GretagMacbeth™ ColorChecker Color Rendition Chart
inches
centimeters
D50 Illuminant, 2 degree observer
Density
Golden Thread
Colors by Munsell Color Services Lab

VEGE-
TIUS.

CIRCA
1470

245

THE GIFT OF
LESSING J. ROSENWALD
TO THE LIBRARY OF CONGRESS

58.

Polain Inc. de Belgique 3911 . Cologne Nic. Götz vers 1475
Jds au British Museum
Incomplet du 1er et dernier f. blanc

R61

Dibdin Bibliotheca Spenceriana II, 458. N. 496 putat prodiisse
ex typis Nicolai Goetz (Coloniae) quod et confirmant
characteres N. G. in fine.

Flauii vegecij renati viri illustris Comitis epithomia rei militaris libri numero quinque feliciter incipiunt. Et primo de quo agit in vno quoq; libro.

Primus liber eloquentiam edocet iuniorum ex quibus locis vel quales milites probandi sint. aut quibus armorum exercitijs imbuendi.

Secundus lib veteris militie continet morem ad quem pedestris institui possit exercitus. Tertius liber oia armorum genera quorum pedestri proelio necessaria videntur.

Quartus liber vmulas machinas quibus vel opponunt ciuitates vel defendunt enumerat. nauali quoq; belli precepta annectit. In omni autem proelio non tam multitudo quam virtus indocta quam aes cum exercitium solet prestare victoriam. Incipiunt capitula libri primi. Romanos omnes gentes sola armorum exercitatione vicisse. Ex quibus regionibus eligendi sunt tirones. Ciuitatis tyrones sunt probandi.

Qua statura iuniores probandi sunt. Ex vultu ex compositione corporis agnosci in eligendo qui meliores possunt esse. Cuius artis tyrones eligendi vel respuendi sunt. Quando tyrones signandi sunt. Ad gradum militare ad cursum et saltum exercendos tyrones. Quemadmodum scuta viminea vel ad palos antiq exercebant tyrones. Ad vsum natandi exercendos tyrones.

Non cesim et punctim ferire docendos tyrones. Armaturam docendo tyrones. Tyrones docendos ad missilia iaciendo. Sagittis diligenter tyrones imbuendos. Ad iactandos lapides fundis exercendos tyrones. De exercicio plumbatorum. Quemadmodum ad ascendendos equos tyrones sunt imbuendi. Ad portandum pondus exercendos tyrones.

Quo genere armorum vsi sunt antiq. De munimine castrorum. In quibus locis construenda sunt castra.

Quali spe castra munienda sunt.

Quo genere munienda sint castra. Quemadmodum munienda sint castra cum hostis muniat.

Quemadmodum exercean tyrones. Quantum spacium ire vel redire debent vel quociens inter se exerceri cum educunt milites ambulatum.

De cedmacone rei militaris romane quorum virtutis. Cap I.

Antiquis temporibus mos fuit bonarum artium studia mandare litis atq; in libros redacta offerre principibus quia nec recte aliquid inchoatur nisi post deum faueat imperator. neq; quemquam decet meliora scire vel plura quam principem cui doctrina omnibus potest prodesse subiectis. Quod octauianum et augustum ac bonos de hinc principes libenter habuisse frequentibus declaratur

exemplis Sic regnanciū testio
nijs tbuit eloquēcia dū ñ culpa
tur audacia. Hac ergo imitacōe
cōpulsus dū desidero clemenciā
vtām auß tātū mag' ignoscē pos
se q̄ ceteros tāto me inferiorē ā
tiqs scriptoribo vix sēh. licet ī
hoc opusculo nec vbrū cōtinui
tas sit nōcia. nec acumē ingenij
ß labor diligens ac fidel. et q̄ a
pud diūsos hystoicos āmor dis
ciplinā docētes. q diūsa wlumīa
celāt. p vtilitate romana pfēta
tur ī medū. De elcū igit et exci
tacōe tyronū p qsdā gdus q titu
los ātiq̄ cōsuetudinē conamur
dñdere. nō q tibi ipator iūcte is
ta videāt īcognita. ß q vt spōtē
p reipublice salute dispōis ag
noscas oli custodisse romaī im
perij cōditores. et ī hoc puo libel
lo qcqd ꝑ maxīs ebo spq; nōcijs
iwias Rōnos oēs gētes sola
āmor excitacōe vicisse Ca. II

NVlla em alia re videm'
ppl'm rōnū cebez vicisse
tertiaz. ñ armor exerci
cio disciplia castror atq; milici
e. Quid a dūsus gallor multitu
dinē paucitas rōna valuiß. et
qd a dūsus germanor pceritatē
lātas potuiß audere. hyspanos
qdē nō tm numero. ß in viribo
corpis nūs restitisse manifestū
ē Assiduor dol atq; diuicijs semp
infimi fuim'. Grecorū prudēcia
artibo q; nos vinci nemo dubi
tat Q; adūs' oia pfuit tyronē
sollertē eligē ius vt ita dixerī ar
mor docē qtidiaō exercicō laborē
q queq; ī acie euenīē atq; pliis
possit oia omni ī cāpestri medita
cōe pnoscē seuiē ī desides vidicā
do. Sēa em rebellice dimicandi
nutrit audaciā. qr neō facē me
tuitqꝫ se bñ didicisse ofidit Et
em ī ctamie bellor excitata pauci
tas ad victoriā pmpcōr ē rudis
q īdocta multitudo exposita sem
per ad cedā Ex qbus regioni
bus tyroēs eligēdi sūt. Ca III

Ctū ꝑdo ꝑposcit vt ex q
bo pvinciis vl nacōibo
tyroēs eligēdi sit pma
pte tractē. Cōstat q in oibo lo
cis q ignaui q strēnui nascūt ß
tñ gēs gētē pcedit ī bello. q pla
ga cēli ad robur ñ tm corpm ß e
diā aior plurimū valz q loco ea
q a doctissis cōpbata sūt nō ob
mittā Oēs nacōes q vicīe sūt so
lis nimio calor ficcate āpli' qdē
sape. ß hrē min' sāgwiez dicūt
ac pptēa ostāciā ac fiduciā cōi'
ñ hrē pugñdi qr metuūt vulneā
q exiguū sāgwiez se hrē norūt E
cōtra septoāles ppli ēmoti a sol
ādoibo īsulcōes qdy. ß tñ largo
sangwie redūdātes sūt ad bella
pmptissi Tyroēs igit ꝑ tēptato
ribo eligēdi sūt plag' qbo q copi
a sagis suppetat ad vulneis mō
tisq; ꝑ tēpē q ñ possit ꝑ eē prudē
cia. q q modestiā fuat ī castris q
ñ pax pdest ī dimitacōe cōsiliis
Vtz ex agris ex vt ꝑ Ca. IIII

Seqũr vtrum de agris an de vrbibus vtilior tyro fit requiramus de qua re nũq̃ credo potuisse dubitari apud ore armis rusticã plebem que sub diuo et in labore nutritur solis patiens vmbre negligens balneorũ nescia delicias ignara simplicis animi paruo contenta durans ad omnez tollere facilã laborẗ fossas ducere onus ferre consuetudo de ture ẽ interdũ tñ necessitas exigit vrbanos ad arma compelli Qui vero wlũt nomẽ dedere milicie laborare de currere portare pondus q̃ solem puluerẽq̃z ferre condiscant paruo victu vtantur et rustico mĕdum sub diuo interdum sub papiliomibus cõmorent tunc demũ ad vsum erudiantur armorum Et si longior expedicio emergit in angariis plurimũ detinendi sũt procul hñdi a ciuitatis illecebris vt eo modo et corpibus corũ robora accedãt et animis. Nec inspiciendũ q̃ ab vrbe cõdita rõnos ex ciuitate pfectos semp ad bellũ ꝗ tunc nullis delicijs fruebant sudore cursu et campestri exercicio collectim natans iuuent abluebat in tibri idem debellator idem agricola genera tm imitabat armor q̃ usq̃z wr est vt arma q̃ntio cinãnato dictura constat oblatam esse Ex agris enim supplendũ robur pcipue viderũt exercit? nescio q̃mõ mortẗ timet q̃ quimin? delicias nouit in vita

Cui? etatis tyrones pbandi sunt Capitulum q̃ntum

Unc qua etate milites legi cõueniat explore? Et siquidẗ antiqna consuetudo seruanda est incipientẗ pubertatẗ ad delectũ cogẽdam null? igitur nõ em tm celeri? sed etiam pfectius imbibuntur que discuntur a pueris Demũ militaris alactas saltus et cursus ante tẗ petere debz q̃ corp? etatẗ pigrescat. Velocitas em est q̃ pcepto exercicio strenuũ efficit bellatorem Adolescẗes eligendi sũt fiunt ait salustius nam simul iuuentus belli pacens erat in castris p laborem et vsu milicia addiscebat meli? est em vt exercitat? iuueis causẗ etatẗ ñ aduenisse pugãdi q̃ pteisse Habeat em spacũ vniũsa discẽdi neq̃z parua aut leuis ars videt armor. siue equitem siue peditem sagittariũ imbuere siue scutatũ armet modos omnes q̃z gestus docere ne locũ deserat ne ordines ẗbz vt missile et destinato ictu et magnis viribus iaceat. vt fossam ducere sudes scienter figere nouerit. tractare scutum et obliquis ictibus venientia tela deflectere. plagã prudẗer vitare audaciter inferre hic talẗ instituto tyrom pugnare adũsum quoslibet hostes

in acies nō eit formido ꝗ wlup
tas Qua statura vt ē Ca VI

Procerritatē tyronū ad im
cōmoda scio semp exac
taꝫ ita vt senos pedites
certe quinos et denas turmas ī
ter alares eqtes haberet et in p
mis legionū cohortib⁹ pbarent
ꝗ tunc erat āplior multitudo et
pluēs milicia sequebant arma
tam Necdū em ciuit ps Florenci
orem adduxerat iuuentutē ergo
necessitas exigit nō tā stature m
ionē hrē q̄ viriū q ipō Homero
teste nō fallimur q̄ tydeū minor
rem q̄dē corpe ꝗ fortiorē armis
fuisse fīgficat Ex vultu et ex
cōpositione corporis agnosci mi
lites Capitulū VII

Si q̄ dilectū actur? vehe
ment attēdat vt ex vul
tu ex oculis ex oī ꝓforma
cōne mēbroꝝ eos eligat q̄ iple
re valeāt bellatores nāq; nō tm
in hoib⁹ ꝗ ecia in eqs et tamib⁹
ꝓtus militis ꝓclarat indicijs si
cut doctissimorū hoim disciplia
ꝓtrhēdit q ꝫ ecia in apib⁹ mā
tuanus auctor dicit eē fuandū
nā duo sūt genera ḥ melior ī fig
mis et ore q tutil clarus sq̄mis
ille horribus alt defidia latāq;
trahēs in gloriā aluū Sic ergo
adolescēs marcio opi deputād?
vigilātib⁹ oculis erecto cuice lato
pectore humeis musculosus valē
tib⁹ digitis longioribus brachijs
ventre modicus exilior cruribus
surtis expeditus nō supflua car
ne distētus sed nerworū duricia
collectus cui hec in tyrone signa
ꝓtrhēderis nō magnopere pce
ritatem ꝓsideres vtilius em est
fortes esse milites q̄ grandes

Cuius artis tyrones eligendi
sūt vel respuendi Ca VIIII

Sequitur vt cuius artis
vel eligēdi vel penitus re
spuēdi sint milites īda
gemus Piscatores aucupes dul
ciarios luctomes omnesq; qui a
liquid tractasse videbunt ad ge
neta ptinens lōge arbitror pel
lendos a castris fabros ferrari
os carpētarios et cerworū aproꝝ
q; venatores cōuenit sociare mi
licie et hoc est in quo tocius rei
publice salus vertitur Vires reg
ni et romani nominis fundamē
tū in ꝓma delectoꝝ examiacōne
ꝓsistūt nec leue hoc putet offici
um aut passi ciuiscūq; mādatū
q apud veteres int varia gna ꝓ
tutū imptoris pcipue cōstat esse
laudatū Iuuētus em cui defēsio
provinciaꝝ cui ē bellorum cōmittēda
fortūa q gne si copia supperat q
moribus debet excellere honestas
em ydoneū militē reddit vere cū
dia dū prohibet fugere facit esse
victorē Quid em pdest si excea
tur ignauus si pluribus stipēdijs
moret in castris nūq̄ exercitus p
dest tempore cuius in pbādis ty
ronib⁹ claudiat electio et q̄ntū
vsu experimentisq; cognouim?

huic tot vbiq; ab hostibo illa
te sūt clades dum lōga pax mi
litē mūriosus legit dū hones
tiores quiq; ciuilia sectāt offi
cia dum indicti professioibus
tyrones p grā; aut dissimula
cionem pbādum tales sociant
armis quales dm̄ inherere fas
tidiunt a magnis vero viris
magnaq; diligēcia ydoneos eli
gi conuenit iuniores.

Qn̄ tyrones signandi sunt.
Capitulum . IX .

Et non statim punctis
signorū scribendus est
tyro electus verū ante
exercitāo pnūtandus vt vtm vere
tāto opi aptus fit possit agnosci
et velocitas m illo requirenda
videtur et robur q vtq armorū
disciplinā discē valeat et vtrū
armorū confidenciam habeat
militare pleriq; em̄ ḡpius non
improbabiles videantur i spē
tamen exprimentis cōprobātur
digni repudiādi igit minus vti
les q in eorum loco strennuissi
mi subrogandi sunt In omni
enim conflictu non tam multi
tudo prodest ḡ virtus. Sig
natis itaq; tironibus per quo
tidiana exercitia armor est de
monstranda doctrina sed huius
rei vsū dissimulatio longe secu
ritatis abolevit quem inuenias
qui docere possit qd ipē nō didi
cit. De historijs ergo vl libris
nob antiqua consuetudo repetē
da est sed ille res gestas et euē
tus tm̄ scripsere libros Ista que
nūc querimus tangē nota liquē
tes. lacedemonij quidē et athe
nienj alij qz i libris retulē ḡplu
ra sed nos disciplinā militarem
ppli romani debemus inquirere
qui ex paruissimis finibus imperij
suū pene solis regionibus in
mūdi ipsius fine distēdit Hec
necessitas cōpulit euolutis au
ctoribus ea me in hoc fidelissimo
opusculo dicere q ille katho cen
sorius de disciplina militari cō
scripsit que cornelius celsus. q
frontinus perstrangenda du
xerunt que paternus diligētis
simus iuris militaris assertor
in libros redegit. que augusti
tati et traiani adriani qz consti
tutionibus cauta sūt Nichil
enim michi auctoritatis assu
mo sed horum quos supra recol
ui que dispersa sunt velut i o
dinem epythomata conscribo

Ad gradum militare cursū
et saltum exercendos tyrones
Capitulum . X .

In primis ergo medita
cionum auspicijs tyro
nes militare edocendi
sunt gradum michil em̄ magis i
itinere vl in acie custodiēdū est
ḡ vt oēs incedendi cedme ser
uent qd aliter fieri nō potest ni
si vt exercitio ābulare celeiter
et equaliter distant procul em̄
ab hostibus semp̄ ḡuissimum

sustinet diuisus et iocdinat? exercitus. Milites ergo gradū viginti milibo passibo. hois qnqz dūtaxat estiuis conficienda sūt pleno aūt gradu q̄ cōtrice est totidem hois viginti q̄tuor milia pagenda sūt. quicq̄ addideis iam cursus est cuius spaciū non potest diffimiri. Sed q cursu precipue assuefaciēdi sūt iuuenes vt maiore impetu in hostē pertant. vt loca optima cū vsus adueneūt celeriē occupent vel adūsarijs idem facere volentibo preoccupent. vt ad explorandū alacriter pergant. alacrius redeāt vt fugiencū terga facilius apprehendāt. ad saltū eciā quo q fosse facilius transiluūtur. vel impediens aliqua altitudo superatur exercēdus est miles. vt cū huiūmoi difficultates aduenerūt possit sine labore trāsire. Preterea in ipō conflictu ad dimicacōnez telorū bellator saltuqz veniens aduersarij pstringat oculos mētemqz deterreat priusq; plagā infligat. q̄ ille ad cauendū vel ad resistendū se ꝓparet. De exercicio pompei magni salustius ꝛmemorat. cum alacribus saltu cū velocibus cursu. cū validis reqūe certabat neqz ille aliter potuisset esse victorio. nisi se et milites frequentibus exercicijs ꝓpatasset ad bella. Ad vsum natandi exercendos tyrones

Capitulum. vndecimū

Natandi vsū estiuis mēsibus omnis equalit debet tyro condiscere. nō enim semper pontibus flumina transeuntur. sed et preceděs et sequens natare cogitur frequenter exercitus. sepe repentinis ꝓbribus vel nubibo solent inundare torrentes. et ignoracia nō solum ab hoste sed eciā ab ipsis aquis discrimē incurrit. Ideoqz romani veteres per qs tot bella et continuata sūt pericula omnē rei militaris disciplinā. erudiebant eos ad artem. et campum marciū vicinum tibei delegerūt in quo iuuentus exercicū armorum sudorē pūlueremqz diluerēt ac lassitudinez cursus natandi labore deponerent. Non solū autem equites sed pedites. ipsosqz equos vel lixas quas galeriias vocant ad natandū exercere p cōmody est ne quōd imperitis cū necitas incumbit euenat Quēadmody ad scuta viminea vel ad palos antiqui exercebāt tyrones

Capitulū. XII

Antiqui sicut inuenitur in libris hoc gne exercuere tyrones. scuta de viminie in mody cratū rotūde texebant ita vt duplū pōdus cratis hret q̄ scutū publicū hrē solueūt. Idoqz clauas ligneas duplicis e q̄ pōdeis ꝓ gladijs tyroibo dabāt eoqz mō ñ tm i mae ꝗ eciā p meridiē exercebāt ad palos

palorum autem vsus non solũ
militibus sed etiã gladiatoribꝰ
plurimum ꝓdest nec vmq̃ aut
arena aut campus inuictum ar
mis virtum probauit nisi q̃ di
ligẽter exercitatus docebat̃ ad
palum A singulis aũt tyrõni
bus singuli pali defigebant̃ in
terram ita vt mutari nõ possint
et sex pedibus eminerent con
tra illum palum tãquam cõtra
aduersariũ tiro cũ crate illa et
claua velut cũ gladio se exerce
bat ꝛ scuto ut nũc q̃i caput ꝛ fa
ciem peteret nũc a latẽribus mi
narẽt interꝰ contenderet popli
ces et crura succidere accederet
recederet assultaret insiliret et
quasi pũtem aduersariũ sic pa
lũ omni impetu omni bellãdi ar
te temptaret in qua meditatiõe
seruabat̃ illa cautela ut ita ty
ro ad infligenꝰ winus assurge
ret ne qua parte ipse pateret
ad plagam Non cesim
sed pũctim ferire docendos tiro
nes Capitulũ decimũ terciũ

Preterea non cesim ꝗ pũ
ctim ferire discebant
nam cesim pugnantes
non solũ facile vincere discebãt
sed etiam deridere romani cesa
enim quocunq; impetu veniat
nõ frequẽt̃ ifficit cũ et vitalia
defendant̃ armis et ossibꝰ ac cõ
tra puncta duabꝰ vijs mortalis
est necesse est enim vt vitalia
penetret quidquid immergitur
deinde dum cesa inferẽt̃ brachiũ
dextrũ latus q; nudat̃ puncta
aũt recto corpori inferẽt̃ vt ad
uersariũ sauciat antẽq̃ videat
ideoq; ad dimicandꝰ hoc preci
pue vsos constat esse romanos
Dupli aũt ponderis illa claua
et cratis ideo dabat̃ et leuiora
arma tiro suppisset velut grauí
ore pondere liberatus securior a
lacrior q; pugnaret

Armaturam docendos eẽ ty
rones Ca^{m} decimũquartum

Preterea illo exercicij ge
nere qꝰ armaturã vocãt
et campi doctoribꝰ tra
ditur imbuendus tyro q̃ vsus
in expimentis seruatur cõstat
em̃ etiam nũc in oibus prelijs
armaturã melius pugnare quã
ceteros ex quo intelligi dꝰ quã
tum exercitatus miles inexerci
tato fit melior cũ armature vtq;
q; erudiri reliquos cõtubnales
suos bellandi arte ꝓdãt Ita
aũt seuere apud maiores exerci
tus disciplina seruata ẽ vt doc
tores armorũ dupliabus remu
neraẽtur annonis et milites q̃
pa; in illa prelusione ꝓfecerãt
pro frumẽto cedeum cogerent̃
accipe nec ãt eis in tricico red
deret̃ annona q̃ sub pnãcia ꝓfec
ti legionibus tribunorũ vel pn̄
cipum expimentis datis osten
dissent se oia que erant in arte
militari complere Nichil em̃
neq; firmius neq; felicius neq;

laudabilius ē republica in qua habundāt milites eruditi. ¶ Nō em̄ vestiū nitor vel auri argenti gēmarumq; copie. hostes ad re uerenciā romanā aut ad grām inclinant. ꝫ solo terrore subigū tur armorū. Deinde i alijs sicut ait Catho. si q̄d erratū ē potest postmodꝫ corrigi. plioru delicta emendacōq; non ꝛcipiūt cū statū mores sequat errore. nā aut con festim peunt q̄ ignaue ipēriteq; pugnauerūt aut in fugam versi victoribꝫ vltra pes esse non au dent Tyrones docendos ad missilia iacienda Ca. XV

Sed ad inceptū reuertor tyro qui cū claua exer cetur ad palū. hastilia quoq; grauioris ponderis. q̄ve ta futuā sunt iacula. aduersus il lum palū tamq̄ aduersus hoīes iactare cōpellit. In qua re armo rum doctor attēdit vt magnis viribꝫ hastile contorqueat vt detestmatu ictu. vel in palū vel extra dirigatur missile. et em̄ ex ercicio et lacertis robur accres cit et iaculādi pricia atq; vsus acquiritur Sagittis diligen ter ibuēdos tyrones Ca XVI

Et proprie tercia pars vel quarta iumorū. quē apcior poterit reperire. vel arcubus ligneis sagittisq; lusorijs exercend a est semp ad palos ac doctoēs ad hanc rem ꝛ artifices eligendi sunt ꝛ maior adhibenda sollicitudo. vt arcū scie ter teneant. vt sortit impleat vt sinistra fixa sit et dextra cū ta cione ducatur. vt ad illud q̄d fe riendum est. oculus piterq; aīq; consenciat. vt siue in equos siue in hominem recte sagittare doceant. quā arte et disci opus est et diligent et quotidiano vsu exercitatoq; seruari. Quan tum autē vtilitatis ꝛ bom sagit tarij in plijs habebāt. ꝛ catho i libris de disciplina militari eui denter ostdit. et claudius plurū bus ioculatoribꝫ institutis atq; perdoctis. hostē qui pus impar fuerat superauit. Affricanus qui dem scipio cū aduersus numan tinos qui exercitus pplī romam sub iugū miserant essꝫ acie certa turus. alter se superiorez futurū nō credit nisi in omibꝫ cēturijs lectos sagittarios miscuissꝫ Ad iactādos lapides fundis exercē dos tyrones Ca. XVII

Ad iactandos vero lapi des fūdis vel manibꝫ ex ercere diligent cōuenit iumentes fundarū vsū primū ba learū insularū habitatores et i uenisse et ita perite exercuisse di cuntur. vt mres paruos filios nullū cibū contingere sineret nī quē ex funda estimato lapide p cussissent. Sepe em̄ aduersus bellatores cassidibus catasthym cijs loricisq; munitos teretes ba bides de funda vel fustibulo

destinati sagittis sunt oibꝫ gra
uiores cum membris integris
letale tamen vulnꝰ important
et sine iuidia sanguinis hostis
lapidis ictu itereat In oibꝫ āt
veterū p̄lijs funditores militas
se uullus ignorat · que res ideo
ab vniūsis tyronibus frequen
ti exercicio discenda est · quia
fundam portare nullus ē labor
q interdū euenit vt ī lapidosis
locis conflictꝰ habeat vt mōs
sit aliq̄s defendēdus aut collis
vt ab oppugnatoē castellorum
siue ciuitatū lapidibꝫ barbari
fundisq; compellendi sunt

De exercicio plumbatoꝝ
Capitulum decimū octauū

Plumbatorū quoq; exer
citatio quos marcibbā
bulos id est plūbatas
vocant est tradenda iunioribus
nam illirico due dudū legiones
fuerūt qne sena milia militū ha
buerūt que quia his telis scien
ter vtebantur et fortiter · mar
ciobarbuli vocabantur p hos lō
go tempore strenuissime constat
omnia bella cōfecta vsq; eo · vt
dioclecianus et maximianus
cum ad imperium puenissent ꝓ
merito virtutis hos marciobar
bulos iouianos atq; hculeanos
consueuerūt appellandos eos q;
cunctis legionibꝫ preculisse doce
antur Quinos aūt marciobā
bulos insertos scutis portare
consueuerūt quos si oportune
milites iaceant prope sagitta
riorū scuta videntur imitari offici
um nam hostes equos q; cōsau
ciant priusq̄ nō modo ad ma
num sed ad ictum missilium po
tuerit peruenire Quēadmo
dum ad ascendendos equos ti
rones sunt imbuendi Capi
tulum decimum nonum

Non aūt tm̄ a tyronibꝫ
sed eciam a stipēdiosis
militibus salticio eq̄rū
est semp exacta quem vsū vsq;
ad hāc etatem licet iam cū dis
simulacōne puenisse manifestū
ē Equi lignei hyeme sub tecto
estate ponebantur ī campo sup̄
quos iuniores · primo inermes
deinde armati cogebantur ascē
dere tanta cura erat vt non solū
a dextris sed eciam a sinistris
partibus et insilere et desilere
condiscerent · euaginatos eci
am gladios vel contos tenētes ·
hec enim assidua meditatione
faciebant scilicet vt in tumultu
prelij condescenderēt sine mora
q̄ tāstudiose exercebantur in pa
ce Ad portādum pōdꝰ exce
dos tirones Ca XX

Pondus q̄; baiulaē us
q; ad sexaginta libras
et iter facere g̃du mili
tari sepissime cogendi sūt tyro
nes iuniores quibus in arduis
expedicōnibꝫ necessitas īminet
annonā piter et arma portādi
nec hoc credatur esse difficile ·

nichil enim ē qs non assidua me
ditacio facilimū redbat quā ē ā
tiqs milites fatigauisse. Virgi
lio teste ognosci pt q ait. nō se
cus ac patris sac romanus iar
mis. iniusto sub fasce viaz nō ca
pit. hosti añ expectatis positis
stat in agmine castris. Quo
armorum genere vsi sunt anti
tiqui.

Capitulū XXI

Oais exigit vt q armo
rum gne instruendi vl
muniendi sūt typones
referre cōptemus. ꝗ in hac pte ā
tiqua penitus cōsuetudo deleta ē
nā licet exēplo gothorū et ala
norū auriorūq; equitū arma p
fecerint pedites constat esse nu
datos. Ab vrbe enim cōdita vsq;
ad tpus diui grām et cathefrac
tis. hoc galeis pedestris munieba
tur exercit?. ꝗ cū campestris ex
ercita cō incūuiente negligēcia
desidiaq; cessaret. gūa videri ā
ma ceperūt q raro milites indue
bant. itaq; ab impatore primo
postulabat cathafractas. deinde
cassides sedē refūdere sic detectis
pectoribo et capitibo cōgressi sūt
gotos milites nri sagittoz mul
titudine sepe deleti sūt nec post
hos clades vsq; ad thātaz vr
biū expidia puenerūt. cuiq; cui
fuit vel cathafractas vel galeas
pedestribo red dere. ita fit vt nō
de pugna ꝗ de fuga cogitēt q in
acie nudi exponunt ad vulnera
Quid enim pedes sagittari? siue
cathafracta siue galea q cū arci
scutum tenere non valet faciat.
Quid ipsi brachonarij siue fig
niferi. q sinistra manu hastas
gubernāt in plio facient. qui et
capita nuda ē cōstat. pectora
sed graūs pediti videt et galea
fortasse raro arma portanti. ce
terū qtidian? vsus nō laborat
ꝗ ea onerosa gestauit Sed il
li q in portādis ventibo munimē
tis armoz ferre nō possūt. detec
tis corpibo. vulnera sustinere
cogunt. mortes. q dy est gui?
a certe tapi aut fugere a re pub
lica pdere. si dū exercitū laborēq;
declinat. cū maxio dedecore tru
cidant vt pecudes. Dñ enim apud
ātiqs murus dicebat pedes. ex
ercitus ñ q pilate legioēs pter
scuta. ea cā catafractis galeisq;
fulgebāt. vsq; eo. vt sagittaia
sinistra brachia manicis muni
rent pedites autē scutati paiter
cathafractas et galeas eis fer
reas ocreas in dextris cruribo?
cogebant accipe Sic erant mu
niti illi. qui in prima acie pug
nantes principes. in secūda hal
lati. in tercia triarij vocabantur
Sz triarij genibo poitis solebāt
inter scuta subsidere ne stantes
vulnerarētur venientibo telis. q
cū necessitas postulasset tāq; re
quieti vehementer inuaderent
hostes quibus constat sepe fac
tam esse victoriam. cū hastati. q
illi qui prioes steterūt intrisset

Erant tamen veteres inter pedi
tes qui dicebantur leuis arma
ture fonditores et ferentarij qui
p̄cipue in coribꝫ vel cornibꝫ loca
bant̄ et a quibꝫ pugnādi sume
bat̄ exordiū Sed hij velocissimi
et exercitatissimi eligebāt̄ nec
erant admodum multi qui cedē
tes si prelij necessitas compulis
set inter principia legionū reci
pi solebant ita ꝙ acies immota
consisteret usqꝫ adeo p̄ntē ꝓpe
etatē consuetudo ꝑmansit Vt o
mnes milites pilleis quos pā
nonicos vocabāt et pellibus vte
rentur qdꝫ propterea seruaba
tur ne grauis galea videtur in
prelio homini qui gestabat ali
quid semꝑ in capite Missilibꝰ
aūt quibꝫ vtebat̄ pedester exer
citus pila vocabant̄ ferro subti
li trigono prefixa iniciaꝝ nouē
sine pedali ꝙ in scutū fixū non
possit abscindi ac loricā scient̄
et fortiter directū facile ꝑrum
pit cuius generis apud nos iā
rara sunt tela barbari aūt scuta
ti pedites his precipue vtunt̄
quas bebias vocabant et binas
eciam ternas ī p̄lijs portabant
Sciendum p̄terea ꝙ cum mis
silibus agit̄ sinistros pedes in
ante habere debent ita em̄ vibrā
dis spiculis vehemencior ictꝰ ē
sed tn̄ ad pilam vt dum appel
lant venitur et manu ad manū
gladijs pugnat̄ Tūc dexteros
pedes in ante milites habere de
bent vt latera ipōrū subducātur
ab hostibus ne possint vulneā
accipe ⁊ ꝓximior dextra sit que
plagam possit inferre Instru
endos igitur et protegendos
oim̄ antiquorū genere constat
esse tyrones necesse est em̄ vt
dimicandi acriorē sumāt aucla
ciam q̄ munito capite vel pectoē
non timent vulnus De mu
nicione castrorū Ca^m XXII

Pastrorum q̄ꝫ municio
nem debet tyro cōdiscē
nichil em̄ neqꝫ tam sa
lutare neqꝫ tam necessariū īue
nitur in bello Quippe si rcē con
stituta sunt castra ita ītra vallū
securi milites dies noctesqꝫ pa
gunt eciam si hostis obsideat
quasi muratam ciuitatē videāt̄
secum vbiqꝫ portare sed huius
rei scīa prorsus intercidit Ne
mo enim iam diu ductis fossis
p̄fixisqꝫ sudibus castra consti
tuit sic diurno vel nocturno su
ꝑuentu equitū barbarorū mul
tos exercitus scimus frequent̄
afflictos non solum considētes
sine castris ista patiuntur Sed
cum in acie casu aliquo cepint ce
dere munimenta castrorum quo
se recipiant non habent et mo
re animalium multi cadunt nec
prius moriendi finis fit q̄ hos
tibus voluntas defuerit prose
quendi In quibꝫ
locis constituenda sunt castra
Capitulum XXIII

Castra autē p̄sertim hos
te vicino tuto facienda
sūt loco. Sed cui ligno
rum et pabuli et aq̄ suppetat co
pia. ⁊ si diucius cōmoranda sūt
loci salubritas eligat̄ Cauendꝰ
ē eciā ne mons vicinus sit alcōꝛ
quo ab aduersarijs captus pos
sit officere. considerandꝰ ne torrē
tibus inundari cōsueuerit cāpꝰ
et hoc casu vim patit̄ exercitus
Pro numero aūt militū vel im
pedimentoꝝ muniēda sūt castra
ne maior multitudo constipet̄ in
puis ne ve paucitas in lacōribꝰ
vltra q̄ꝫ oporteat cogat̄ extēdi
Quali specie castra munienda
sunt Capitulū XXIIII

Interdū aūt q̄drata int̄
dum trigona interdū se
mirotūda ꝓut loci q̄li
tas aut nc̄citas postulauerit cas
tra faciēda sūt. porta aūt que vo
catur p̄toria. aut orientē specta
re debꝫ ā illū locū q̄ hostes r̄spi
ciet. ā si iter agit̄ illā ptē debet
attendere ad quā ē ꝓfecturus
exercitus. intra quā p̄me cētuīe
idest cohortes papiliones ten
dunt et drachones et signa con
stituūt. decumana aūt porta que
appellatur post pretoriā ē ꝑ quā
delinquētes milites educuntur
ad penam Quo genere muniē
da sint castra Ca. XXV

Castrorū autē diuersa
triplexq̄ municō ē. nā
si nimia nc̄citas nō pre
mit cespite circūdetur et terra ⁊
ex hijs velut murus instruitur
tribus pedibꝰ sup terrā ita vt in
ante sit fossa de qua leuati sint
cespites deinde tumultuaria fos
sa sit lata pedes nouē. ꝫ alta pe
des septē Sed vbi vis acrior i
minet hostiū. tūc legitīa fossa
ambitū ꝯuenit cōmuniri castro
rū ita vt duodecī pedes lata sit
⁊ alta sub linea sicut appellant
pedes nouē. Sup̄ aūt sepibꝰ hic
inde factis que de fossa fuerit le
uata terra congeritur et crescit
i altū q̄tuor pedes si sit vt sit tre
decim alta et duodecī lata super
quā sudes de lignis fortissimis
quas milites portare consueue
rant ad qdꝰ opus legiones cas
tra. qualos aliaq̄ vtensiliū gn̄a
habere ꝯuenit semper in ꝓmptu
Quemadmodum munienda
sunt castra cum hostis immine
rit Capitulū. XXVI

Sed facile absentibꝰ ad
uersarijs castra munire
Verum si hostis incum
bat tunc omnes equites et me
dia pars peditum ad pulsandū
impetum ordinantur in acie reli
qui post ipōs muniūt castra duc
tis fossis. et per preconē indica
tur que centuria prima. que se
cunda que tercia. omne opus cō
pleuerit. pꝰ hoc a centurionibꝰ
fossa inspicitur ac mensuratur. ⁊
iudicatur eciam in eos qui hec
negligencius fuerint operati

Ad hunc ergo vsum constituē
dus est tiro ut cū necessitas po
stulauerit sine ꝑtubarcione et
celeriter possint castra munire

Quemadmodum exerceant̄
tyrones vt ī acie ordines et in
t̄ualla custodiant . : .

Capitulum XXVII .

Ac nichil magis cōstat
ꝓdesse in pugna q̄ vt
in acie assiduo exerci-
cio milites dispositos ordines
seruēt nec contra q̄ expedit vt
conglobent agmen aut laxent .
nam et cōstipati ꝑdunt spacia
pugnandi et sibi inuicē impedi
mento sunt et rariores atq; in
ducētes aditum prorūpēdi hos
tibus prestāt necesse est enim
statim metu vniuersa confūdi
si intercisa acie ad dimicādum
terga hostis accesserit Pro-
ducendi sunt ergo tyrones sp
ad cāpum et scd̄m matricule or
dinem in acie dirigendi ita vt
primo simplex extensa sit acies
ne quos sinus ne quas habeat
curuatuās vt equali legitīoq;
spacio miles distet a milite tūc
p̄cipiendū vt subito duplicent
aciem ita vt in ipō impetu eciā
ad quem respondere solent ty-
rones ordo seruetur . Tercio
precipiendum vt quadratam a
ciem repente constituāt . Quar
to fcō in trigonum quem cune
um vocāt acies ipa v̄tēda ē q̄ or
dinacio plurimū ꝓdesse ɔsueuit
in bello Iubet̄ etiā ut īstruāt̄ or
bes q̄ gne cū vis hostiū irrūpit
aciem resisti ab exercitātibꝫ mi
litibus consueuit ne omnis mlt
titudo confundatur in fugam et
graue discrimen immineat hec
si iuuenes assidua meditacōne
perceperīt facilius in ipsa dimi
catione seruabunt

Quantū spaciū ire ve redire vl
quotiens inter se exerceri cum
educunt milites ambulatum

Capitulum XXVIII

Preterea et vetꝰ consue
tudo permansit et diui
augusti atq; adriani constititu
tionibus precauet̄ vt ter in mē
se tam equites q̄ pedites educā
tur ambulatū hoc enim ūbo hꝰ
genus exercicij nominat̄ decem
milia passuū armati īstructi q;
omnibꝫ telis pedites militari ḡ
du ire atq; redire iubeant̄ in ca
stra ita vt aliquā itineris par
tem cursu alacriore conficerent
Equites quoq; diuisi per tur
mas armati q; similiter tm̄ iti
neris peragebant ita vt ad e-
questrem meditationem īterdꝫ
sequant̄ interdū cedāt et recur
su quodam impetu repedarent
Non autem solum in campis sꝫ
in cliuosis et arduis locis et de
scendere et ascendere utraq; aci
es cogebat̄ vt nulla res vel ca
sus possit accidere quā non añ
boni milites assidua exercitatio
ne didicissent . .

De adhortacone rei militaris romaneq; vtutis Ca. XXIX

Nec fidei et deuocionis i tuitu impator mucte ꝺ vniuersis auctoritatib; qui rei militaris disciplinā tūs mandauerūt in hūc libellū enucleare congessi vt in delectu atq; exercitacōne tyronū si quis diligens velit existere ad antiq virtutis imitacōnē facile corroborare possit exercitū. Neq; em ꝺ generauit ī omnib; martis colonec effecte sūt terre que lacedemones. que athenēses. q̄ marsos. q̄ sāmites. q̄ pelignos que ipos pgenuere romanos. nōne eppti armis aliqn plurimū valuerūt. Nōne macedones ac tessali supatis phis vsq; ad indiā bellando penetrarūt. Dacos aūt ac mœsos et traces intm bellicosos semp fuisse manifestū ē. vt martē fabulose apud eos natū esse ofirmēt longū esst si vniuersarū pūnciarū vires numerare cōtenderē cū oms in romani imperij dicione cōsistant. sed longe securitas pacis hoies ptī ad ciuilia trās duxit officia ita ut exercicij imlitais pmo negligēcius agi postea dissimulari. ad postremū oli in obliuionē pducta cognoscit. Ne aliqs hoc superiori etate accidisse miret. cū p̄ pmū punit bellū pr. et ꝗt exaurit annoz pax ita romanos illos vbiq; victoes ocio q̄ armorum dissuetudine eneruauerit vt secūdo punico bello hanibali pares esse nō possent. tot vbiq; cōsulib; tot ducib; tot exercitibus amissis. tūc demū ad victoriam puenerūt cū vsum exercitiumq; militare cōdiscere potuerunt. Semp ergo legēdi et exercendi sunt iuniores. vtilius enim cōstat armis erudire suos q̄ alienos mercede cōducere

Explicit liber primus

Incipiunt capitula libri secundi

In quot genera diuidat res militaris Quid inter legiones et auxilia interfit Que causa exhauriū fecerit legioēs Quotenas legioēs antiq̄ ad bellū duxerunt Quēadmodū legio cōstituatur Quot cohortes in vna sint legione Nomina et grad̄ principum legionis De officio prefecti castrorum De officio prefecti fabrorum De officio tribuni militum De centurijs atq; vexillis Quemadmodum legionis acies instruatur Quemadmodum triarij vel centuriones armentur Commissa pugna ḡuem armaturam stare pro muro Nomina militum et grad̄ in scutis eorum aduersis scribēda Preter corporis robur notandi vel computandi artem in tyronibus eligendam Donatiū ptē dimidiaz debent apud signa milites seqstrare ꝓuandā

In legione ita fieri ꝓmocio
nes vt ꝑ om̄es cohortes transe
ant qui promouentur. Quid
inter tybicines et cornicines et
classicum intersit. De exerci
tacione militum. Exm̄ exhor
tacionum exercicij militaris de
alijs artibus tracta. De exer
citacōne militum exemplar ad
exhortacionē exercicij milita
ris de alijs artibus tractum.
Enumeratio ferramentorum
vel machinarū legiones.
Incipit prohemium libri se
cundi. Rubrica.

Instituta maioris ꝑ
tis armature plenis
sime clemenciā ves
tram peritissime q̄z
retine continuis declarat̄ vic
torijs ac triumphis. Siquidē
indubitata approbatio artis ē
rerum semꝑ effectus Verū tran
quillitas tua imꝑator inuicte
artis alciori consilio q̄ mēs po
terat terrena cōcipe ex libꝫ an
tiqua desiderat cum ipam anti
quitatem factis recentibus āte
cedat. Igitur cū hec lr̄is bre
uiter comꝑhendere maiestati
vestre non tam discendi q̄ cog
noscendi ꝑciper certauit sepiꝰ
deuocio cum pudore. Quid em̄
audacius q̄ dn̄o ac pr̄icipi ge
neris humani dn̄atori oim̄ gen
cium barbaroꝝ aliq̄d de vsu et
doctrina disciplina ve insinuat̄
bellorū nisi forte iussisset fiei q̄
ipē gessisset et rursū tanti imꝑa
toris n̄ obedire mādatis plenū
sacrilegij atq̄ ꝑiculi videbatur
Miro itaq̄ modo in parēdo au
dax factus sum dum metuo vi
deri audatior si negassem ad
quam temeritatē precedēs me
indulgencie vestre perennitas
animauit Nam libellū de dele
ctu atq̄ exercitatione tironum
ducū tanq̄ famulꝰ obtuli non
tamen culpatꝰ abcessi nec for
mido iussus aggredi opus q̄d
spontaneum cessit impune
In quot genera diuidatur ars
militaris Capitulum I

Res igituur militaris si
cut latinorū egregius
auctor carminis sui te
statur exordio armis cōstat et
viribus Hec in tres diuiditur
partes equites pedites classes
Equitū alas dicunt ab eo q̄ ad
similitudinem alarū ab vtraq̄
parte protegat acies qui nunc
vexillatores vocant̄ a velo q̄z ve
lis id est famulis vtunt̄. Est ali
ud genꝰ equitū qui legionarij
vocat̄ propterea q̄ connexi sūt
legioni ad quorū exemplū ocre
ati sunt equites cōstituti. Clas
sis autem duo sunt genera vnū
liburnarū alterū lisuriarū equi
tibus campi classibus maria
vel flumina peditibus colles vr
bes plana et abruta seruantur
Ex quo intelligitur magis rei
publice necessarios pedites qui

possunt vbiq; prodesse. et maior numerus q̃ militū sumptu q̃ expensa minor nutrit. Exercitus ex re ipa atq; operi exercitij nomen accepit. vt ei nūq̃ liceret obliuisci q̃ vocabatur. Verū ipsi pedites i duas diuisi sūt partes. hoc ē in legiones q̃ in auxilia. Auxilia a socijs vel a fœderatis gentibo mittebant. Romana autē virtus p̃cipua in legionum ordinacōne ꝓpollet. Legio autē ab eligendo appellata ē. q̃ d vocabulū eor dēfidebat fidē atq; diligenciā quibo milites probantur In auxilijs minor. in legionibus longe. amplius consueuit numerus militum ascribi

Quid inter legiones et auxilia interfit Capitulū II

Demiq; actioēs greci dardami falantes habuerūt vt in vna falāge armatorum octo milia cōserebātur. valli atq; celtiberi. Plures q; barbarice nacōnes cæteris vtebantur in prelijs in quibo sena milia erant armator Romani legiones hūt in quibus singulis sena milia interdū amplius militari consueuerūt Quid aūt inter legiones et auxilia interesse videatur expediā. Auxiliares conducuntur ad prelīū ex diuersis locis ex diuersis numeris vmiē tes nec disciplina inter se nec noticia nec affectione cōsenciunt alia instituta. alius ē inter eos vsus armorū. nec est em tardius ad victoriā peruenire q̃ discrepant anteqũ dimicet Demiq; cū in expediciobo plurimū p̃sit omnes milites vnius precepti significacione conuerti nō possunt piter iussa complere qui aūt pariter nō fuerunt cū hec ipa si solempnibo q̃ diuersis exercicijs q̃tidie roborent nō mediocriter iuuāt. nam legionibo semper auxilia tamq̃ leuis armatura in acie iungebant. vt i ipsis preliandi magis ammiculum esset q̃ p̃cipale subsidium Legio aūt ꝓprijs cohortibo plena cum graue armaturam hoc ē fertamentarios sagittarios balistarios et cum proprios et sibi impositos equites legionarios hijsdem materiis tenent. cū vno animo pariterq; consensu castra muniat. aciem instruat prelium gerat ex omni parte perfecta. nullo extriseus indigēs adiumento. qñ talibet hostiū multitudinem superare cōsueuit Documentum est magnitudo romana que semper cum legionibo dimicans tantum hostium vicit. quantum vel ipsa voluit vel natura permisit Que causa exhauriri fecit legiones

Capitulum III

Legionum nomen in exercitu pmanet hodie q̃q; sed per negligenciam superiorū tpm robur infractū ē

nam cum virtutis premia occu
paret ambicio et p graciam p
mouerentur milites qui pmo
uere consueuerant p labore dem
contubernalibus completis stipe
dijs per testimoniales ex more
dimissis nō sunt alij substituti
preterea necesse est in orbe aliquā
tos debilitari atq; de multis a
liquantos deserere vel diuersis
casibus interire nisi annis sin/
gulis pmmo singulis pene men
sibus idest recedencium iumo
rum locum succedat quis copi
osus exhauritur exercitus Est
et alia causa cur attenuate sunt
legiones magnus i eis labor e
et grauiora i eis arma plura mi
ta semoe disciplina quod vitan
tes plerique in auxilijs estimāt
milicie sacra pcipe vbi q minore
sudor et mactiora sūt pma Ca
tho ille maior cum et armis in
uictus esset et consul exercitus
sepe dixisse pl? se rei publice ce
didit pfuturū si disciplinā mi
litarem cōseruet in lris nā vmi?
etatis sunt q fortiter fiūt que
vero pro vtilitate reipublice se
buntur eterna sunt. Idem fe
cerunt alij qp plures sed pcipue
frōtinus diuo adriano ab eius
modi cōprobatus industria ho
rū institutā pcepta in ptum va
leo strictim fideliq; seruabo ex
pensas faciat q negligenē exercit?
ordinatus non solum pnibus sed
eciā futuris sedis proficit si pro
uisione maiestatis tue impator
auguste et fortissima dispō re/
petur armorū et emendetur dis
simulatio precedentiū.

Quotenas legiones antiqui
ad bellū duxerunt

Capitulum quartum

Ex omnibus auctoribo
inuenitur singulos con
sules aduersus hostes
copiosissimos non amplius qp
binas duxisse legiones addi
tis auxilijs sociorū tanta in illo
erat exercitatio tanta fiducia ut
cuiusuis bello duo legiones ce
dere ne posse sufficere. Quapro
pter ordinationē legis antique
ꝗm normā militaris iuris expo
nā que descriptio si obscurior ā
impolitior videbit non mihi ꝗ
difficultati ipsius rei conuenit
imputari. Attento itaq; animo
sepius relegenda sūt vt memo
ria intelligencia q; valeant ap
prehendi. Necesse est enī inui
ctam esse rempublicam cuius
impator arte pcepta
quantos voluerit faciat exercit?
bellicosos Quēadmod
legio constituat Ca V

Eligentur igit lectis iu
moribus animis corpo
ribus prestantibus ad
tis etiam exercicijs quotidianis
quatuor vel amplius mensium
iussu auspicijs q; iuuctissimi pn
cipis legio format nā victuris
in arte punctis milites scripti

aim materculis inseruntur iuta
re solent et ideo militiā sacrā di
cunt. Iurant autem p deū q crís
tum et spiritū sanctū. et per ma
iestatē impatoris. quē scōm deū
generi humano diligēda est et
colenda. nā impatori cū augus
ti nomen accepit. tamq̄ pnti
et corpali deo fidel est prestāda
deuocio. impendendus pugil fa
mulatus. deo autē priuatus vel
militans seruit cū fideliter dili
git. qui deo regnat auctore. Iu
rant aūt milites omnia strēnue
se facturos que pcepit impa
tor nūq̄ deserturus militiā. nec
mortē recusaturos pro romana
republica

Quot cohortes in vna sint le
gione Capitulū. VI

Sciendū est autē in vna
legione decem cohortes
esse debere. sed prima co
hors reliquas et numero militū
q dignitate precedit nā genere
et institutione lectū viros elec
tissimos querit hec eā suscipit
aquilā quod precipuū signū in
romano est exercitu semp et to
tius legionis insigne. hic yma
gines impatorū est diuina et p
sencia signa venerant. habet pe
dites mille centū quinq̄ equites
loricatos centū xxxiij et appellat
cohors miliaria et hec caput ē
legionis. ab hac cū pugnandū
prima est acies incipit ordinari.
Secunda cohors habet pedites
quingentos lv. equites lxv. et
appellat cohors quinquagena
ria Tercia cohors similiter ha
bet quingentos lv pedites equi
tes lxiij. sed i hac cohorte terci
a validiores probari mores ē q
i media acie consistāt Cohors
quarta habet pedites d. lv. eq
tes lxvi. Cohors quinta habet
pedites d. lv. equites lxvi. sed
et ista strennuos desiderat mili
tes. quia sicut prima in dextro
ita quinta in sinistro ponitur cor
nu hec quinq̄ cohortes in acie or
dinantur. Sexta cohors habet
pedites d. lv. equites lxvi. in p
ma quorū enucleati adscribēdi
sunt iuniores. quia in secun
da acie post aquilam et ymagines
cohors sexta consistit. Cohors
septima habet pedites d. lx. equi
tes lxvi. Cohors octaua habet
pedites. dlv eqtes. lvxi. ꝗ ipa ai
mosos desiderat viros. qi in secū
da acie consistit in medio Co
hors nona habet pedites. d. lv.
equites lxvi. Cohors decima
habet pedites d. lv. equites lxvi
et ipsa bonos cōsuetit habere bel
latores quia in secunda acie si
nistrum possidet cornu. Hijs
decem cohortibus legio plena fū
datur. que habet pedites sex mi
lia Centum equites d. cc. qua
draginta. minor itaq̄ numerus
armatorum in vna legione es
se non debet. Maior autem in
triduum esse consuetit numerus

sed nō tm̄ vnam cohortem sed
eciā alias miliarias iussa fiūt
pcipe De noībus et gra-
dibus principiorum legionis.
Capitulum. VIII.

Antiqua ordinacione le
gionis exposita princi-
palium militum vt ꝓp
o verbo vtar principū nomina
ac dignitates scdm pñtes ma-
triculas indicabo. Tribunus
maior p eplam sacram impato
ris indicio destinat̄ Minor tri
bunus peruenit ex labore Tri
bunus autē vocatur ex tribu
qꝛ ex militibus quos ex tribu
primus romulus legit Ordi-
narij dicuntur qui in p̄lio p̄mi
sunt et quia ordines ducunt:
Augustales appellantur qui
ab augusto ordinarijs iūcti sūt
Flauiales idē tāq̄ scdi augus
tales a diuo vespasiano sunt le
gionibus additi. Aquiliferi
qui aquilā portant. Imagina
rij q̄ īpatoris ymagines portāt
Opciones ab optando appel
lati q̄ ātecedentibꝰ egritudine
p̄peditis hij tāq̄ adoptati eorū
atꝫ vicarij solent vniūsa curare.
Signiferi quia signa portant
quos nunc drachonarios vocāt
Tesserarij qui tesseras p cōtu
bnia portāt tessera autē dicitur
preceptum ducis q̄ vel ad opus
vel ad bellum mouet̄ exercitus
Campigni hoc est ātesignarij
ideo sic vocati qꝛ eoꝝ opa atqꝫ
v̄tute gēs crescit ī cāpo Metato
tes q̄ p̄cedētes locū eligūt castꝭ
Beneficiarij ab eo appellati q̄
promouent̄ beneficio tribuno
rum Librarij ab eo q̄ ī libros
referunt rationes ad milites p
tinentes Tibiciēs cornicines
buccinatores qui tubis ereo
cornu vel buccina committere
preliū solent Armature dupla
res quia binas consecūt̄ anno
nas Simplares qꝛ singulas
Mensores quia in castris ad po
dismū metiuntur loca in quibꝰ
milites tentoria figāt vel ī ciui
tate hospicia prestāt Torqua
ti duplares torquati simplares
torques aureus solidꝰ virtutis
premiū fuit quē qui meruisset
preter laudem interdū duplas
consequebatur annonas du-
plares duas simplares vnā se
mis sequebant̄ ānonas. Can
didati duplares candidati sim
plares hij sunt milites prīcipa
les qui priuilegijs muniūt̄ reli
qui munifices appellant̄ quia
munera facere coguntur
Nomina eorum qui antiquos
ordines duxerrūt Ca IX

Vetus tamen cōsuetudo
tenuit ut ex principe le
gionis promouerētur
centurio p̄mipili qui non solū a
quile preerat verumetiam qua
tuor centurias hoc est quadrin
gentos milites in p̄ma acie gu
bernabāt hi tanq̄ caput totiꝰ

legionis consequebatur commoda et munera. Item primus astatus duas centurias id est ducentos homines ducebat in acie sedis quem nunc ducenarius vocant primus princeps sedis cohortis centuriam semis hoc est cl. homines gubernabat ad quem in legione ppe omia que ordinanda sunt pertinet. Item secundus astatus centuriam semis id e cl homines gubernabat sic nouem centurie quatuor centurionibus regebant quibus magne utilitates et magnus honor a veteribus constitutus ut ceteri milites ex tota legione omni labore et deuotione contenderent ad tanta premia puenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant quem nunc centurij nominatur. erat decani denis milibus preposito quem nunc caput cohortis vocantur. Sed ps habebat centuriones quoque sikiter tecta quera vsque ad decimam cohortem in tota at legione erat centuriones clv. De officio prefecti legionis. Cap. XIIII

Ad legati imperatoris ex consulibus ad exercitus mittebant quibus legiones et auxilia vniusa obtempabant in ordinatione pacis vel necessitate belloru. In quorum locum nunc illustres viros constat mgros militum substitutos in quibus non tm bine legiones sed etiam plures nui gubernant. Prefectus at iudex erat prefectus legionis hns continue primi ordinis dignitatem quam absente legato eius vicarius in pi prefectum maximam obtinebat. Tribuni vel centuriones ceteri quoque militaris precepta seruabant vigiliarum siue prefectionis tessera ab eodem petebat si miles cum aliquo commissus auctoritate prefecti legionis a tribuno deputabat ad penam arma omnium militum item equi vestes annona ad cuius ipsius pertinebat discipline seueritas exercitus non solum peditum sed etiam equitum legionarioru precepto ipsius cotidie curabat ipse enim castos diligens sobrius legionis si credita assiduis opibus ad omnes deuocos affectabat industria scies ad prefectum laudes subditorum reducere vtute. De officio prefecti castrorum Capitulum XI

Erat etiam castrorum prefectus licet in feriore dignitate occupatus tamen non mediocribus causis ad quem castrorum positio valli et fosse estimacio pertinebat tabernacula vel case militum cum ipedimentis omnibus nutu ipius curabantur. Ceterea egri tubunales et medici a quibus curabantur expense etiam ad eius industria pertinebat vehicula sagmarij nec non et ferramenta quibus maturies secat vel cedit quibus appiunt fosse contexit vallum aque duct. Item ligna vel stramina arietes onagri balliste

cetera q; genera tormentorũ ne deessent aliqũ procurabat. Is post longã pbatam miliciam probatissimus omniũ legebat vt recte doceret alios quod ipse cũ laude fecisset ã exercuisset

De officio prefecti fabrorum Capitulum duodecimum

Habet preterea legio fabros tignarios structores carpentarios ferrarios pistores ceteros q; artifices ad hiẽnorũ officia fabricãda machinas turres ligneas ceteraq; quibꝰ expugnant adũsariorũ ciuitates vel defendunt pe prepamtos q̃ arma vhicula ceteraq; tormẽtorũ vel noua facerent vel quassata repararet. Habet etiam fabricarias scutarias locarias arcularias in q̃bꝰ sagitte vel missilia cassides oim q; armorũ genera formabant hoc enim erat cũra precipua vt quidquid exercitui necessariũ videbat nung̃ deesset in castris vsq; adeo vt etiã cumularios haberent q̃ ad modũ bellorum ducto sub terris cumulo muros q; intra fundamenta per fossas improuisi emergeret ad vrbes hostiũ capiẽdas horũ iudex p prius erat prefectus fabrorum

De officio prefecti militum Capitulum XIII

Decem cohortes habere diximus legionem sed prima erat militaria in qua sensu genere literis forma vtute pollẽtes milites mittebã t huic tribun? pcerat amor scia vtute corpis honestate p̃ capu? relique cohortes prout pricipi placuisset a tribunis vel a ꝓpositis regebantur tanta aũt exercendi seruabatur i milites cura vt non solum tribuni vel ꝓpositi cõtubernales sibi creditores sub oculis suis iubent cotidie meditari. sed etiã ipsi armor arte pfã ceteros ad meditacões ꝓpo cohortarentur exemplo tribuni autẽ solicitudo tribuni laudatur idustria cum miles veste mitidus armis bene munitus ac fulgens exercãcij iussu et disciplina eruditus incedit

De centurijs atq; vexillis prediti Cap̃ XIIII

Primum signum legionis est aquila quam aquilifer portat Dracones etiam p singulas cohortes a drachonarijs feruntur ad p̃lium. sed antiqui qui sciebant in acie commisso bello celeriter cedines aciesq; turbari atq; confundi ne hoc possit accidere cohortes in cẽturias diuiserũt et singulis centurijs singula vexilla constituerunt ita vt ex qua cohorte vel quota esset centuria in illo vexillo tris esset asscriptum quod intuentes vel legẽtes milites in quanto vis tumultu a contubernalibꝰ suis aberrare

non possint. Centuriones insu
per qui nunc centenarij vocant
nimium bellicosos loricatos tñs
ucersis cassidū crustis vt facili?
noscerent singulas cetuias gub
nare iusserūt qtn? nul? error
existet cū cūcti milites sequent
nō solū vexillū suū sed etiā cetui
onē q signū habebat ī galea sū
sus ipse centurie in cōtubernia di
uāse sunt. vt decē militibo sub
vno papilione degentibo vn?
qz pesset decan? qui caput con
tubernij nominat. contubernū
autē manipulus vocabat ab eo
q coniūctis manibus pariter
dimicabant De turmis equitū
legionariorū quēadmodū inter
pedites cōtuia vel manipl? ap
pellat ita iter equites turma di
citur et habet vna turma eqtes
trigintaduos huic q pesse cētu
rio nomiat centū enī decē pedi
tes ab vno cēturiōe gubernan
tur sub vno vexillo. Siliter tri
gitaduo eqtes ab vno centurio
ne sub vno vexillo reguntur. p
terea sicut centurio eligendus
est magnis viribo procere sta
ture qui hastas et missilia peri
te iaculetur. fortiter qui dimi
care gladio et scutum rotare do
ctissime nouerit qui omnem ar
tē didicerit armature vigilans
sobri? agilis magis ad facien
da ea que ei impant q ad lo
quēdū pat? cōtubnales suos
ad doctrinā ēficeat ad amoz ex
ercitiū cogat vt bñ vestiti cald
ati qz sit vt arma omniū defri
cēt ac splendeāt. Siliter eligen
dus est decurio qui turme eqtū
ꝓponatur in primis habilis cor
pe vt loricatus et armis circū
datus omibus cum suma ad
miracione possit equū ascendere
eqtare fortissime cōto scienter
vti sagittas doctissime mittere
turmales suos. i. sub cura sua
positos eqtes erudire ad omia
que eqstris pugna deposcit eos
dē cogere loricas suas vel catha
fractas cōtos frequenter tergē
et cassides curare plurimū enim
horroris hostibo armorū splē
dor imporat qui credat militē
bellicosū cui dissimulacione scu
ti ac rubigine arma fedantur
non solum enim equites sed e
tiam ipsos equos assiduo labo
re cōuenit edomari Itaqz ad de
curionē et sanitatis et exercita
cionis tam hominū q̃ equorū
ptinet cura Quemadmo
legionū acies instruatur.

Ca^m . . XV

Vnc qualiter instruen
da sit acies si pugn im
mineat declaretur vni
us legionis exemplo q si vs?
exigit possit trasferre ad plure
equites locatur ī cornibo acies
peditum a prima cohorte incipit
cedmari in cornu dextro. hme
cohors sed a coniunguntur terci
a cohors in media collocat acie

huic annectitur quarta quin-
ta vero cohors sinistrum susci
pit cornu ꝫ ante signa et circa
signũ nec ñ eciã ꝑma acie dimicã
tes principes vocabant̃ hoc est
ordinarij ceteri q; principales
Hec erat grauis armatura quia
habebant cassides cathafractas
octeas scuta gladios maiores
quos spatas vocãt et alios mi
nores q̃s semispathas noĩant
plumbatas quinas positas in
scutis quas primo impetu iaci
unt Item bina missilia vnum
maius ferro triangulo vncia
rũ nouem hastili pedum quinq;
semis quod pilum vocant nunc
spiculum dicit̃ ad ciuus iocũ ex
ercitabãt̃ precipue milites qd
arte et virtute directum est scu
tatos pedites et loricatos equi
tes sepe transuerberat aliud mi
nus ferro vnciarũ quinq; hasti
li pedum trium semis quod tũc
verticulum nunc vererictũ dici
tur prima acie principum scda
astatorũ armis talibus docẽt̃
instructa Post hos erant ferẽ
tarij et leuis armatura quos
nunc excultatores et armatura
dicimus scutati qui plumbatis
gladijs et missilibus accincti si
cut nunc proprie omnes mili
tes videntur armati erant Itẽ
sagittarij cum cassidibus cata
fractis et gladijs sagittis et ar
cubus erãt funditores qui ad
fundas vel fundibalos lapides
iaciebant Erant triãgularij q̃
manubalistas arcubalistas di
rigebãt sagittas Scda acies si
milit̃ armabat̃ in q̃ cõsistẽtes
milites vocabant̃ hastati sed in
secunda acie dextro cornu co-
hors sex̃ ponebatur cui iunge
batur septima octaua cohors
mediã aciem tenebat nona con
mitante decima cohors ĩ scda
acie semp sinistrum obtinz cor
nu. Quemadmodum triarij
vel centuriones armentur.

Ca^m XVI

Post omnes autẽ acies
triarij cũ scutis catha
fractis et galeis octea
ti cum gladijs semispatis plũ
batis binis missilibus locabã
tur qui genu flexo obsidebant
vt si prima acies vincẽtur ab
hijs quasi de ĩtegro repata pug
na possit repari victoria Omẽs
autẽ signati vel signiferi q̃uis
pedites loricas minores accipi
ebant e galeas ad terrorẽ hos
tium vrcinis pellibꝫ tectas Cen
turiones vero habebant catha
fractas et scuta et galeas ferre
as sed transuersis et argẽtatis
cristis vt celerius cognoscerẽt̃
a suis. Cõmissa pugna g̃
uem armaturã stare ꝓ muro

Ca^m XVII

Illud autẽ sciendũ est
et modis omĩbus reti
nendꝫ cõmisso ꝑlio pri
ma ac ꝑa acies stabat inmota

triarij quoqz residebāt. Ferrē
tarij aūt armatuē sculptatores
sagittarij fūditores id est leuis
armatura adūsarios ꝓuocabāt
añ aciē ꝓcedentes si hostes fu
gare poterāt sequebantur. Si
eoꝝ virtute ac multitudīe ꝑme
bantur reuertebātur ad suos et
post eos stabāt. Excipiebat au
tē preliū grauis armatura et tā
quā murus ut ita dicā ferreus
stabat et nō solū missilibꝫ ꝫ eci
am gladijs dimicabant. Et si
hostes fugassꝫ nō sequebatur gra
uis armatura ne aciē suā ordinē
qz turbaret et ad dispsos recur
rentes hostes impositos opprime
rēt ꝫ leuis armatura cū fundito
ribꝫ sagittarijs et equitibꝫ fu
giētes sequebatur inimicos hac
dispositiōe atqz cautela sine pi
culo legio vicebat aut separata
seruabatur incolumis qz legio
nis ius est facile nec fugere nec
sequi. Noīa militū
et stigmata in scutis eoꝝ aduē
sis scribenda. Cam. XVIII

Sed ne milites in tumul
tu prelij a suis contubē
nalibꝫ aberrarēt diuē
sis cohortibꝫ in scutis signa pī
gebāt vt ipi nominātur dignata
sicut etiam nūc moris est fieri.
Preterea in aduerso scuto vniꝰ
cuius qz militis lr̄is erat nomē
ascriptū addito ex qua cohorte
esset q̄ ve cēturia. Ex his igitur
apparet legionē bn̄ cōstitutā q̄l
invictissimā ciuitatē q̄ oīa p̄lio
neccia secū vbiqz portaret nec
metueret repētinū hostiū supuē
tū que eciam in medijs campis
fossa se vallo qz muniret que
oīe genꝰ militū continet et ar
moꝝ. Si qua igitur pugna pu
blica supaē barbaros cupit vt
dimitatis cultu dispōe imperato
ris inuicti reparētur ex tyroni
bus legionibꝫ votis omībꝫ pe
rat. Iux̄ autē breue spaciū tē
poris iuniores diligēt electi et
exercitati cotidie nō solū mane
ꝫ eciā post meridiē omī armo
rum disciplia vel arte bellādi
veteres illos milites qui orbem
terraꝝ integrū subegerūt facile coe
quabūt. Nec facile moueat
q̄ olim est consuetudo mutata
ꝫ nocuit ꝫ huiꝰ felicitatis est
ꝑhēnitas tua vt salute reipu
blice noua excogitet et antiqua
restituat oīe opus difficile vi
detur añq̄ temptes. Ceterū
si exercitati et prudētes viri de
lectui ꝓponant celeriter manus
bellis apta poterit aggregari et
diligēter institui. Quoduis eī
efficit solercia si cōpetētes non
denegētur expēse. Preter robur
corpis notādi vl cōputādi ātē ī
tyroībꝫ eligēdā. Cam. XIX

Sed ī hijs legioībꝫ pl̄es sco
le sūt q̄ lr̄atos milites q̄rūt
ab hijs q̄ tirones ꝓbāt ī ōnibꝫ
q̄dē statuē magtudiēz corpis ro
bur alacitatē oī auēit explorā

sed in quibusdam notarū peri
cia calculandi computādi q; e
ilgit̄ totius enim legionis racō
siue obsequiorū siue militariū
numerū siue quotidie ascribit̄
actis his maiore ꝓprie diligē
tia q̄ res ānonaria vel ciuil̄ po
liticis ānotat̄ quotidianas eti
am in pace vigilias Item excu
bitū siue angarias de omnibus
centurijs et contubernijs vicis
sim milites faciunt ut ne quis
contra iusticiam pregrauet̄ aut
alicui prestetur immunitas no
mina eorū q̄ vices suas fecerūt
breuibus inserūtur quando q̄s
commeatum acceperit vel quot
dierū annotat̄ in breuibus tūc
em̄ difficile commeatus daba
tur n̄ causis iustissimis a ꝓpba
tis nec aliquibꝫ milites institu
ti deputabant̄ obsequijs nec p̄
uata eis negocia mādabantur
Siquidem incongruum videre
tur imparatoris militem qui ve
ste et annona publica pasceba
tur vtilitatibꝫ vacare priuatis
ad obsequia tamen iudicū vel
tribunorū necnō etiam princi
paliū deputabāt̄ milites q̄ erāt
accēsi h° ē postea additi q̄ fuisset
legio cōpleta quos nūc numera
rios vocant fasciculariam tamē
id est lignum aquā fenū stram̄
etiam legitimi milites in castra
portabant quoduis enim effi
cit solercia Munifices enim ab
eo appellāt̄ q; h° munēa faciūt

Donatiui ꝑtem dimidiā de
bent apud signa milites seques
trare seruandum

Capitulum XX

Illud vero ab antiquis
diuinitus institutū est
vt ex donatiuo q̄d mili
tes consequūtur dimidia pars
sequestraretur apud signa ⁊ ibi
dem ipsis militibus seruaretur
ne ꝑ luxū aut inaniū rerum cō
paciōnem si ab ipis militibus
seruaretur cōtubernalibus pos
sit assumi pleriq; em̄ homines
et pauperes precipue tm̄ ero
gant quantū habere potuerunt
Sed posicio ista pecunie p̄mū
ipsis cōtubernalibꝫ docetur ad
cōmoda nam cum publica sus
tententur annona ex omnibꝫ
donatis augetur eorū pro me
dietate castrense peculiū Miles
deinde qui scit sumptus suos a
pud signa positos deserēdo nil
cogitat magis diligit signa for
cius dimicat more humani īge
nij vt ꝓ illis habeat maximā
curam in quibus suam viderit
positam esse substanciam decē
folles idest decem sacci ꝑ cohor
tes singulas ponebantur in q̄
bus hec racio condebatur vel
addebatur eciā saccus vndeci
mus in quem tota legio parti
culam aliquam conferebat se
pulture scilicet causa vt si quis
eo contubernalibꝫ defecisset de
illo vndecīo sacco ad sepulturā

ipsius ꝓmereret̃ expẽsa hec ra
cio aput signiferos vt nũc tunc
ĩ cophinis seruabat̃ et ideo sig
niferi nõ solũ fideles ꝫ eciã lrãti
homines eligebãt̃ qui et serua
re deposita et scirẽt singulis red
dere racionẽ In legio
ne ita fieri ꝓmociones vt ꝑ oẽs
cohortes transeat q̃ ꝓmouetur

Capitulum XXI

NOn solũ humano consilio
sed etiam dĩnitatis istin
ctu legiones a romanis arbi
tror institutas quibus decem
cohortes ita sunt ordinate vt
omnium corporum videatur es
se coniunctio · nam quasi in or
bem quẽdam ꝑ diuersas cohor
tes et diuersas scolas milites
ꝓmouẽt̃ ita vt ex prima cohor
te ad gradũ quempiã ꝓmotus
vadat ad decimã cohortẽ et rur
sus ab ea crescentibꝫ stipẽdijs
cum maiori gradu per alias re
currit ad primã Ideo primipi
li centurio postq̃ in vrbem oẽs
cohortes ꝑ diuẽsas administra
uerit scolas in prima cohorte
ad hãc ꝑuenit palmam in qua
ex omni legione infinita cõmo
da cõsequatur sicut primi stẽni
mus in officio prefectoꝝ ꝑtorio
ad honestum questuosum qꝫ mi
licie ꝑuenit finem Ita legiona
rij equites cohortes suas cõtub̃
nij affectione venerant̃ cũ natu
raliter eq̃tes a peditibꝫ solebãt
discrepare ꝑ hanc ergo cõtestaci
onem in legionibꝫ et omĩbꝫ co
hortibꝫ equitũ peditumq̃ serua
tur vna concordia

Quid inter tubicines et cornici
nes et classicum intersit

Capitulũ · XXII

Habet preterea legio tu
bicines cornicines buc
cinatores · Tubicines
ad bellum vocant milites et rur
sus receptui canunt · Cornicines
quotiens canunt non milites ꝫ
signa eorum obtemperãt ad nu
tum ergo quotiẽs ad aliquod
opus exercitaturi sunt soli mili
tes tubicines canunt quotiens
autem pugnatur et tubicines ⁊
cornicines pariter canunt · Itẽ
classicum appellat̃ ꝙ buccina
tores per cornu debent hoc insi
gne videt̃ imperij quia classicũ
canitur imparatore presente vel
cũ in militem animaduertitur
capitaliter quia hoc ex impara
toris legibus fieri necesse est
Siue ergo ad vigilias aut an
garias faciendas · siue ad opus
aliquod vel ĩ decursione campi
exeunt milites tubicine vocante
operantur · Et rursus tubicine
admonente cessant Cum aũt
mouentur signa aut iam mora
fugenda sunt cornicines canũt
ꝙ ideo in omnibus exercicijs
et processionibꝫ custoditur vt
ipsa pugna facili⁹ obtemperẽt
milites siue eos pugnare sũ stare
sũ seq̃ sũ redire ꝑceperint duces

Siquidē ratio manifesta fit sp
in ocio debere fieri quod necessa
rio faciendū videt in prelio

De exercitatione militum
Capitulum XXIII

Legionis ordinatione
digna ad exercitū re
uertamur unde fiat iā
dictū est exercitus nomen acce
pit. Juniores quidē et noui mi
lites mane ac post meridiē ad
omne genus exercebāt armo
veteres autem et eruditi sine in
termissione semel exercebāt i
armis neq; eīm lōgitudo etatis
à armor numerus artē bellicā
tradit ꝗ p⁹ ꝗ ita habē volueis
stipēdia iexercitat⁹ miles sp ē ti
rō Armatura que festis diebo
exhibetur idcirco non tīm que
sub campi doctore sunt cotidia
na meditacōne discebant nam
et velocitas vsurpacō acqritur
corpis et scia feriendi hostem
seseq; protegendi presertim si
gladijs quomi⁹ dimicetur illō
vero mai⁹ ē vt seruaē ordines
distant et vexillum suū i tantis
pmixtionibus in ipa proluxio
ne comitentur nec inter doctos
aliquis error existit ꝗ multi
tudinis fit tanta cōfusio Ad
palum quoq; vel sudibus exer
ceri post cōmodum est cum late
ra vl pedes aut caput ptim pūc
tim vel cēim condiscant. Sal
tus quoq; ꝛ ictus facere assuef
cant. Insurgere trepidantes in
clipeū rursumq; subsidere nunc
gestiendo puolare cū saltu nūc
cedentes in terra resilire missili
bus et palos ipsos ferire lōge
meditantur vt et ars dirigēdi
et dextre virtus possit accresce
re. Sagittarij q; vel fūditores
scopas hoc est fruticū vel stra
minum fasces pro signo pone
bant ita vt sexcentis pedibus
remoueretur a signo ita vt sa
gittis vl certe lapidibus exfus
tibulo destinatis signū sepius
tangerent ꝓterea in acie sine
trepidacione facile faciebāt qd
ludentes in campo fecerant sem
per assuendo est etiam vt semel
tantum circa caput pila vote
tur cum ex ea emittitur saxum
sed etiā manu sola omnes mili
tes meditabātur libraria saxa
iactare qui vsus paratior tradit
quia non desiderat fundā Mis
silia quoq; vl plumbatas iugi
perpetuo q; exercitio dirigē co
gebantur psq; ad hoc ꝗ tem
pore hyemis de tegulis vl si do
lis que si deessent certe de camu
sula vel culmo porticus tegerēt
et equites et quedam velut ba
silica ad pedites in quibo tempe
state vel ventis aere abto sub
tecto armis eruditebatur exer
citus Ceteris autē etiam hiber
nis diebo si nives tīm pluuie q;
cessarēt exercerī cogebant in cā
potissime ne intermissa cōsuetu
do ꝛ animos militū debilitaret

et corpa siluam cedere portare
onera tra silire fossas natare in
mari siue in fluminibus gradu
pleno ambulare vel curare eciam
amatos cum sarcinis suis frequen
tissime conuenit vt cotidiani labo
ris vsus in pace difficilis non
videatur in bello Siue ergo
legio siue auxilia fuerint exerce
antur assidue nam quemadmodum
bene exercitatus miles prelium cu
pit ita formidat indoctus Po
stremo sciendum est vsum in prelio
magis prodesse quam vires nam si
doctrina cessat armorum nichil pa
ganus distat a milite
Exemplum exhortacionum exercicij
militaris de alijs artibus tra
cta Capitulum XXIII
Atleta venator auriga
propter exiguam mercedem vel
certe plebis fauorem co
tidiana meditacione artes su
as agere aut seruare consue
uit militem cuius est manibus
seruanda respublica studiosis
oportet sciencia dimicandi vsum
quoque rei bellice iugus exercicijs cus
todite cui contingit non solum
victoria gloriosa sed eciam ampli
ore preda quem ad opes ac dig
nitates ordo milicie et impera
toris iudicium consueuit euehe
re Artifices scenice ab exerci
cijs non recedunt pro laude
vulgi miles sacro letus ab ex
ercicio armorum vel nouellus
vel iam vetustus cessare non de
bet cui pugnandum est pro salute
propria et libertate communi presertim cum
antiquitus sit prudens quoque sentencia omnes
artes in meditacione consistere
Enumeracio ferramentorum et ma
chinarum Capitulum XXIII
Legio autem non tantum mili
tum numero sed eciam ferramen
torum genere vincere consue
uit primo omnium instruitur iaculis
que nulle lorice possunt scuta
sufficere nam per singulas centurias
singulas carrobalistas habere consue
uit quibus muli ad trahendum et si
gula contubernia ad armandum vel
dirigendum hoc est vndecim homines
deputatur nam hee quanto maiores
fuerint tanto velocius et fortius te
la iaculantur non solum autem castra
defendunt verum eciam in campo pro aciem
grauis armature ponuntur ante quo
rum impetum nec equites loricati nec
pedites scutati possunt hostium stare
In vna autem legione lv car
robaliste esse solent Item decem o
nagri hoc est per singulas cohortes
in campestris bobus portantur armati
vt si forte hostes ad pugnandum
venerint valeant sagittis et saxis
castra defendi Scaphas quoque de sin
gulis trabibus concauatas cum lon
gissimis funibus et interdum eciam fer
reis catheis secum legio portat
quatinus contextis hijsdem sicut dicunt
monosol supiectis eciam tribula
tis fluia siue pontibus que vadari
nequeunt tam a peditibus quam ab
equitatu sine periculo transeant

Habet ferreos arpagones q̄s
lupos vocant et falces ferreas
cōfixas longissimis cōtis Itē
ad fossarum opa faciēda bidē
tes ligones palas rastra alue-
os cophinos q̄z quibus terra
portatur habet q̄z dolabras secu
res ascias setas quibus mate
ria ac pali dedolantur atz secā
tur habet p̄terea artifices cum
oībus ferramētis qui ad opug
nandum hostium ciuitates tes
tudines musculos arietes vine
as vt appellāt turres eciam de
ambulatorias faciant verū ne
singula enumerādo plura dicāt
vniūsa que in vno q̄z belli gn̄e
necessaria esse credunt secū le
gio debet portare vt in quouis
loco fixerit castra armatura fa
ciat ciuitatē Explicit liber scd̄s
Capitula libri tercij Cuius
modi debeat esse exercitus
Quēadmodū gubernetur exci
tus Quanta cura ꝓuanda atz
prouidenda pabula vel frumē
ta sunt. Quemadmodum o
porteat ꝓuidere ne sedicionem
milites faciāt. Signoꝝ mili
tarium quāta sint gn̄a. Quā
ta sit seruāda cautela cum vici
nis hostibus mouetur exercitus
Quēadmodū flumina q̄ ma
iora sunt trāseant. Quemad
modum castra debeant ordinari
Que et quanta consideranda
sūt vt itelligatur vtrum super
uentibus insidijs ac publico
debeat in arte confligi. Quid
oporteat fieri si quis disuetum
a pugna exercitum habeat vel
tironem. Que ipso die pro
curanda sint cū publica commit
titur pugna Inuestigandum
quid sentiāt milites pugnatu
ri Quenadmodum debeat aci
es ordinari vt in conflictu red
datur inuicta Quenadmodū
loc⁹ idoneus eligat ad pugnā
Ratio podismi q̄ntū spaciū in
acie inter singulos homines ī
longum vel inter singulos ordi
nes ī lato debeat custodiri De
equitibꝫ ordinandis De sub
sidijs que post aciem collocant
In quo loco primus dux stare
debeat In quo scd⁹. In quo t̄
ci⁹ Quibꝫ remedijs v̄tuti vel do
lis hostiū resistat ī acie Quot
generibus publica pugna com
mittatur et quomodo etiam q̄
infirmior numero et viribus ē
valeat obtinere. Quo genere
in itineribus sepe confligitur
Viam abcedendi hostibus dā
di vt deleant facili⁹ facientes
Quēadmodum ab hostibꝫ re
cedat si consilium pugne displi
ceat. De camelis. et cathafra
ctis equitibus Quomodo qua
drigis falcatis vl̄ elefantibꝫ pos
sit resisti. Quid fieri debeat si
vel pars vel totus fuerit exer
citus Expliciunt capitula
libri tercij Sequitur pro
logus eiusdem

Incipit prologus libri tercij

Thenienses et lacedemones ante machedones rerum potitos prisci loquuntur annales. verum apud athenienses non solum rei bellice sed etiam diuersarum artium viguit industria. Lacedemonijs autem precipue fuit cura bellorum. primi enim experimenta pugnarum de edentibus colligentes artem preliorum scripsisse firmantur vsque eo vt rem militarem que sola virtute vel certe felicitate creditur contineri ad disciplinam pericie que studia reuocarent ac magistros armorum quos tacetos appellauerunt iuuentutem suam vsum varietatem que pugnandi preceperint edoceri. O viros summa ammiracione laudandos qui eam artem precipue addiscere voluerunt sine qua alie artes esse non possunt horum sequentes instituta romani marcij operis precepta et vsu tenuerunt et litteris prodiderunt que per diuersos auctores libros que dispersa imparator inuicte mediocritatem meam abbreuiare iussisti ne vel fastidium nasceretur ex plurimis ne vel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantum autem in prelijs lacedemoniorum disciplina profuerit vt ommittam ceteris ex antippi declaratur exemplo qui attilium regulum romanum que exercitum sepe victorem cum cartaginensibus non virtute sed arte solus ferret auxilium prostratis exercitibus cepit ac domuit vno que congressu triumphans bellum omne conficit nec minus hanibal petiturus ytaliam lacedemonum doctorem que fuit armorum cuius monitis tot consules tantas que legiones inferiore numero ac viribus interimit. Igitur qui desiderat pacem preparet bellum qui victoriam cupit milites imbuat diligenter que scdos optat euentus dimicet arte non casu audet prouocare nemo audet offendere quem intelligit superiorem esse si pugnet

Cuiusmodi debeat esse exercicius

Capitulum I

Primus liber tyronum delectum exercitum que deprompsit sequens legionis institutione disciplinam que edocuit militarem hinc tercius classicum sonat. Ideo enim illa premissa sunt vt ista in quibus pericia certaminum et victorie summa consistit discipline ordine custodito et intelligenter celerius et amplius adiuuaret. Exercitus dicitur tam legionum quam auxiliatorum nec non eciam equitum ad gerendum bellum multitudo collecta hinc modus a magistris queritur armorum nam cum xersis et darij et metridatis

ceterumq; regum qui innumerabiles armauerūt ꝓplos exēpla religuntur euidēter apparet nimiū copiosos exercitus magis ꝓpria multitudine q̄ hostium virtute depressos nā pluribus canibꝫ subiacet āplior multitudo In itineribus pro mole sua semp est tardior. In longiore eñ agmine eciā a paucis superventum assolet pati. In locis autē aspis vel flumībus tñseūdis ꝓpter ipedimentorū moras sepe decipitur. Preterea ingēti labore numerosis aīalibus equis q; pabula colliguntur rei q̄; frumentarie difficultas que in oñi expedicione vitanda ē cito maiores fatigat exercitus nam quantolibet studio ꝓparatur annona tanto maturius deficit quanto pluribus erogat̄ aqua vero ipa nimie multitudini aliqñ vix sufficit ꝙ si caū acies verterit tergū necesse est multos cadere de multis ⁊ illos qui effugerīt vt semel territos postea formidare conflictum.

Veteres autē q̄ remedia difficultatum expimētis didicerūt non tā numerosos q̄ eruditos exercitus habere voluerūt Ita q; in leuioribus bellis vnā legionē mixtis auxilijs hoc est decem milia peditum et duo milia equitum crediderunt posse sufficere quam manu pretores velut minores duces ad expeditionem sepe ducebant ꝙ si magne copie hostiū ducerent̄ consularis potestas cū xx^m peditū ⁊ quatuor milibꝫ equitū tanq̄ comes maior mittebat̄ Ꝙ si mltitudo īfinita ex gētibꝫ ferocissimis rebellasset tūc nimia nccitate cogēte duo duces ⁊ duo mittebant̄ exercitꝰ cū huiusmodi precepto vt prouideāt ne quid detrimēti respublica capiat cōsules ambo altera deniq; cū diuersis legionibꝫ cōtra diuersos hostes a populo romano āmis prope omnibꝫ purgaret̄. Ideo sufficiebant militū copie qui vtilius iudicabant nō tam grādes exercitus habere q̄mplures Illa tamen ratio est seruata ne vnq̄ amplior mltitudo socialium auxiliorū esset ī castris ciuium romanorum

Quēadmodum gubernet̄ exercitus Capitulum II

Tunc ꝙ vel maxime prouidendum est qunēadmodū sanitas custodiatur exercitus admonebo hoc ē locis aquis tēpore medicina exercitio Locis ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes nec aridis et sine opacitate arborū campis aut collibꝫ ne sine tentorijs estate milites cōmorē t̄ ne egressu tardiꝰ et calore solis et fatigatiōe itineris cōtrahant morbum ꝫ potiꝰ in estate luce cetipto inere ad destinata

per veniant ne seu a hyeme iter per niues ac pruinas noctib⁹ faciant aut lignorū paciantur inopiā aut minor illis suppe-tat vestiū copia nec sanitati enī nec expediciōe ydoneus miles est qui algere cōpellit nec pni-ciosis nec paludis aquis vtat exercitus nam male aque pot⁹ veneno similes pestilēciā bibēti-bus generant Iam vero hoc casu egri cōtubernales oportu-nis cibis reficiātur ac medicorū arte curētur principum tribu-norū que et ipsius comitis qui maiorē sustinet potestatem iu-gis q̄ritur diligēcia male enim cum hijs agitur quibus necessi-tas belli incūbit et morbi Sed res militaris piti plus cotidia-na armorū exercicia ad sanita-tem militum putauerūt ꝓdesse q̄ medicos Itaq; pedites sine intēmissiōe imbribꝰ l' niuibꝰ sub tecto reliquis diebꝰ in cāpo exercere voluerūt Similitē eq̄-tes non solū in planis ꝫ eciā in abruptis et fossarū hiatu diffi-cillis semitis seseq; et equos as-sidue exercere iusserūt vt nihil hijs in necessitate prelij acce-dere possit incognitum Ex quo intelligitur quanto studiosius armorū arte docendus sit sēp exercitus cū ei laboris cōsuetu-do et in castris sanitatem et in conflictu possit seruare victori-am Si autē vernali estiuoq; tempore tutius in eisdem locis militum multitudo consistat ex cogitacione aquarum et ordi-nis ipsius feditati viciati hau-stibus ꝛ aere corrupto pernicō-sissimus nascitur morbus qui prohiberi non potest aliter ni-si fœquenti mutacione castro-rum Quanta cura prouidēda sint et seruanda pabula

Capitulum tercium

Ordo postulat vt de co-meatu pabuli frumen-tiq; dicatur sepius enī penuria q̄ pugna consumit ex-ercitum et ferro seuior fames ē deniq; reliquis casibꝰ potest in tempore subueniri pabulacio et annona in necessitate remediū non habent nisi ante condant In omni igitur expedicione v-num constat maximum telum vt tibi sufficiat victus hostes frangat inopia Ante igitur q̄ preparetur vel inchoetur de copijs expensis q; solers debet esse tractat⁹ vt pabula frumē-mentū cetere q; annonarie spe-cies quas a ꝓuincialibus cō-suetudo deposcit maturius exi-gantur et in oportunis ad re-gendā ac minutissimis locis amplius semper modus quā sufficit aggregetur Et si tribu-ta deficiunt ꝓrogato auro cō-paranda sunt omnia Neq; enī diuiciarū secura possessio ē nisi armorum defensione seruetur

frequenter enim necessitas ge
minatur et obsidio sepe fit lõgi
or q̃ putares cum aduersarij etiã
ipsi esurientes circũsedere non
desinant quos fame sperant eẽ
vincendos. Preterea quidq̃d
in pecore vel quacũq; fruge vi
noq; hostis iferẽs bellũ ad vic
tũ suũ poterit occupaẽ nõ solũ
admonitis pedicta possessioni
bus sed etiam q̃ coactis p elec
tos psecutores ad castella ydo
nea et armatorũ firmata presi
dijs vel ad firmissimas conferẽ
dum est ciuitates vrgẽdi q; p
uinciales et ante corrupcõnem
seq; et sua menibus condant.
Repacio etiam murorũ tor
mentorum q; oĩm añ curanda
est nam si semel hostes p̃uene
rint occupatos metu vniuersa
turbantur et que ex alijs vrbi
bus petenda sunt inclusis iti
neribus denegãtur sed fidelis
sors eorum custodia ⁊ erogacio
moderata cõsueuerit sifficere p
copia maxime si ab inicio pcu
retur. Ceterũ sera parsimonia
est tunc ꝑuare cũ deficit in expe
dicionibus arduis p capita ma
gis militum q̃ per dignitates
ab antiquis prebãtur annone
ita vt post necessitatẽ eisdẽ red
derent a re publica hyeme lig
norum et pabuli estate aquaꝝ
vitanda est difficultas. Fru
menti vero et aceti vel salis om
ni nccitas declinãda ẽ ita vrbes
atq; castella ab hijs militibꝫ q̃
minꝰ ꝓmpti iueniũt ĩ acie ar
mis sagittis fustibalis fundis
etiam ⁊ saxis onagris balistis
q; defendant precipue vitetur
ne aduersariorũ dolo atq; piu
rijs decipiat prouincialium in
cauta simplicitas. Frequentius
enim commerciorũ pacis q; si
mulatio crudelis q̃ arma nocu
erunt. Qua ratione collcã fame
paciant hostes ⁊ dispersi vero
crebris supuentibꝫ facile vincũ
tur Quẽadmodum
oporteat ꝓuideri ne seditionẽ
milites faciant Cap IIII

Interdũ mouet tumltũ
ex diuersis locis collectꝰ
exercitꝰ ⁊ cũ pugnare no
lit irasci simulat cur non ducat
ad bellum quod hi precipue fa
ciunt qui ĩ sedibꝫ ociose delici
atẽ q; vixerũt nam asperitate
insoliti laboris offensi quem in
expeditionem necesse ⁊ sustine
re. Preterea metuentes prelia
qui armorũ ex ercida declarãt
ad huiusmodi p̃cipitant auda
ciam Cui vulneri mltiplex me
dicina consueuit apponi cũ ad
huc separati sunt et in sedibus
sunt tribunorũ vel vicariorũ nc
non etiam principorũ in omnẽ
disciplinam artissimam seueri
tate teneant nichil q; aliud n̄
deuotionem moderationem cu
stodiant Campi cursionẽ vti
ipi appellãt. inspectionẽ armoꝝ

cotidie faciant nullis cõmeati
bus vacent ad nomẽ ad signa
obseruare non desinãt ad sa
gittas iaciendas ad missilia
dirigenda ad iaciendos lapi
des vel funda manu ad armatu
re gestum ad vectas pro simili
tudine gladiorũ pũctim cæsim
q; feriendo multo die vsq; ad
suorem sunt frequẽtissime de
tinẽdi Cursu etiam et saltu ad
transmittẽdas fossas michilo
min? imbuendi seu mare seu
fluuius vicinus est sedibus es
tiuo tpe ad natandum cogẽdi
sunt Omnes præterea siluã cæde
re iter p dumos et abrupta fa
cere materiã deuolare apice fos
sam occupare aliquem locũ et
ne a cõtubernalibo detrudant
in scutis mucem obuantibus
imiti ita exercitati et eruditi
in sedibo milites siue legionari
ij siue auxilia ores siue eqtes
fuerint cum ad expedicionẽ ex
diuersis veniunt numeris emu
lacione virtutis plium magis
habeant optare q̃ ocium nemo
cogitat de tumultu qui fiduciã
de arte vel viribus gerit Dux
autem debet esse attẽtus vt in
omnibus legiombus siue auxi
lijs vel vexaciõibus a tribunis
vicarijs principis q; si qui tur
bulenti vel sediosi sũt milites
non per inuidiam suggerenti
um ꝗ procerum veritate cognos
cat: eos q; prudenciori consilio
segregatos a ceteris ad agen
dum aliq id pro ipsis prope
videatur optabile aut ad cas
tella vrbes q; deputent munẽ
das vel seruandas tanta subti
litate vt cum abiciuntur videã
tur electi numq̃ enim ad cõtu
macia multitudo procumpitur
ꝗ incitatur a paucis qui vicia
orum scelerumq; impunitatem
sperant peccare cum plurimis
Ex si ferri medicinam necessi
tas extrema persuaserit meli
us est more maiorũ auctores
criminũ vindicare vt ad omnes
met? ad paucos pena pueniat
laudabiliores tamẽ duces sunt
quorũ exerciciũ ad modestiam
labor et vs? istituit q̃ illi quo
rũ milites ad obediẽciã suppli
cior formido cõpellit

Signor militariũ quãta sunt
genera Capm . V

MVlta quidẽ sũt dicẽda
atq; obseruãda pugnã
tibus Siqdem nulla
sit negligẽcie venia vt de salu
te certet ꝗ inter reliqua michil
magis ad victoriã pficit quã
monitis obtẽpare signor cũ vo
ce sola iter plior tumultus regi
multitudo non possit et cũ pro
necessitate eorũ plura ex tempo
re iubenda et facienda sint an
tiquus omnium gencium vsus
inuenit quomodo sol? dux vti
le iudicasset per signa totum
agnosceret et seqrẽ exercitus

Tria igitur genera cōstat esse signorū vocalia semivōlia ⁊ muta ꝗrum vōcalia et semivōlia percipiūtur auribus muta vero referuntur ad oculos. Vocalia dicuntur que voce humana pnunciātur sicut ī vigiliis vel in prelio pro signo dicit vtpute victoria palma virtus deus nobiscū triūphus impatoris et alia quecūqz voluerit dare is qui in exercitu habet maximam potestatem sciēdum tamē est ista vocalia debere cotidie vaiari ne ex vsu signū hostis agnoscat ⁊ exploratores inter nostros versentur impune. Semivocalia sunt que p tubam aut cornua aut bucinam dantur. Tuba q̄ directa ē appellatur bucina q̄ ī semet ereo circulo flectit. Cornu qd exutis agrestibus argento nexum tēpato aere spū qz canentis flatus emittit auditum nam in dubitatis p hoc signis agnoscit exercitus vtrū stare vel progredi an certe regredi oporteat vtrū longe prosequ fugiētes an receptui cauere.

Muta signa sunt aquile dracones vexilla flamule rufe prime quocūqz esn hec ferri dixerit doctor necesse est signū suū comitantes milites pgāt. Sūt ⁊ alia mta sig q̄ dux belli eqs á īdumēti s ⁊ m armis vt cognoscat hostis pcipit austo diri. Preterea manu aliquid vel flagello more barbarico vel certe mota veste qua vtit significat que omnia in sedibo ī itineribo in omni exercitatione castreñ v miuersi milites ⁊ sequ et itelligere asuescant. Continuus enī vsus necessarius videt in pace eius rei que in prelij confusioē seruanda sit. Item mutū et cōmune signum est quo pficiscente turba exercitat? puluis ad similitudinem nubiū surgit hostis vel hostiū pdt aduētū filitter si diuise sint copie p noctē flāmis per diē fumo significāt socijs qd aliter non potest nūciari aliqntis in castellorū aut vrbiū turribo appēdunt trabes quibus aliquādo erectis aliqñ depositis indicant q geruntur.

Quāta sit seruanda cautela quando vicinis hostibus mouetur exercitus. Capi VI

Qui rem militarem studiose didicerunt plura asserunt in itineribus q̄ in acie periula solere contingere nā ī conflictu sūt omēs armati et quomin? hostem vident et ad pugnandū veniunt animo preparati. In itinere minus armatus minus intentus est miles et supuentus impetus et fraud subesse repente turbat. Ideo omni cura omni diligencia puidere dux debz ne pficiscēs paciatur incursum vel facile ac sine dampno deponat illatum

Primum itinerariā omnium regionū in quibus bellū geritur plenissime debet habere perscripta ita vt locorū interualla non solū passuum numero ſ eciam viarū qualitates pdiscat compēdia diuertiula montes flumina ad fidem descripta considerat vsq; eo vt solerciores duces itinerum prouinciarum in quibus necessitas gerebat non tm annotata ſ eciam picta habuisse firmentur vt non solum consilio mentis verum aspectu oculorū viam profecturus eligeret ac hoc a prudēcioribus et bonoratis ac locorum gnaris separatim vniuersa pquirere debet et veritate pquirere de pluribus preterea sub periculo eligendo viarū duces idoneos scientes q; pcipe eos q; custodie mancipare addita pena o stēlacione vel pmij Erūt autē vtiles cū intelligent sibi copiam supesse ac fidie pmiū et pfidee pata supplicia Proiudicēdum quoq; vt sapiētes exercitati q; quantur ne duorū aut triū erroē discrimē pareat vniuersis Interdū enī impita rusticitas plura pmittet et credet se scire q̄ nescit Sed cautele caput est vt q̄ loca vel quibus itineribus sit pfectur exercit ignorē Tutissimū nāq; i expedicionibus facienda nesciri Sed ob hoc veteres minotauri signū habuerūt in legionibus vt quēadmodū ille minotaurus et secretissimo laburinto abditus phibetur ita ducis cōsiliū semper esset occultū Securum iter agitur quod agendū hostes minime suspicāt Verū q; exploratores altrūsec missi pfectione suspicionibus vel ocul deprehendūt et interdū trānsfuge pditores q; nō deūt quēadmodū occurrī ingruētibus debeat timetur Dux cū agmine exercit profecturus fidelissimos argutissimos q; cū equis pbatissimos mittat q̄ loca p que interfaciē dū est in pgressu et in tergo dextra leua q; plustrēt ne aliquis aduersarij moliāt insidias Tucius emō pātur exploratores noctibus q̄ diebus nā quodāmodo ipe sui pditor inuenit cui speculator fuerit deprehensus Primi ego eqtes iter arripiāt idē pedites impedimēta sagittarij coloēs vehicula q; in medio collocēt ita vt expedita ps eqtū peditūq; sub sequāt nā ābulātes interdū q̄dā a fronte ſ frequēci a tergo supuētus iferitur A lateribus quoq; pari āmatorum mānu impedita claudenda sunt nam insidiatores in alio loco impulsant trānsuersus frequenter in curia Illud tamen precipue seruandum est vt ea pars ad quam hostis venturus creditur oppositis lectissis equitibus et leui āmatura

nec non etiã peditibus sagitta
rijs muniatur. Qui si vndiqz
circũfunduntur vndiqz ꝑparata
debent esse subsidia. Ne vero
repentinus tumultus amplius
noceat ante cõmouendi sũt mi
lites vt pati sint aĩo vt arma
in manibus habeant in necessi
tate subitaqz concertent ꝓuisa
non solẽte esse formidini An
tiqui diligentissimi ꝑcauebãt
ne a colonibus interdum vul
neratis interdum timẽtibus et
sagittarijs clamore pa Ipug
nantes milites turbarẽtur ne
dispsi longius aut conglobati
amplius q̃ expedit impedirent
suos hostibusqz prodessẽt ideo
ad exemplum militum impedi
menta sub quibusdam signis
ordinanda duxerunt. Deni
qz ex ipsis callonibus quos ga
liarias vocant ydoneos ac peri
tos vsu legebãt quos non am
plius q̃ ducentis sagittarijs
puerisqz prefigeret his qz vexil
la dabant. vt scirent ad que si
gna deberent impedimenta colli
gere Sed ꝓpugnatores ab im
pedimentis laxamento aliquo
diuidunt̃ ne constispati ledãt̃
in prelio Ambulãte exercitu ut
locorũ varietas inuenit ita defẽ
sionis ratio variat̃ nam ĩ cam
pis patentibus equites magis
solẽt impugnare q̃ pedites ac ve
ro in locis siluestribus vel mõ
tuosis siue palustribꝰ pedestres
magis formidandẽ sunt copie
illud enim vitandũ. ne per ne
glienciam alijs festinantibus
alijs tardius incedentibꝰ inter
rumpatur acies aut certe atte
nuetur. Continue enim hostes
interpolata inuadunt Prepo
nendi ergo sũt exercitatissimi
campi ductores vicarij et tribu
ni qui alacriores retardent et
pigrius incedẽtes accelerare cõ
pellant nam qui multũ precesse
rint superuento facto non tam
redire q̃ effugere cupiunt. q̃ ve
ro extremi sũt deserti a suis vi
hostiũ et ꝓpa desperatione supe
rantur. Sciendũ q̃ etiam ad
uersarij in his locis que sibi o
portuna intelligunt subsessas
occultius collocant. vel aperto
marte impetũ faciunt sed ne se
creta noceant ducis prestat in
dustria q̃ oĩa pri⁹ cõueĩt explo
rare deꝑhẽsa vero subsessa si cui
conueniantur vtiliter plus pi
culi sustinet q̃ parabat inferre
Apta autẽ si vis ꝑparetur ĩ mõ
tibus alciora loca ꝑmissis sunt
subsidijs occupanda vt hostis
cum aduenerit repiatur ĩferior
nec audeat obuiare cũ tã a frõ
te q̃ sup caput suum cernat ar
matos Qꝛ si anguste sunt vie
si tamẽ tute meli⁹ est ꝑcindere
cum securibus et dolatorijs mi
lites ⁊ cum laboribꝰ vias apire
q̃ ĩeptũ itinere piculũ sustinere
Preterea nosce debem⁹ hostiũ

consuetudinē vtrum deuote an
incipiente die aut hora reficiē
di lassis supuenire cōsueuerūt
et id vitare qd illos futuros
putam⁹ ex more. Iā vero vtrū
peditibꝫ an equitibꝫ vtrum cō
tarijs an sagittarijs amplius
valeāt vtrū numero hominū
an armorū municione p̄cellāt
scire nos conuenit et ordinare
qd nobis vtile illis doceat ad
uersū tractare quoqꝫ per diem
an p noctē iter expediat incho
ari quāta locoꝝ interualla sint
ad que cupim⁹ ꝓperare. ne esta
te aque penuria obsit euntibꝫ
ne hyeme difficiles ā niuie oc/
currāt paludes. maiores qꝫ tor
rētes et impedito itinere circū/
ueniat exercitus prius q̄ ad
destinata pueniat nostra com
moditas ē sapiētē ista vitare
Ita si aduersariorū īpicia vel
simulacō occasionē nob dede
rit nō oportet omitti ꝫ explo
rare sollicite ꝓditores et trans
fugas īuitare vt qd hostis ī pn̄
ti moliat vt in futuꝝ possi⁹ ag
noscere patis qꝫ eq̄tibꝫ ac leui
armatura ambulantes eosdem
vel pabula victum qꝫ queren/
tes in ꝓuiso terrore decipe

Quēadmodū maiora flumīa
trāseantur Ca^m VII

In trāsitu fluuioꝝ grā
dis molestia negligen
tibꝫ frequenter euenit
vel emergit. nā si aliqua violen
tior fuerit et aliq̄s latior impe
dimēta pueros et ipsos inter/
dū ignauiores solet mergere
bellatores Explorato ergo va
do due acies eq̄tū electis ani/
malibꝫ ordināt intuallis cōpe/
tētibꝫ separate vt p mediū pedi
tes et impedimēta trāseāt nam
acies supior aquarū impetum
frāgit Inferior q̄ rapti mēsi qꝫ
fuerint colligit atqꝫ trāspomit
ac cū alcior fluctus nec eq̄tem
nec peditē paciatur si p plana
decurrat multifariā spargit fos
sis diuisis qꝫ facile trāsit Na
uigari vero amnes hastis fix
is ac suppositis tabulatis puis
fiūt vel certe tumultuario opere
colligatis maībꝫ cupis additis
qꝫ trabibꝫ trāsitū p̄bent Expe
diti vero eq̄tes fasces de cannis
aridis vel vlua facere cōsueue
rūt sup quos loricas et arma
ne videt imponūt ipi qꝫ et equi
tatādo trāseūt colligatos secum
fasces ptrahūt socijs ꝫ cōmodi
us repertū est vt mox noxules
hoc est paulo latiores scapulas
ex singulis trabibꝫ excauatas
pro genere ligni et subtilitate
leuissia carpentatis secū portet
exercit⁹ tabulatis piter et cla
uis ferreis p̄paratis ita absque
mora cōstruct⁹ pons et funibꝫ
q̄ ꝓpterea hn̄di sūt īuict⁹ lapi
dei arc⁹ soliditatē prestat in tē
pore festinatur aduersarij ad
transitum fluminum insidias

vel superuentus facere cōsueuerunt ob quā necessitatē in vtraq; ripa collocanē armata presidia ne alueo circumiente diuisi opprimanē ab hostibus. Cautius tamē ē sudes ex vtraq; parte prefigere ac sine detrimento si qua vis illata fuerit sustinere. Qz si pons nō tm̄ ad trāsitū ꝗ etiam reaursum et commeatum necessarius fuerit tūc intro qz capite peraulsus lacōribo fossis aggere qz constructo defensores milites accipere a q̄bo tam diu teneanē ꝗ diu locorū necessitas postulat. Quomodo castra debeant ordinari

Capitulum VIII

Onsequenter videē itineris observatione descripta ad castrorū i q̄bus manendū est venire rationem non enim ad staturam vel mansionē cuiuslibet munita semp occurrit et incautū est plerū qz discriminis exercitū passim sine aliqua munitione confidere cū militibus ad capiendū cibū occupatis ad muūmina faciēda dispersis facile nectanē insidie. Postremo noctis obscuritas necessitas somni pascēdi cū eqz dispsio occasionē supueniētibo prestat. In metādis castris nō sufficit locū bonū eligere nisi talis sit vt alter eo non valeat melior inuenirī nec inutiliter pretermissus a nobis et ab adūsariis occupatus apportz incōmodum. Cauendū autem ne p estatem morosa in proximo aut salubris aqua sit longius hyemeqz pabulacio desit aut ignū ne subitis tēpestatibo cāpus i quo manēdum est soleat inundari ne sit in abruptis ne deuijs et circūsedentibus adūsariis difficilis prestetur egressus ne ex supioribus locis missa ab hostibus in eum pueniant quibus caute studioseqz prouisis pro necessitate loci quadrata vel rotunda vel trigona vel oblōga castra cōstrues nec vtilitati p̄iudicat forma tñ pulchriora creduntur q̄bus lōgitudinis spacium tercia pars latitudini addit. Ita nāqz ab agrimensoribus podissimū mensule colligi oportet vt ad quātitatem concludatur exercitus nā expugnatores angustiam cōstipant et vltra ꝗ conuenit lacera diffundunt. Tres āt modos diffinūt fosse primum in vni noctis trāsitū q itineris occupacionem leuiorē cum sublati cespites cedimantur et aggerē faciunt supra quem valli hoc est sudes vel cribuli lignei dirigunt tur. Cespis autē circūdatur fertamentis qui herbarū radicibo continet terram sit altus semissem in latus pedem longus pedē semis. Qz si terra solutior fuerit vt ad sublimitudinem lateris terra

cespes non posset abscidi tunc
opere tumultuario terra percuci
atur lata pedes quinq; alta tres
cui intrinsecus agger excrescit
vt sine metu securus requies
cat exercitus. Scatina autem
castra estate vel hyeme hoste
vicino maiore cura ac labore
firmantur. Nam singule centu
rie diuidentibus campi docto
ribus accipiunt pedeturas et
scutis vel sarcinis suis in or
bem dispositis circa propria sig
na fossam aperiunt lata autem
nouem aut vndecim pedibus
aut tredecim vel maior vis ad
uersariorum metuitur pedibus
aut decem et septem imparem
enim numerum obseruari mo
ris est cum sepibus ductis et
iter positis stipitibus ramis
que arborum ne terra facile de
labatur agger erigitur super
quem ad similitudinem muri
et pugne et ꝓpugnacula cōpo
nuntur. Opus centuriones de
cem pedes meciuntur ne minus
foderit aut errauerit aut cuius
ignacula et tribuni circumve
niunt nec ante discedunt q̄
fuerunt vniuersa perfecta. ne
tamen aliquis superuentus la
borantibus fiat omnes equi
tes et pars peditum qui non p̄
uilegio dignitatis añ fossam ī
procinctu āmatura consistit et
ingruētes repellit īimicos. Pri
ma ergo signa locis suis inter

castra ponunt̄ quia nihil est ve
nerabilius eorū maiestate mili
tibus duci pretorum eius q; co
mitibus preparat̄ tribunis ta
bernacula preparant̄ quibꝫ ꝑ
cōtubernales deputatos nimia
aqua ligna et pabula ministrā
tur. tūc pro gradu legionibus
et auxilijs equitibꝫ et peditibꝫ
loca ī quibꝫ papiliones tendāt
deputant̄ in castris ac de singu
lis centurij quaterni equites
et quaterni pedites excubitum
noctibus faciunt. Et impossibi
le videbatur in speculis vigilā
tes singulos ꝑmanere. ideo in
quatuor ꝑtes ad depsidrā sunt
diuise vt non amplius q̄ tribꝫ
horis nocturnis necesse sit vi
gilare. a tubicine omnes vi
gilie committunt̄ et finitis ho
ris a cornicine reuocantur ydo
neos tantū tribuni et ꝓbatissi
mos eligant qui circūeant vi
gilias et renuncient si aliqua
emerserit culpa quos circuito
res appellabant nunc militie
factus est gradus et circitores
vocantur. Sciendum tamen est
equites extra vallum excubi
as nocturnas facere debere per
diem autem castris positis alij
mane alij meridie alij post me
rediem ꝓpter fatigacionem ho
minum q; angarias faciunt. I
tem precipue ducem conuenit
ducem prouidere siue in castris
siue ī ciuitate consistat et cetera

vt animaliū pascua subiectio
frumenti ceterarū q3 specierū a
q̄tio lignatio pabulatō secura
ab hostiū reddat̄ īcursu Qd
aliter nō potest euenire nisi per
loca idonea qua nostrorum am
bulat commeat⁹ presidua sup
ponant̄ siue ciuitates sint siue
castella murata. Sz si nō reperi
tur antiqua munitio oportunis
locis circundata maioribꝫ fos
sis tumultuaria castella firmāt̄
nam a castris diminuitiuo voca
bulo sunt nuncupata castella
intra que in angariis aliquāti
pedites equites q3 degētes tu
tum iter cōmeantibus prestāt
Difficile enim hostis ad ea lo
ca audet accedere inquibꝫ a frō
te et a tergo nouit aduesarios
cōmorari Que et quanta con
sideranda sunt ut intelligatur
vtrū superuentibus ꝛc̄

Capitulum IX

Quisq3 hos artis bellice
commentarios ex pro
batissimis auctoribus
breuiatos legere dignabit̄ q̄
primā rationē prelij depugnan
di q3 cupit audire p̄cepta. Sz
conflictus public⁹ duarū aut
trium horarū certamen definit̄
postq̄ partes eius que superata
fuerit spēs omnis intercidat
Item omnia ante cogitāda an̄
temptanda ante faciēda q̄ ad
vltimum veniat̄ abrutū boni e
nim duces nō aperto p̄lio in q̄
est cōmune piculum sz ex occul
to semp attēptent vt integris
suis quantū possint hostes in
terimnāt certe vl̄ t̄reant ī qua
parte que necessaria sūt quēad
modū ab ātiq̄s repta pscribā.
Precipua ars et vtilitas du
cis est vt adhibitis ex vniūso
exercitu scientibus belli et sapi
entibus viris de suis et hostiū
copijs sepius tractz oīmq3 plu
rimū nocet adulatioē sū mo ta
vtrū maiorē numeꝝ pugnato
rum ipē aut hostes habeāt vtꝝ
ipsius vel adūsariorū homines
magis armati sint et muniti q̄
magis exercitati qui sint in ne
cessitatibus forciores querēdꝫ
est eciam vtra ps equites vtra
pedites habeant meliores Sci
endꝫ q3 in peditibus vel maxīe
consistere robur exercitus ꝛ in
ter ipōs equites qui contatis q̄
sagittarijs antecedat q̄s plu
res loricas induat quis vtilio
res equos adduxerit postremo
loca ipsa in quibus pugnandū
est vtrū inimicis an nobis vi
deantur accomoda nam si eq̄ta
tu gaudemus campos debemus
optare si pedite loca eligere an
gusta possis paludibꝫ vel arbo
ribus impedita et aliquociens
mōtuosa cui magis vict⁹ abū
det aut desit nam fames vt di
citur intrinsecus pugnat ꝛ vin
cit sepius sine ferro vel maxīe
tractandꝫ est vtrum expediat

necessitate protrahi aut celerius
dimicari ¶ Interdũ enim sperat
aduersarius cito expediri posse
et si delatus fuerit in longum
aut penuria macerature aut desi
derio suorũ reuocatur ad ppa a
nihil magnũ faciens per despe
rationẽ abire compellit tunc fra
cti labore ac tedio plurimi dese
runt aliquanti pdunt aliqnti
se tradunt ¶ Quãa aduersarijs
rebus ratio fides est aut nuda
ri incipit qui copiosus aduene
rat ad rem pertinet qualiter ipse
aduersarius vel ipsius comites
optimates qz sciant nosse vtz
temerarij a cauti ¶ audaces an
timidi scientes artem bellicam
vel ex usu temere pugnantes q
gentes cũ alijs fortes ¶ et que
ignaue sint nra auxilia cui? si
dei quarum sint virium quos
animos illi? copie quos habe/
at nr exercitus que pars sibi
magis victoriã repmittat ei?
dem enim cogitacionibꝫ virbt? au
ger aut fragit ¶ despera tibꝫ au
te crescit audacia p adhortacio
nẽ ducis et si nil timere videat
crescit animꝰ ¶ si ex insidijs aut
occasione aliquid fecerit forti
ter si hostibꝫ aduerse res cepe
rint euenire si vel infirmiores
a min? armatos ex inimicis pote
rit superare ¶ Cauendũ enim est ne
dubitate formidate qz exercitũ
ad publicã pugnã aliqn pdu
cas ¶ Inest vtrum tyrones aut
veteres milites habeas vtrum
ante breue temp? expediciõe fu
rint an p annos aliquos in pa
ce duraverũt nã p tiromibꝫ acci
piendi sunt qui pugnare lõgo
tẽpe desierũt ¶ Qz cũ legiones
auxilia vel equites ex diuersis
euenerũt locis ¶ dux optim? sep
atim singulos numerꝰ p tribu
nos eicõs quorũ scire industria
ad omia quã exercere debet ar
moz et post in vnum collectos
qn depugnaturos conflictu pu
blico exercebit ipse sepi? tẽpta
bitqz quid artis possint habere
quid virũ quẽadmodũ sibi cõ
sociãt vtrũ ad tubarũ monita
ad signoz indicia ad precepta
vel nutũ suum diligenter obtẽpe
rẽt ¶ Si erãt in aliquo exercitãt
atqz doceãt qp diu possint esse
pfecti ¶ si vero in capi arcione
in sagittando vel iaculando in or
dinata acie fuerũt eruditi ¶ Nec
hiqdẽ temere ꝗ occasione capta de
ducendi sunt ad pugnã ꝗ ani mi
noribꝫ plijs imbuendi ¶ dux ita
qz vigilãs sobri? prudens tãqꝫ
de ciuili cã iudicatur? adhito cõ
filio de suis et aduersarijs co
pijs iudicet et si multis rebꝫ su
pior inveniẽ optimũ non differat
inire cõflictũ ¶ Si vero intelligit
aduersariũ fortiorẽ certamẽ pu
blicũ vitet ¶ Nã pauciores nu
mero et inferiores viribꝫ superet?
et insidias facientes sub bonis
ducibꝫ exportaverũt sepe victoriã

Quid oporteat fieri si quis dissuetū a pugna exercitū habeat. Cam X

Omēs artes oīaq; opera vsu et et iugi exercitacione proficiunt. Quod si in paruis verum est qñto magis debet in maximis custodiri. Quis em̄ dubitat artem bellicam per quam libertas retinet̄ et dignitas ꝓpagat̄ prouincie conseruatur impium hanc quōdam relictis doctrinis omibus lacedemōij et post consulere romani hanc solam hodie q̄z barbari putant esse seruandā cetera autē in hac arte consistere ōnia autē ꝑ hanc assequi posse se confidunt hec dimicatoribus est necessaria ꝑ quā vitā retineant et victoriam cōsequantur. Dux ergo cui tante artis potestates ⁊ insignia tribuūtur cuius fidei atq; virtute possessorē fortune tutela vrbiū salus militum reipublice reddit̄ gloria non tm̄ pro vniuerso exercitu sed eciam pro singulis cōtubernalibus debet esse sollicitus. Si quid em̄ ipsis eueniat in bello ⁊ ipsius culpa et publica videtur iniuria. Ergo si tyronē vel diuarmis cōsuetum exercitū ducit singularū legionum siue auxiliorum nec non eciam vexillacionum vires animos consuetudinem diligēter exploret sciat etiam si fieri p̄t noiatim quis comēs quis tribunus quis domesticus quis cōtubernalis qñtum possit in bello auctoritatē seueritatem q; maximā sumat omnes culpas militaris lege vindicet nulli erroi credat̄ ignoscē. In diuersis locis ī diuersis occasionibus omnium experimenta excipiet. His vt oportet curatis cum dispersi ad preliand̄ securi obertant hostes tunc ꝓbatos equites siue pedites cū tironibꝰ aut inferioribꝰ mittat et ex occasione fusis inimicis ⁊ illis pericia et reliquis crescat audacia ad transitus fluuiorū ad precipicia montiū ad siluaꝝ angustias ad paludū aut viarum difficultates superuentus nullo sciente disponat atq; ita iter suum temperet vt cibum capientes aut dormientes ⁊ ā vacantes certē securos inermes discalcios distractis eq̄s nihil suspicantes ipse parat⁹ inuadat quatinus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant nam qui ante longū tempus ā omnino nunq̄ viderunt homines vulnerari vl̄ occidi cum primum aspexerint perhorrescūt et pauore confusi de fuga mag⁹ q̄ de conflictu incipiunt cogitare. Propterea si excurrant aduersarij lōgo itinere fatigatos aggrediant̄ et vltimos vel insperatos supueniat eos qui longe a suis aut pabuli aut prede

gracia cõmotanẽ subito occupet
cũ delectis Illa enim aũ tẗpẗã
da sunt cẗsẗnt min⁹ noceat si
bñ plurimũ ꝓsit Inter hostes
discordiaꝫ sedare causas sapiẽ
tis est ducis nulla enim q̃uis
minima tacio potest ab aduẽsa
rijs ꝑdeleri mñ ꝓpijs si multa
tibꝫ se ipa consũpserit nã cauſe
odiũ ad ĩimicorũ pnicie ꝑceps
est ad vtilitatẗ sue defensionis
incautũ Vnũ illud est in hoc o
pere prædicẽdũ vt nemo despet
fieri posse que facta sunt dicet
aliquis multa anni sunt quibꝫ
nullꝰ fossa agger vallo qꝫ mã
surum credat exercitum re spõ/
debit si fuisẗ ista cautela mich
il nocturni aut diurni supuen
tus hostiũ nocere potuisset per
se mutates romanos ductis ca
stra cõstituũt et qꝫ arenosa ꝓpe
sunt omia sacos quos manes
portauerãt ex puluerulẗa que
effodiẗ ẗra implẗ eoꝝ qꝫ tumu
lo aggere faciũt Omẽs bar/
bari carris suis in orbe cõnexis
ad similitudiẗ castrorũ securas
a supuẽtibꝫ exigũt noctes vere
mur ne dicere debeamus qꝰ a
nobis alij didicerũt hoc ex vsu
libris aũ seruabat sed omisi/
fa diu nemo q̃siuit qꝫ uigẽtibꝫ
pacis offi cijs ꝓail aberat ne
cessitas belli sed ne impossibile
videat repare disciplinã cui⁹ v
sus incidit docemur exemplis
Apud veteres ars militaris in
obliuiõꝫ sepius venit ꝗ ꝓus a
libris repetita est postea a du
cis auctoritate firmata Scipio
affricanus sub alijs impatori/
bꝫ hyspanienses exercit⁹ fre
quẽter victos accepit hos dis
cipline regula custodita omi op
ere fossis qꝫ faciendis ita exer/
cuit diligẽter vt dicerent fodi
entes luto inquinare debere qui
madẽ hostiũ sanguine noluis/
sent denique numãtiõs capta ci
uitate sic cõcrem auit vt nullꝰ
eu aderet Metellus in affrica
albino imperãte subiugatum
accepit exercitum quẽ ita emẽ
dauit veteribꝫ istitutis vt pos
tea eos a quibus sub iugũ mis
si fuerant superarent Cimbri
scipionis et malei legiones in
ter gallias debellarũt quarum
reliquias dũ gayus marius sus
cepisẗ ita eruditiuit sciẽcia et ar
te pugnãdi vt innumerabilem
multitudinem non solum cim
brorũ ꝗ eciã centonũ et ambro
rum publico marte deleret faci
lius autem est ad virtutem no
uos imbuere q̃ reuocare pitos

Que ipsa die ꝓ tuanda sint
q̃ publica ꝑ mittiẗ pugna

Ca^m. vndecimũ

Remissis leui oibꝫ ãtibꝫ
belli ad publici cõflictus
icẗũ et ad facile diẽ na
cibꝫ ac ꝓplis rõ disciplie mi
litaris iuitat nã i euẗu martis
victorie plenitudo consistat

Hoc ergo tempore tãto magis
duces debent esse soliciti quãto
maior speratur diligentibus glori
a et maius periculum cõmittatur
ignauos in quo momento peri
cie vsus pugnandi doctrina cõ
siliũ dominatur Veteribus secul
mos fuit parco cibo cunctos mi
lites ad certamẽ educere vt au
dationes sumptus esse redderet
et longiore conflictu nõ fatiga
rentur inedia. Preterea obser
uandum est presentibus hosti
bus siue ex castris. siue ex ciui
tate producas ad preliũ ne dũ
per angusta portarũ particula
tim procedat exercitus a colle
ctis et paratis debilitetur inimi
cis Ideo qz prouidendum est
vt ante omnes milites egredi
antur portas et aciem constitu
ant quam hostes adueniant quod si
intra ciuitatẽ manentibus impa
tis qz aduenerint aut differãt
egressus aut certe dissimuletur
vt cum aduersarij insultare ce
perint his quos non putant ex
ituros cum ad predam ã redeũ
dum conuerterint animum cũ
ordines soluerint tunc illis stu
pentibus lectissimi quiqz erum
pant et conserti aggrediantur ig
naros Obseruatur aũt ne spaci
o longo fatigatũ militẽ vel ne
lapsos post cursũ equos ad pu
blicũ preliũ cogas Multũ viriũ
laboris itineris pugnaturus amit
tit quid faciet q̃ aciem eius aduẽ
tat hos et veteres declinauerũt
vel supiores vel nostra etate cũ
romani ducis p impiciam non
cauissent ne quid amplius di
cam exercitus didicerunt Im
par enim cõdicio est lassum cum
quieto sudãtem cũ alacri currẽ
tẽ cum eo qui steterit subire cõ
conflictum. In vestigãdi
quid senciant milites pugnaturi

Capitulum. XII.

Ipsa die qua pugnaturi
sũt milites q̃d sentiãt
diligenter explora nã
fiducia vel formido ex vultu v̄
bis incessu moribus cernitur ne
confidas satis si tyro preliũ cu
pit In exptis enim dulcis ẽ pug
na et noueris te oportere differ
re si exercitati bellatores metu
unt dimicare Moniti tamẽ et ã
nonicione ducis exercitui v̄tus
accrescit et animus precipue si
futuri certaminis talẽ acceperint
racionem quasi sint facile ad
victoriam puenturi tunc inimi
corum ignauia vel error ostẽdẽ
dus est vel si ãte a nobis supa
ti sunt commemorandus dicẽda
etiam quibus militum mẽtes
in odiũ adũsariorũ ira et in dig
nacõe moueãtur aĩs pene oĩm
hoĩm hoc naturaliter euenit vt
trepident cum ad conflictũ hos
tium conuenerĩt. Sine dubio
autẽ firmiores sunt quorũ mẽ
tes ipse cõfundet aspcũs s̄ hoc
remedio formido lenitur si ãnq̃

diuites frequenter exercitum tuum locis tutoribus ordines vnde et uidere hostes et agnoscere assuescant Interdum audeant aliquid ex occasione aut fugiant aut interimant inimicorum mores aduersariorum arma recognoscant namque ex vsu sunt non timentur

Quemadmodum bonus locus eligatur ::: Ca^m XIII

Bonum ducem oportet cognoscere ipsum locum in quo dimicandum est magnam partem victorie possidere Elabora ergo vt consertur maum primum auxilium capias ex loco qui tanto vtilior iudicatur quanto superior fuerit occupatus In subiectos enim vehemencius tela descendunt et maiori impetu obtinentes pars altior pellit Ex aduerso nititur cliuo duplex subit cum hoste et loco certamen Sed illa est quod si de pedibus tuis victoriam speras contra equites hostium loca aspera in equalia montosa debes eligere Si vero de equitibus tuis contra aduersarij pedites victoriam queris sequi debes Paulo quidem edictora loca sed plana atque patencia ne siluis neque paludis impedita Quemadmodum acies debet ordinari vt in conflictu reddatur inuicta Ca XIIII

Ordinatur aciem tria debet ante prospicere solem puluerem et ventum nam sol ante faciem eripit visum ventus contrarius tua inflectit et deprimit hostium adiuuat tela puluis a fronte congestus oculos implet ac claudit hoc monito eo quo acies ordinantur eciam impiti vitare solent Sed prouidendum est in futurone pabulum accedente die noceat solis mutata conuersio ne neque ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur Ita ergo constituunt ordines vt hec prius occipium nomen sint et si potest fieri aduersariorum impleant faciem Acies dicitur exercitus instructus frons quoque aduersus hostem spectat hec in pugna publica si bene disponitur plurimum iuuat si impiti quamuis optimi bellatores sint mala ordinacione frangunt Instructionis lex est vt in primo ordine exercitati et veteres milites collocentur quos anna princeps vocabant In secundo ordine circumdati cathefractis sagittarij et optimi milites cum spiculis et lanceis ordinentur quos prius hastatos vocabant singuli autem armati in dirimentes pedes inter se occupare consueuerunt hoc est in mille passibus d.c.lxvi pedites ordinantur in locum vt nec acies interluceat et spacium sit arma tractandi Inter ergo ordinem et ordinem a tergo in latum sex pedes in latum distare voluerunt vt habuerunt pugnantes spacium accedendi atque recedendi vehemencius enim cum cursu et saltu tela mittuntur

In hijs duobus ordinibꝫ ⁊ eta
te maturi et vsu confidentes et
muniti etiam grauioribus ar-
mis collocantur. Hij em̄ adinui
cem muri nec cedere nec sequi
aliqn̄ cogendi sunt ne ordines
turbentur sed venienetes aduer
sarios excipe et stando pugnā
doqꝫ repellere vel fugare. Ter
cius ordo disponitur de armatu
ris velocissimis de sagittarijs
iuuenibus et de bonis ioculato
ribus quos antea ferentarios
nominabant. Quartus ordo
de scutatis constituitur expedi
tissimis de sagittarijs iunioribus
de hijs qui alacriter veru
tis vel marciobarbulis quas
plumbatas nominant dimi-
cant qui quidem dicebantur le
uis armatura sciendum ergo ē
stantibꝫ duobꝫ primis ordini
bus terciū et quartū ordinem
ad prouocandū cum missilibus
et sagittis primo loco semp ex
ire. Qꝛ si hostes i fuga vertere
potuerunt ipsi cū equitibꝫ per
secūt̄. Sin vero ab hostibꝫ pul
si fuerint redeunt ad primam ⁊
scd̄am aciem et inter ipsos reci
piūt se ad sua loca p̄ma āt ⁊ se
cunda acies cū ab his peltas ⁊
ad pelam vt dicit̄ ventum fuerit
totum sustinet bellū. In q̄rta
acie ponebant̄ interdum carro
baliste et manubalistarij fun
dibulatores fustibulatores qui
fustibalis lapides iaciūt fustis
est longus pedibus q̄tuor cui⁹
per medium ligat̄ funda de co
rio et vtraqꝫ manu impuls⁹ ꝓ
pe ad instar onagri dirigit saxa
funditores sunt qui fūdis lino
vel setis factis has enim dicūt
meliores contorto circa caput
brachia dirigunt saxa quibus
scuta deerant siue lapidibꝫ ma
nutractis siue missilibus in h°
ordine dimicabant. Sextus or
do post omnes a firmissimis et
scutatis et omni armorū gene
re munitus bellatoribꝫ teneba
tur quos antiq̄ triarios appel
labant hi vt requieti ⁊ integri
alacrius inuaderēt hostes post
vltīas acies sedere cōsueuerant.
Si quid em̄ p̄mis ordinibus
accidisset de horū viribꝫ repati
oīo spes tota pendebat
Racio podismi quātum spaci
um in acie īter singulos homi
nes ī lōgam vel ī latā esse debꝫ

Ca^m. XV:

Explanato qualiter de
beant acies instrui nūc
podissimi mensuramqꝫ
ip̄ius ordinacionis exponā. In
mille passibus cāpi vna acies
dc. lxvj. suscipiet pedites ꝓp
terea qꝛ singuli pugnatores ter
nos occupant pedes. Qꝛ si sex
acies in mille passibus campi
volueris ordinare nouē milia
nongēti nonaginta sex pedites
sunt necessarij. Si aūt in tri
nū hūc numerū volueris tēdere

duo milia passuū comprehēdat
ꝫ melius est plures acies facere
q̄ milites expargere Senos
pedes a tergo intra singulas a
cies in lato diximꝰ ītra patere
debere et ipi bellatores stantes
singulos optinēt pedes Ideo
qꝫ si sex acies ordinauis xl ij pe
des in latū et mille in longū de
cē miliū hominū tenebit ex
ercitꝰ Ad hanc racionem si xx
milia sui xxx milia peditū fue
rint iux̄ mēsure pedismū sine a
liqua dubitaciōe difficultatis
poterūt ordinari nec dux fallit̄
cū sciat qui locus q̄ntos possit
capē armatos Dicūt si angus
tior locus sit vel multitudo suf
iciat inde eciā ix vel amplꝰ aci
es ordinare magis enī expedit
vt cōserti pugnēt q̄ lōgiꝰ sep
ati nā si nimiū fuerit acies te
nuata cito ab aduēsarijs facta
ipssione p̄rūpit̄ et nullū p̄t es
se remediū q̄ autē numeri ī dex
tro cornu qui sinistro q̄ in me
dio debeāt ordinari vel iux̄ dig
nitates eorū ꝓuat̄ ex more vel
certe ꝓ q̄litate hostiū cōmittat̄

De equitibus ordinandis
Capitulum XVI

Constructa acie peditū
equites ponūt̄ in corni
bꝰ ita vt loricati omēs
scutati iūcti sint peditibꝰ Sa
gittarij autē qui loricas nō ha
bent longius euagētur a forci
oribꝰ nā equitibꝰ peditū ꝓtegē
da sunt latera et a velocioribꝰ
atqꝫ expeditis hostium cornua
supfindēda atqꝫ turbāda Sci
re autem dux debet cōtra quos
globos hostiū quos eq̄tes oporte
at poni nā nescio qua occulta
raciōe ꝑmo pene diuina alij cō
tra alios melicos dimicāt et qui
forciores vicerāt ab īferioribꝰ
sepe vincūtur Et si equites im
pares fuerīt more veteri velocis
simi cum scutis leuibꝰ pedites
ad hꝰ ipm exercitati hijsdē mis
cēdi sunt quos expeditos vete
res nominabāt quo facto q̄uis
fortissimi hostiū eq̄tes euene
rīt tamē aduēsꝰ mixtū agmen
pares esse nō p̄nt vnum hoc re
mediū veteres omēs duces īve
nerūt vt assuescere facerēt iudi
ces currētes egrie et ītē bonos
equites singulos pedites collo
carent cum leuioribꝰ scutis gla
dijs missilibꝰ De subsi
dijs q̄ post aciē collocantur

Capitulum XVII

Sed optima racio est et
ad victoriā plurimū cō
fert et letissimos de pe
ditibus et equitibus cum vica
rijs comitibꝰ tribunis qꝫ vacā
tibꝰ habeat pꝰ aciē dux prep
atos alios circa cornua alios
circa mediū vt sic vbi hostis
vehemēt̄ īsistit ne rūpat̄ acies
cito ꝓuolēt et suppleāt loca ad
dita qꝫ virtute īimicoꝝ audaciā
frāgāt hꝰ p̄mi lacones īvenerūt

imitati sunt cartaginenses romanis vbiqz seruauerunt hac dispositione nulla melior inuenitur nam directa acies hominum solum agere debet et potest vt hostem repellat an fendat Si cuneus sit agendus aut forsex superfluos habere debet post aciem ⁊ quibus de cuneo forsicem facias ducenda sit. Sperta aut ex abundantibus ducit nam si ⁊ loco suo ordinatum militem transferre corporis vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus aut alam tuam aut partem aliquam vrgere cperit nisi superfluos habeas quos contra globum possis obtinere siue pedites siue equites de acie tuleris dum aliam vis defendere aliam periculosius denudas. Qz si bellatorum copia tibi non abundat melius est tibi aciem habere breuiorem dummodo in subsidium colloces plurimos de quibus cuneum facias Nam circa medias partes campi ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos vt statim acies hostium rumpas contra cornua de contatis loricatis qz equitibus ad hec reseruatis et leui armatura peditum alas hostium circumuenire conuenit

In quo loco prius dux stare debeat

Capi XVIII

Dux qui precipuam sustinet potestatem inter equites et pedites in parte dextera stare consuetus. hic enim locus est in quo tota acies gubernatur ex quo rectus est liberqz procursus Ideo ait inter vtrosqz consistit vt et consilio regere et auctoritate tam equites quam pedites ad pugnam possit hortari hic de equitibus supnumerarijs mixtis peditibus expeditis aduersariorum sinistrum cornu q contra ipm stat circumuenire debet et a tergo semp vrgere Secundus dux in media acie ponitur pditum qui eam sustentet et firmet hic fortissimos pedites q bene armatos de illis supfluis secum habere debet ex quibus aut ipe cuneum faciat et hostium acie rumpat aut si aduersarij cuneum fecerint ipe forsicem faciat vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra pte exercitus tertius dux esse debet satis bellicosus et prouidus qz sinistra ps difficilior e et quasi manca in acie consistit h ita equites se bonos supnumerarios et velocissimos pedites habere de qbus sinistrum cornu semp extendat vel emendet ne circumueniat ab hostibus.

Clamor que barricam vocant prius non debz attolli qm acies vtraqz se inuerint Imperitorum enim vel ignauorum est vociferari ⁊ longe cum hostes magis terreant si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semp autem studere debes vt prius instruas

aciem q̃ ex ãbitrio tuo potes fa
cere q̃d tibi vtile iudicas cum
nullus abſiſtit deinde et tuis
auges cõfidẽciã et aduerſariis
fiduciã minuis q̃ forciores vi
dẽt qui puocare nõ dubitãt mi
mici autẽ incipiũt formidare q̃
videt cõtra ſe acies ordinari huic
addit maximũ cõmodũ q̃ cũ
iſtruct⁹ p atus q̃ ordinãtẽ et
trepidũ aduẽſariũ pro occupas
pars eni victorie ẽ inimicũ tue
bat aĩquã dimices Quibꝰ
remediis virtuti vel doꝰ hoſti
ũ reſiſtat Ca XIX

Am in itineribꝰ iã fati
gatis in flumibꝰ trãſ
greſſione diuiſis in palu
dibꝰ occupatis in iugis moncu
um laborãtibꝰ in cãpis expãſis
atq̃ ſecuris i mãſione dormiẽ
tibus oportunũ pliũ ſemp iſti
tur cũ alijs negocijs occupant
hoſtes pus interimãt q̃ ppare
ſe poſſunt Qꝛ ſi cauti ſint ad
uerſarij et inſidiaꝝ nulla ſit co
pia tũc aduerſũ pũtes et ſcien
tes videt eq̃ cõdicione pugnãt
cũ ars bellum non minus i hoc
apto cõflictu quã in occultis
fraudib⁹ adiuuat eruditos Ca
uendũ vel maxie ne ab ala cor
nu q̃ ſiniſtro q̃d ſepius euenit
aut certe dextro q̃d licet raro
cõtigit circũuenias tuae multi
tudine hoſtiũ a vagantibꝰ aut
globꝰ q̃d ſi cõtigerit vnum re
mediũ eſt vt alã cornu q̃ reple
as et retundes quatinus cõui
ſi tui ſociꝰ terga defẽdãt ꝗ in
angulo ipſi⁹ extremitatis for
tiſſimi collocẽt q̃ ibi inpet⁹ am
plius fieri conſueuit Item ad
uerſ⁹ cuneũ hoſtiũ reſiſtit cer
tis modis Cune⁹ dicit multi
tudo peditũ q̃ iũcta acie primum
anguſtior deinde laciꝰ procedit
vt aduerſariꝰ ordines rũpat
q̃ pluribꝰ i vnũ loũ tela rũpũ
t quã te milites vcant caput
porcinũ cõtra q̃d ordinacõ poit
quã fortiter vcãt nã ex fortiſ
ſimis militibꝰ in ſimilitudine
v littere ordo cõponit et illum
cuneũ accepit atq̃ ex vtraq̃ p
te cõcludit quo facto aciem nõ
potest rũpe Item ſerra dicit q̃
a ſtrenuis directa aĩ frõte po
nit hoſtibꝰ ut turbata acies re
pet Globus autẽ dicit q̃ a ſua
acie ſepatus vago ſupuẽdu cur
rit ſup inimicos cõtra quẽ alter
populoſiꝰ vel forciꝰ immittet
globus Obſeuãdũ quoq̃ ne
ſub tẽpe quo cõmittit pugna
vel ordines cõmutare aut de ſo
cijs ſuis aliquos numeros ad
alia trãſferre ſtati eni naſcit tu
multus atq̃ impatatis pturba
tis q̃ facili⁹ hoſtis iãibit
Quot gnibꝰ pugna publicã co
mittat ecã q̃ ifeiꝰ numero
Capitulũ XX

Repugnãtiũ ſex ſũt genera
l moi cũ ifeſta ex vtraq̃
parte ſigna confligunt et ecã

vna depugnacio est fronte lõ
ga quadrato exercitu sicut eciã
nũc ⁊ ꝓpe semꝑ solet ꝑliũ fieri
sed hoc genꝰ depugnacionis
piti armorũ non optimũ uidi
cant qꝛ cũ in ꝓlixo spacio ten
ditur acies non equalis semꝑ
campus occurrit et si aliq̃s in
medio vel sinus vel curuata sit
eo loco acies frequẽter irrũpi
tur Preterea similitudine ad
uersarius antecedat a lateribꝰ
aut dextrã aut sinistrã alam cir
cumuenit in quo piculum mag
num est nisi sup numerarios ha
beas qui precurrant hostes qꝫ
sustineant hoc genere solus de
bet cõfligere qui et plures ⁊ for
tes habuerit bellatores ex vtra
qꝫ cornu hostes circũueniat et
quasi in sui sinũ concludat ex
ercitus Secunda depugnacio
est publica que plurimis meli
ore in qua et si paucos strẽnuos
loco ydoneo ordinaueris ⁊ simi
litudine hostium et virtute tur
beris tñ poteris reportare victo
riam huius talis est modꝰ Cũ
iste acies ad cõgressum venerit
tũc ĩ sinistrã alam tuã a dextra
aduersarijs longius sepabis
ne vel missilia vel sagitte ad eã
pueniãt dextrã aũ alã tuã sinis
tre ale ipius iũgas ⁊ tibi ꝑmo
inchoa preliũ ita vt cum eq̃ti
bus optimis ⁊ probatissimis
peditibus sinistram partẽ illiꝰ
ad quã te iũxeris aggrediaris
atqꝫ circũeas detrudendo atqꝫ
sup currẽdo ad hostiũ terga ꝑ
uenias Qꝛ si semel aduersarios
inde pellere cepis accedentibꝰ
tuis indubitatã victoriam cõse
queris ⁊ ꝑs exercitus tui quã
ab hoste submoueras secura du
rabit ad similitudinẽ a lrẽ vel li
belle fabrilis acies in hoc dimi
candi genere ponit vel ponũtur
Quod si ꝑor aduersarius fece
rit illos quos post aciem super
numerarios diximus debere po
ni tam eq̃tes q̃ pedites ad sinis
trum colliges cornu ⁊ sic aduer
sario resistis magnis viribꝰ ne
arte pellaris Tercia depugnacõ
est similis scde sed ĩ hoc deterior
qꝛ a sinistro cornu tuo cũ illius
incipis dextro confligere nam
quasi mancus impetus ẽ eorũ a
parte cum difficultate eorũ ag
grediũtur hostes qui in sinistro
dimicant cornu qd apcius ex
planabo Si qñ alam sinistrã
habueris lõge meliorẽ tũc em̃
fortissimos equites peditesqꝫ
coniũgere et in cõgressu ipõ pri
mã applica ad alam hostiũ dex
trã et qñtũ potest aduersarij par
tem dextrã pellere et circuire fes
tina tuam autẽ aliam exercitꝰ
partem in qua deteriores bellato
res habere te nosti a sinistra illi
us longissime sepa ne vel gla
dijs inuadãtur vl ad eam te la
pueniant In hoc cauendum est
ne inimicorꝫ cuneis transuersa

tua acies elidat hoc autē mo-
do vno casu vtilit pugnabit si
aduersari⁹ dextrū cornu inferi
orē habuerit et tū longe forci-
orē sinistrū Quarta depugna
cio talis est cū ordinaueris aci
em aut quadrīgētos aut quīgē
tos passus q̄ ab hoste p̄uenī-
as nō spante eo subito ambas
alas tuas incitare te cōuenit vt
ex vtraq; cornu in p̄uisos ho
stes vertas in fugam et celeri⁹
victoriā cōsequeris ꝫ hoc gen⁹
certaminis licet cito sup et si ex
ercitatos fortissimos q; p̄duxe
erit tamē piculosū est q; medi
an aciē suā q̄ sic dicat nudare cō
pellit et in duas ptes exercitū
separe et si p̄mo impetu victus
nō fuerit inimic⁹ habet occasio
nē qua inuadat et diuersa cor
nua et mediam aciem destitutā
Quinta depugnacio est quar
te similis ꝫ hoc vnum ampli⁹
habet q̄ leuiorē armaturam et
sagittarijs añ p̄ mā aciē ponit
vt illis r̄sistētib⁹ nō possit irrū
pi nā sic a dextro cornu suo illi
us dextrā aggredit Q̄ si fuga
re poterit statī vicit sin minus
media acies ipsius nō laborat
quia leui armaturā sagittarijs
que defendetur Sexta aūt
depugnacio optima est prope
simul secunde qua utuntur qui
de numero suorum et virtute
diffidunt et si bene ordinaue
rit quamuis cum paucioribus
semper victoriam consecuntur
nam cum instructa acies ad
hostes accedet dextram alam
tuam sinistre ale hostium iun
ge et ibi p eq̄tes et pedites p̄
batissimos et velocissimos īcipe
p̄liū reliquā autē ptē exercitus
tui longissime ab aduersiorū a
cie remouē et in directū porrige
q̄ virtute añq̄ sinistrā ptē illi⁹
et a lateribꝰ et a tergo cepis ce
dere sine dubio vertis in fugā
Aduersari⁹ autem nec dextera
pte sua nec de media acie potest
suis laborātibꝰ subuenire q; aci
es tua extēditur et tota se porri
get in similitudinē l littere lon
gissime q; recidit ab hostibꝰ
Quo gnē i itineribꝰ cōfligitur
Capitulum XXI

Septima depugnacio
est que loci bñficio ad
iuuat dimicātes in h°
quoq; et cū paucioribꝰ et cū mi
n⁹ fortibꝰ poteris aduersarium
sustinere hoc est si montem aut
mare aut flumē aut locū aut ci
uitatem aut paludes aut abru
ta ab vna parte habeas ex qua
hostes non posse accedere reli-
qum exercitum tuum directa a
cie ordines ꝫ nulla que munici
onem non habet omnes equi-
tes et ferrentarios ponas tunc
securus pro tuo arbitrio cū hos
te confligis quia ab vna parte
loci natura te muniet ab alia
duplex prope ponitur eq̄tatus

Illud tamen obseruandū est quo nichil melius inuenitur vt sine dextro cornu pugnare vo lueris ibi fortissimos ponas si ue de sinistro ibi strēnuos collo ces siue in medio facere cuneos volueris per quos hostiū acies rūpas in cuneo excitatissimos ordines bellatores victoria em̄ p paucos fieri consueuit tm̄ est vt elcī ꝛ duce sapientissimo in hijs locis in quibꝫ ratio et vti litas postulat ordinentur.

Viam abscedēdi hostibus dandam vt deleantur.

Ca^m XXII

Pleriq; rei militaris ig nari. pleniorē victori am credūt si adūsarios aut locoꝝ angustijs aut arma forū multitudine circūdederint vt additum non īueniant ab cedēdi sed clausis ex despacōe crescit audacia et cū spei nichil est sumet et arma formido libē ter cupit cōmoi qui sine dubio scit se moriturū Ideoq; scipiois laudata sīnā est qui dixit viā hostibus qua fugerit munien dam nam cum abcedēdi aditu patefacto mentes oīm ad pre benda terga cōsenserint multi more pecudū trucidantur nec ī sequentibus ullū piculum est cū victi quibus defendi potue rant arma conuiterint hoc gne quanto maior fuerit tāto facili us mltitudo prosternitur neq; ibi conquirēdus est numerus vt animus semel territus non tam tela hostiū cupit declinare q̄ vultū. Ceterū clausilicet ex igui numero ꝛ ī firmi viribus hoc ipō tn̄ sūt hostibus pares quia despantes sciūt aliud si bi licere non posse sed vna salꝰ victis nullam sperare salutem

Qualiter ab hostibus reda datur si cōsiliū displicꝫ pugne

Capitulum XXIII

Digestis omibꝫ q̄ racio militaris expimentis et arte seruauit vnum sup est edocere quemadmodum recedatur ab hostibus nā dis cipline bellice et exemploꝝ piti non nūq̄ piculum imminere tes tantur Qui em̄ ante congressū recedit ab acie suis fiduciā mi nuet et inimicis addit audaci am verū quia hoc sepius eue nire necesse est quibus modis fieri p̄t tute declarādum ē Pri mū vt tui nesciant ideo te rece dere qꝛ declinas inire conflictū sed credāt arte aliqua ideo se reuocari vt ad oportuniorē locū inuitentur hostis facilius supe tur aut forte insequentibꝫ ad uersarijs secreciores collocent̄ insidie nam ad fugam pati sūt qui suum ducem senciāt despa re Illud q̄ꝫ vitandꝫ est ne hos tes te recedere senciant et statī irruant propterea pleriq; ad pedites equites posuerunt vt

discutrentes aduersaios videre nõ
sinerent quemadmodum predictes
abscedebant Item particulatim in
cipientes a primis singulas aci
es subducebant retroqz reuoca/
bant in gradu suo manentibus
reliquis quos sensim postea ce
sim qz illis iugebat quos sub
duxerat primũ Aliquãti explora
tis itineribo noctu cũ exercitu re
cedebant vt hostes die cera cũ
intellexisset nõ posset cõprehende
re precedentes Preterea leuis a
matura pmittebatur ad colles
ad quã totus subito reuocaret
exercitus Et si hostes insequi
voluisset a leui armatura q̃ an/
te occupauerat locũ additis e
quitibo defendebat Nichil enim
periculosius estimãt q̃ incõsulte
insequentibo ab alijs qui i sub
sessa fuerãt vel qui ante sepaue
rũt obseruet Quo tẽpore
insidie debent collocari et quo/
modo Cap̃m XXXIIII

Necessario tamen ãplice
securitas grauius solet
habere discrimẽ impa/
tis cibũ capientibo in itinẽ las
sis equos suos pascẽtibus ac
nichil tale suspicãtibo supuen
tus assolet fieri qd̃ a nobis vi
tandũ est et hosti in hꝰmõi ca
sibus pnices inferẽda hoc enim
casu oppressis nec virtꝰ potest
nec multitudo pdesse quia in
acie publica uincet pugna lic;
et tibi ars plurimũ pfit tamen
ad defensionem suam potest ac
cusare fortunã Qui vero supp/
uentum insidias subsessas pas
sus est culpam suam non potest
accusare quia hec vitare potuit
et per speculatores pdoneos an
te cognoscere cum recedit ta/
lis fraus fieri consuetum recto i
tinere pauci equites insequũtur
valida manus per alia occulta
mittitur loca vbi ad agmen ini
micorum pucherint eqtes tẽp
tant leuiter atque discedunt
ille credit quitqd̃ insidiarum fu
erat pterijsse et sic cura resoluit
ad negligẽciã tũc illa manꝰ q̃
secreto fuerat destinata supueni
ẽs opprimit ignorãtes Multi cũ
ab hoste discedũt super siluas
iturũ sũt pterimittũt q̃ abrupta
angusta occupant loca ne ibidẽ
paciantur insidias et rursum
post se precisis arboribus vias
claudunt quas concedas vo/
cant et aduersarijs facultatem
adimant persequendi et pene v
triqz parti in itinere subsessas
cõmunis ocasio est nam qui p
cedit oportunis vallibus vel sil
uosis montibus post se reliquit
insidias in quas cum inciderit
inimicꝰ ceciderit ipse et adiuuat su
os Qui autẽ seqt̃ aduersis sci/
tis lõge aliter destinet expeditos
vt precedentẽ aduersariũ arceat
tñsitu deceptũ a frõte et a tẽgo
cõcludat dormiẽtibo noctu ad
uersarijs et q̃ pcessit pt regredi

et qui sequitur quantumuis inter
sit potest supuenire p fraudem
In trāsfretacōne fluuiorum qui
p̄cedit illā ptem temptat oppri
mere que prima transierit dū
reliqui alueo supātur qui autē
sequitur festinato itinere illos
qui nō potuerūt trāsire ɔturbat

De camelis et cathafractis
equitibus

Capitulum XXV

Camelos aliquāte na
toēs apud veteres in a
cie ꝓduxerūt et vrtilā
in affrica vel ceteri mogetes ho
die producunt sed hoc genus
aīalium et tolerāde est siti ap
tum cōfusas eciā in puluere ven
to vias absq; erroē dirigē me
moratur. Ceterū preter noui
tatē si absolis videatur ineffi
cax est bello. Catafracti eq̄tes
p̄ter munimina que egerūt vol
neribus tuti sed ꝓpter impedi
mētum et pondus armorū capi
facile est ab hoste Et sunt fre
quenter obnoxij tam cōtra dis
psos pedites q̄ ɔtra equites in
certamine melior tñ est aut añ
legiones positi aut cū legiona
rijs mixti qñ cominus hoc est
manu ad manum pugnat̄ hos
tium aciem rumpunt

Quō quadrigis falcatis vl̄
elefantis in acie positis possit
resisti.

Capitulum vicesimumsex
tum.

Tvua drigas falcatas in
bello rex āchiocꝰ et me
t̄dates habuerunt que
vt p̄mo magnū terrorē intule
runt ita postmodū fuere derisu
nā difficile currus falcatus ple
num semp inuenit campū ⁊ le
ui īpedimēto detinet̄ vnoq; af
flicto ac vulnerato equo decipit̄
Sz romanorū militū maxime
hac arte perierunt. vbi ad pu
gnam ventū est repente toto cā
po tribulos abiecerūt in quos
currentes quadrige cum incidis
sent delete sunt Tribulus aūt
est ex quatuor palis confixum
propugnaculū. quod abiectis
tribus radijs instat ⁊ erecto q̄r
to infestum est. Elephantes in
prelio magnitudine corporum
barritus horrore forme ipsiꝰ
nouitate homines equos q; cō
turbant hos contra romanum
exercitum primus ī lucania rex
pirrhus eduxit. postea hani
bal in africa rex antiochus in
oriente iugurta in numida re
ctuosos habuerunt aduersus
quos diuersa resistēdi genera
excogitauerūt armatorū Tu
rio in lucania gladio manū q̄m
perimistrū vocant vni abscidit
et bini cathafracti equi iunge
bant̄ ad currū quibus nisiden
tes dinarij sarisas hoc est lon
gissimos contos in elephantes
dirigebant nam muniti ferro
nec a sagittarijs q̄s elefantes

vehebant belue ledebāt et eo
rum impetū equorum celeritate
vitabant Alij contra eliphan-
tes cathafractatas immiserūt
ita vt in brachijs eorū vel cassi
dibus vel humeris aculei ingē
tes ponerentur e ferro ne eleph
as bellatorem contra se venien-
tem posset apprehendere preci-
pue cum velites antiqui aduer
sus elephantes ordinauerunt
velites aurē iuuenes leui arma
tura corpe alacri qui equis op-
time missilia dirigebant hij e
quis preteriuntibus ad lacio-
res lanceas vel maiora spicula
beluas occiderūt Sed crescen
te audacia plures milites piter
pila hoc ē missilia cōgerebant
in elephantes eosq; vulneri-
bꝰ elidebāt Illud additū est
vt funditores cum fustibalis et
fundis rotundis lapidibꝰ desti
natis illos per quos regeban
tur elephātes cum ipsis curribꝰ
affligerent atq; mactarent quo
nichil tutius inuenitur Prete
rea venientibus beluis quasi
irrupissent aciē spatium mili
tes dabant que cum in agmen
medium peruenissent circumfu
sis vndiq; armatorum globis
cum magistris absq; vulneri
bus capiebātur illese contra car
robalistas aliquanto maiores
hee enim longius et vehemen
cius spicula dirigunt superpo
siti curriculis cum bonis equis

ordinati et cum subiectis telis
accesserint bestie sagittis ba
listarij transfiguntur lacius
tam̄ contra eas et firmius prefi
gitur ferrum vt in magnis cor
poribus maiora sint vulnera
Aduersus elephantes plu
ra exmpla et machinamenta r̄
tulimus vt si quādo nc̄citas pos
tuluerit sciatur que sit causa
immanibus beluis opponēda
Quid fiei debeat si pars exc̄
citus fugerit

Capitulum XXVII

Sciendum vero est si ps
exercitus fugerit et ps
vicerit cui in huius
modi necessitate con
senciat et an sibi possit iudica
re victoriam Innumerabili
bus hoc euenit bellis et pro su
perioribus sunt habiti qui
minime desperauerunt Nam
in simili condicione forcior cre
ditur quem aduersa non fran
gunt prior ergo de cesis hosti
bus capiat spolia quod ipsi de
bent colligat campum clamor̄
ac buccinis exultare videantur
ac fidu ita perterruit inimicos
fiduciam geminauit quasi vi
ctor in omni parte discesserūt
Et si in aliquo casu ō
mnes in acie fūdantur exerci
tus perniciosa clades tamen
reparacionis fortuna multis
non defuit et tunc optima me
dicina querenda ē in illo vero

dux ergo prouidus sub ea cau
tela publico debet marte confli
gere ut si quid ꝑ varietate bel
lorū vel conditionis humane se
cus acciderit absq; graui detri
mento liberet victos nam si vi
cini colles fuerint si post terga
munitio si cunctis abscedētibꝫ
fortissimi quiq; restiterit si su
os q; seruabunt frequenter iā
fusa acies dispersos ac passim
sequentes reparatis viribus
interimunt nunq̄ exultantibꝫ
solet maius euenire discrimen
q̄ cum ex subita ferocia in for
midine commutant. Sed qui
cunq; euentus fuerit colligēdi
superstites bello erigēdi exhor
tationibus congruis sed armoꝝ
restauratione refouendi tūc no
ui delecti noua q̄runt auxilia
Qꝛ ampliꝰ prodest occupatis
occasionibus in ipsos victores
per occultas insidias impetꝰ fa
ciendos ac si audacia repanda
nec oportunitas desit non pro
fetitate seruis et in caucius mē
tes efferantur humane Si q̄s
hunc vltimū casum putat co
gitet euentus oīm p̄liorū inter
inicia ꝯtra illo magis fuisse qui
bus victoria debebatur

Regule bellorū gn̄ales
Capitulum XXVIII

Et qd tibi ꝓdest aduer
sario noceat qd illum
adiuuat tibi semp of
ficiat nūq̄ ergo ad illius arbi
triū aliq̄d agere aliquid dissi
mulare debemus sed id solum
agere quod nobis vtile iudica
mus. Contra te esse īcipis si
imiteris q̄ ille fecit ꝓ se et rur
sum quidquid ꝓ tua parte tēp
taueris contra illum erit si vo
luerit immitari. Nūq̄ miles
in acie producēdus ē cuius añ
expimēta non cepis. Meluis
est aut inopia aut supuentibꝫ
aut terrore hostem domare q̄
prelio ī quo amplius solet for
tuna ptātis habere q̄ virtus.
Nulla consilia meliora sunt q̄
illa que adūsarius ignorauerit
añq̄ facias. Occasio magis ī
bello solet iuuare q̄ vtus. In
sollicitandis suis et excipiēdis
hostibus si cū fide veniāt mag̃
fiducia ē quia adūsariū magis
frangunt transfuge q̄ pempti
Melius ē post aciē plura ser
uare presidia q̄ lacius militem
expargere. Difficile vincitur
qui vere potest de suis et adūsa
rij copijs iudicare. Amplius
iuuat virtus q̄ militudo pau
cos nāq; viros natura ꝓcreat.
Bona institutione plures red
dit industria Exercitus labore
proficit ocio consenescit Nun
q̄ ad certamen publicū produ
cas militem insi cū videris spe
tare victoriam Subita cōterēt
hostes vsitata vilescunnt. Qui
dispersis suis inconsulte sequit̄
quam ipe acceperat aduersario

vult dare victoriam Qui fru
mentum et necessaria non pre
parat vincitur sine ferro Qui
multitudine et virtute proce-
dit quadrata dimicet fronte
qui primus est modus Qui
sinistram se habere nouit dexte
ram alam hostis inuadat qui
est tercius modus Qui habet
exercitatissimos milites in v-
troque gradu vel cornu pari-
ter debet bellum incipere qui est
quartus modus Qui leuem
armaturam fortissimam regit
vtramque alam hostis inua-
dat ferrētarijs ante aciem con
stitutis qui est quintus mo-
dus Qui nec numero militū
nec virtute confidit si depug-
naturus est dextra suam sinist
ram alam hostium pulset reli-
quis suis porrectis in similitu-
dinem veru sextus est modus
Qui pauciores infirmiores se
habere nouit septimo modo ex
vno latere aut montem aut ci
uitatem aut fluuium aliquem
debet habere subsidium Qui
confidit in equitatu apciora q̄
rat equitibus et rem magis per
peditē gerat Cū explorator hos
tium latenter errat in castris
omnes ad tentoria sua per di
em redire iubeant Et statim de
prehēditur explorator cū cōsili
um tuū cognoueris aduēsarijs
proditum disposicionem tuam
mutare te conuenit. Quid fiei

debeat tractato cu in multis ve
ro facturus sis cū paucissimis
ac fidelissimis vel ipe tecū. Mi
lites timor et pena corriget in
sedibus in expedicioue spes et
premia facient meliores. Bo
ni duces publico certamīe nū
q̄ nisi ex occasione aut nimia
necessitate confligunt. Magn̄
disposicō est hostem magis vi
cere fame quam ferro. De equi
tatu sunt multa precepta sed cū
hec pars milicie vsu armorum
genere equorum nobilitate p
fecerit ex libris nichil ābitror
colligēdū comprehensoꝝ doctri
na sufficit. Quo genere depug
naturus sis nesciant hostes
ne aliquibus remedijs obsistē
moliāt. Digesta sūt impator
inuicte que nobilissimi autores
diuersis probata temporibus
p experimentorū fidem memorie
pdiderunt. vt ad periciam sa
gittandi quam in serenitate tu
a per se imitantur ad equitan
di scienciam vel decorem quam
humorum alanorum nacio vel
let imitari si possit ad currendi
velocitatem quam sarracenus
indusq; non equat ad armatu
re exercitationem curus campi
doctores vel pro parte extra in
tellexisse se gaudeant. regula
preliandi ymmo vincēdi arti
ficō iūgēt q̄tin⁹ ꝟtute pait ac
tue ꝛ dispōē miābil reipuplice
impatoris officium exhibeas

Ciuitates natura ā opere muni
endas. Non directos sed an
gulosos muros faciēdos. Quē
admodum murus ⁊ terra iūgā
tur ad gestus De cataractis et
portis ne noceant ab ignibus
De fossis faciēdis. Ne sagit
tis hostiū homines ledant in
muro. Quibꝫ modis ꝓuiden
dū sit ne famē paciant obsessi
Que spēs pande pro defensi
one murorū. Quid faciēdum
sit si neruorum defuerit copia
Quid faciendum sit si aquē in
opiam paciantur obsessi. Si
sal defuerit Quid faciendum
cū primo impetu venitur ad mu
ros. Enumeracio machinarū
q̄bus muri oppugnantur De
ariete falce testudine. De vi
neis de pluteis de aggere De
musculis. De curribꝫ deam
bulatorijs Quemadmodū tur
ris deambulatoria possit ascēdi
Quemadmodū altitudo mu
ris addatur. Quo pacto suffo
diatur terra vt machina nocē
non possit De scalis sambuca
exostra et tollenone. De ba
listis onagris scorpionibus
archobalistis fustibalis fūdis
ꝑ que tormenta defenditur mu
rus. Aduersum arietes pro
sunt culciate laq̄i lupi colūpne
grauiores. De cūniculis ꝑ q̄s
aut murus defoditur aut ciui
tas penetrat. Quid facere de
beant opidani si hostes irrup
int ciuitatem. Que sit adhi
benda cautela ne hostes furtim
occupent murum. Qñ oppida
nis inferatur insidie Quid fa
ciant obsidentes ne ab opida
nis paciantur insidias. Quo
genere tormētorū defendatur
ciuitas Quēadmodū colligat
ad scalas vl' machinas facien
das Precepta belli naualis q̄
tuor Nomina iudicū q̄ preerāt
classi Vnde appellēt liburne
Qua diligencia fabricentur li
burne Qua obseruatione sit
cedenda materies Quo mēse
cedende sint trabes. De modo
liburnarū Nomina ventorum
Quibus mensibus tutius na
uigetur Quenadmodū tempē
statum obseruanda sint signa
De p̄nosticis De estuarijs
hoc est de reumate De locorū
noticia siue de remigibus De
telis tormentis q3 naualibus
Quēadmodum naualis belli
collocent insidie Quid fiat cū
aperto marte bellum nauale cō
mittitur

Incipit liber quartus

a Grestam incultā q3
hominum in inicio
seculi vitam a cōmu
nione mutorum ani
malium vel ferarū vrbium con
stitutio prima describit In his
nomen rei publice repperit com
munis vtilitas Ideo potentissi
me natōes ac p̄ncipes ꝯsociati

nullā maiorē gloriam putauerunt q̃ aut fidare nouas ciuitates ā ab alijs cōditas ī nomē suum sub quadā amplificacōe transferre in quo loco tue serenitatis clemencia obtinet palmam ab illis aut vel paucē vel sigule a pietate tua īnumerabiles vrbes ita iuge laborē perfecta sūt vt tā humana manu cōdite q̃ diuino nutu videantur hamate Cūctos impatores felicitate castimonia exēpli indulgēcie studiorū armorū pōdis regni aimiq; tui bona cerniml Eterni vsq; ātīcipare et superiore optauit etas et exterēdi ī perpetuū futura desiderat Quibus rebus tū tū vniuēso orbi prestitū gratulamur quātū vel humana mēs petere vel gracia potuit diuina cōferre Sz dispōnibus vestre clemēcie quātū pficit murorū labor et instructio roma domū tū est q̃ salutē ciuū capitoline arcis defēsione seruauit vt gloriosi? postea toti? orbis possideret impiū Ad cōplemētū opis maiestatis vestre pceptōne suscepta rogēs qbus vel nostre ciuitates defendēde sīt vel hostiū subruēde ex diuēsis auctoribus mordine dirigā nec laboris pigebit cum omibus pfuturā credāt

Ciuitates natuā ā opere debēt muniri Capitulū V

Vrbes atq; castella ā natuā muniūt ā maū ā vtroq; qdy firmi? dicit nā ā locō edcō abruto aut circū fuso mari siue paludibus vel fluibus manu fossis et muris In illo natuāli bnficō tutissimū eligēti s consiliū in plano queritē fundātis industria videmus ātiquissimas ciuitates ita in cāpis patenbus cōstitutas vt deficiente auxilio locorū arte tū et ope addātur inuicte Nō dicōs ꝗ angulosos muros faciēdos Ca VI

Ambitū mui dirā vrbes ducere nōluerūt ne adictus arietū esset dispositus ꝗ sic nuēosis anfractibus iactis fūdamētis clausē vrbes crebriores q; ēres in ipis angulis edideruīt ꝓptēa q̃ si ḡs ad muz tali ordiacōe ostructū vel scalas vl machinas voluit amouē nō solū a frōte ꝗ eciam a latēibus ꝓpe a ēgo veluti in sinu circūclausis oppimantur

Qualiē mur? ꝓ ēta iūgāt ad gest? Capitulum VII

Murus aūt ne vnq̃ possit edidi hac rōe pficit ītuallo vicenū pēdū ītposito duo ītrīsec? pietes fabricāt dem? terra q̃ ꝗ fossis fuit egesta ītr illos mittit vrtibus dēsat ita vt a muro pm? paies ꝓ rata īsei? sedēs lōge mior ducat vt ꝗ plano ciuitas ad sili tudiēz ḡdū q̃ diuo molli? ad ꝓpugula possit ascēdi qr nec mur? vll? pt aietibus ruīpi quam terra confimat

⁊ quouis casu destructis lapidibus ea q; inter parietes densata fuerit ad muri inuicē ingruētibus moles obsistit

De cataractis et portis ne noceantur ab ignibus Cap V

Cauetur etiam ne porte subiectis ignibꝰ exurantur propter quod suut corijs ac ferro tegende sed amplius prodest quod inuenit antiquitas vt ante portā addat̄ propugnaculum et in cuius ingressu ponitur cataracta que annulis ferreis ac funibus pendet vt si hostes interuenerint demissa eadem extinguant̄ inclusi ita tamē super portam mur⁹ est ordinandus vt accipiat foramina per que de superiori loco effusa aqua subiectum extingt incendium

De fossis faciendis Cap VI

Posse autem latissime ante vrbes faciende sūt vt ne facile possint coeq̄ri repleri q; ab obsidentibus ⁊ cum aquis ceperint redundare ab aduersarijs cuniculum continuari minime paciātur· nam duplici modo opus subterraneum peragi earū altitudine ⁊ inundatione prohibetur

Ne sagittis hostium homines ledantur in muro

Capitulum septimum

Formidat̄ ne mltitudo sagittariorū de propugnacul' extr̄itis d̄ fēsoribꝰ appositis q; scalis occupet murū aduersus qd̄ cathafractas vel scuta ī ciuitatibus debet habere q̄ pluimū deinde ꝓpugnacula duplicia sagaliciaq; excipiūt sagittarū neq; em̄ facile trāseūt spicula qd̄ cedit et fluctuat inuentū q̄; remedium est vt de ligno c̄tes faciunt quas metilas vocauerunt lapidibus complerent ea arte inter bina ꝓpugnacula constitutas vt si sup scalas ascendissꝫ hostis et pte aliqua ipsius contigisset sup caput suū vergeret saxa: Quomodo ꝓducendꝰ sit ne famem paciātur obsessi Ca VIII

Multa defensionū oppugnacionum que sunt genera que locis competētibus inseremus nūc sciendū est obsidendi duas esse species vna ab aduersarijs oportunis locis presidijs ordinatis vel aqua prohibet inclusos vel dedicione spata fame qn̄ oms ꝓhibuerūt cōmeatus hoc em̄ cōsilio ociosus ac tutus fatigat inimicū ad quos casus possessores q̄uis leuis suspicionis pulsacōnem alimoniam vict⁹ itra muros debent studiosissime collocare vt ipsis exuberet sb̄a adūsarios inopia cogat abscedere non solum em̄ porcinū ꝫ omne genus aīaliū qd̄ inclusū seruari nō potest deputari oportꝫ ad

lardum vt amiculo carnis fru
mēta sufficiāt aues autē cohor
tales et sine impēsa nutriuntur
in ciuitatibus et que propter
egrotantes sunt necessarie pa
bula que precipue congerenda
et que potari nequiuerint com
burēda vini aceti ceterarum q3
frugū vel pomorum congeren/
de sunt copie nichil que ꝙ vsu
proficiat hostib9 relinquēdū
nam vt ortorū cura ī viridarijs
domoꝝ vel areis exerceantur vti
litatis et voluptatis ratio ꝑsua
det parū autē ꝓdest plurimū
collegisse nisi ab exordio dimē
sione salubri per ydoneos eroga
tis tempet nūq̄ ꝑiclitati sunt
fame qui frugalitatē int copiā
seruare ceperāt In bellis quoq3
etas et sexus ꝓpter necessitatē
victus frequēter exclusa est ne
penuria ꝑimeret armatos a q̄bꝫ
menia seruabantur Quid
faciendꝫ sit si neruoꝝ copia de//
fuerit Capitulum IX

Bitumen sulphur picem
liquidā oleum qd incē
diaꝝ vocāt ad exuran/
das hostium machinas conue
nit ꝑparari ad arma faciēda fer
rū vtriusq3 temperature et car
bones seruantur conditis ligo
na quoq3 hastilibus sagitts q̄
necessaria reponuntur Saxa
rotunda de fluuijs quia pro so
liditate grauiora sunt et apcio
ra mittentibus diligentissime
congregantur et quibus muri
repleātur Turres ad fūdas vel
ad fustibalos vel manibus iac
cēda maiora ꝑ onagros dirigū
tur vt dimissa per preceps non
solum hostes obruant subeun
tes ꝫ etiam machinamenta cō
fringāt Rote quoq3 de lignis
viridibus ingentissime fabricā
tur vel intercisis ex validissis
arboribꝫ chilindri quas taleas
vocāt vt sint volubiles eligātur
que ꝓpronū valencia subito im
petu bellatores equosq3 deterre
re Trabes quoq3 et tabulata vel
diuise magnitudinis clauos fer
reos oportꝫ eē ī promptu nam
oppugnancium machinis per a
lias machinas consueuit obsi
sti precipue cum subitis operi
bus addēda sit muris vel pro
pugnaculis altitudo ne aduēsa
riorū mobiles turres supereminā
nāt et capiunt ciuitatē Quid
faciedū sit de neruoꝝ copia
Capitulum ∴ decimū

Neruorū quoq3 copiam
summo studio expedit
colligi quia onagri vel
baliste ceteraq3 tormēta nisi fu
nibus neruinis intenta nichil
prosunt Equorum tamen se
te de caudis ac iubis ad balis
tas vtiles asseruntur Indubi
tatum vero et crines feminarū
ni huiusmodi tormentis non
minorem habere virtutē roma
ne sed necessitatis experimento

nam in obsidione capitolij cor
ruptis iugi ac longa fatigacio
ne tormentis cum nervorum co
pia defuisset matrone abscissos
crines viris suis obtulere pug
nantibus reparatis quoque machinis
aduersariorum impetum repulerunt
maluerunt enim pudicissime mu
lieres deformato ad tempus ca
pite libere viuere cum maritis quam
hostibus integro decore seruire
Cornua quoque vel cruda corea pro
fecit colligi ad catharactas tegen
das aliaque machinamenta si
ue munimina Quid fiat
ne aque defectum paciantur ob
sessi Capitulum XI

Magna vrbis vtilitas
est cum phennes fontes
murus includit quod si na
tura non prestat cuiuslibet alti
tudinis fodiendi sunt putei aquarum
haustus funibus extrahendus
est Sed interdum sicciora sunt
loca que montibus sunt saxisque
munita in quibus supposita cas
tella extra murum inferiores reci
piunt fontium venas ac de pro
pugnaculis vel turribus destina
tis protegunt telis vt aquato
ribus liber prestetur accessus
Quod si vltra teli ictum in cliuo
tamen ciuitatis subiecta sit vena cas
tellum paruum quem burgum vocant inter
ciuitatem et fontem conuenit fabrica
ri ibique balistas sagittariosque
constituant ne aqua defendatur
ad hostibus Preterea in omnibus
publicis edificijs multis quoque priua
tis cisterne sunt diligentissime sub
trahende vt receptacula aquis
fluuialibus que de tectis efflu
unt prestent difficile sitis vicit
qui quamuis exiguam aquam ad
potum tamen tamen in obsidione
vsi sunt Quid fiat si
sal defuerit Capitulum XII

Si marina ciuitas sit et
sal defuerit liquor ex ma
ri sumptus per alueos
alia quoque patula vsa defunditur quia
calore solis duratur in salem quod
si hostis abundancia prohibe
at nam hoc accidit arenas quas
excitato vento mare fuderit ali
quando colligunt et dulci aqua
eliminant qua sole siccata nihilo
minus mutatur in salem
Quid fiat quando primo impe
tu hostes venerint ad murum
Capitulum XIII

Violenta autem impugna
tio quando castellis vel
ciuitatibus preparatur
mutuo vtrinque periculo sed ma
iore oppugnantium sanguine ex
erceantur luctuosa certamina Il
li enim qui muros inuadere si
piunt terrifico apparatu ex po
tis copijs in spe dedicacionis for
midinem geminant tubarum stre
pitu hominum quoque permixto tunc
quia timor magis frangit insue
tos primo impetu stupentibus
opidanis si discriminum experimen
ta non norunt admotis scalis

inuadit ciuitas Qz si ascendēt
bo siue militribo viris repellat
ꝓma cōgressio statim clausos
crescit audacia et iam nō ferro
re sed ātē et viribus cōfligitur

Enumeracio machinarum
Capitulum XIIII

Omouētur enim testu
dines arietes falces vi
nee plutei musculi tur
res de q̄bo singulis qualiter fa
bricētur et quo pactu prelegēt
vel repellant edisserā De ari
ete falce et testudine
Capitulum XV

E maceia ac tabulatis
testudo contexitur quē
exutatur incendio core
is vel cilicijs centonibus vestit
hec intrinseus accipit trabem q̄
aut adunco prefigitur ferro et
appellabitur aries vel q̄ habet
durissimam frontem qz subru
at muros vel q̄ more arietum
retrocedit vt eum impetu rehe
mencius feriat testudo autē ad
similitudinem vere testudinis
vocabulum sumpsit quia sicut
illa mō reducit mō profert ca
put ita machina interdum exe
rit vt forcius cedat De
vineis de plutei de aggere
Capitulum XVI

Vineas dixerant veteres
quas nunc militari bā
barico qz vsu cātibo vō
cāt de lignis leuiorib machi
na colligat lata pedibo viij alta
pedibo viij lōga pedibo xvi hui
tectum municiōe duplici tabula
tis trabibo qz cōtexit latera qz
vimine sepiūt ne saxorū telorū
qz impetū penet tēnt Extrinseus
aūt ne imissio concremētur in
cēdio crudis ac recētibo coriis
ac cētombo operit Iste cum plu
res facte fuerit iūgunt in ordi
nē sub q̄bus obsidētes tuti ad
subruēdū murorū penetrant fū
damēta Plutei dicunt qui ad
similitudinē cassidis cōtexunt
et vimine vel cilicijs seu coriis
protegunt tēmis qz rotulis qua
tum vna in medio due in latiti
bus opponūtur Ingēmq̄ pte
voluēis admouētur more carpēn
ti quos obsidētes applicant mu
ris eoz qz municiōe protecti sagit
tis siue fūdis vel missilibo de
fensores omnes de ꝓpugnacul
ciuitatis exturbāt vt scalis as
cendendis facilior pstet occasio
Agger autē ex terra lignis qz
extollit cōtra murū de quo tela
iactantur
De musculis Ca XVII

Vsculus autem mino
res machinas quibus
protecti bellatores su
datum auferunt ciuitatis fossa
tum etiam apportatis lapidibo
lignis ac terra non solum com
plent sed etiam solidant vt tur
res ambulatorio sū impedimen
to iungantur ad murum vocan
tur eēm a majmis hēstis musculi

nam quemadmodum illi cum mi
nores sint cum balenis auxili/
um a miniculum iugiter exhibue
runt ita iste machine breuiores
vel deputate turribus magnis
aduentui illarum parant viam iti
neraq; premuniunt

De turribus ambulatorijs
Capitulum XVIII

Turres autem dicuntur ma
chinamenta ad edifici
orum speciem ex trabi
bus tabulatis compacta et ne
tantum opus hostili concremetur
incendio diligentis q; ex crudis
corijs et centonibus communiter q
bus pro modo latitudinis ad
ditur altitudo nam interdum tri
cenos pedes per quadrum interdum
quadrigenos vel quingenos late
sunt proceritas autem ipsarum tanta
sit vt non solum muros sed etiam
turres lapideas altitudine sup//
et hos plures rote mechanica
arte subduntur quarum lapsum
volubili magnitudo tam ampla
moueatur prius autem periculum ciui
tatis est si ad murum ciuitatis
fuerit turris admota plures enim
accipit scalas et diuerso genere
conatur irrumpere nam in inferiori
bus habet arietem cuius impetu des
truit muros circa mediam vero
partem accipit pontem factum
de duabus trabibus septum q;
de vimine quem subito prolatum
inter turrem murum q; constituunt
et per eum congredientes de ma
china bellatores in ciuitatem
transeunt et occupant muros
In superioribus autem turris
illius partibus contati et sagit
tarij collocantur qui defensores
vrbis cum contis missilibus et
saxis prosternant quo facto ci
uitas capitur sine mora Quod
enim auxilij superest cum hi qui de
murorum altitudine sperabant
repente supra se respiciunt murum
hostium altiorem

Quemadmodum ambulatoria
turris possit accendi
Capitulum XIX

Hic tam manifesto discri
mini multis occurritur
modis Primum si con
fidencia vel virtus est militaris
eruptione facta globus egredi
tur armatorum et inde hostibus
pulsis machinamentum illud
ingentes directis corijs vel ignis
exurit Et si oppidum exire non
audeant ad maiores balistas
malleolos vel farelicas cum incen
dio destinant vt preruptis co
rijs vel centonibus intrinsecus
flamma condatur Malleoli ve
lud sagitte sunt et vbi adhesi
rint quia ardentes veniunt vni
uersa confraglant fabrica autem
ad modum hastile sulphure re
sina bitumine conuoluitur In
fusa oleo quod incendium vocant
qua baliste impetu destinata pro
rupto munimine ardens figitur li
gnum turritam q; machinam

frequenter incendit depositi q̄z
homines funibꝫ cū hostes dor-
miūt in laternis portāt lucernā
et accensis machinis rursus le
uantur in murū Quēadmo
dū altitudo muris addatur

Capitulum XX

Preterea autē muri ad
quā machina conatur
accedere cemēto atq̄z la
pidibus vel luto siue lateribus
postremo tabulatis extruendo
faciunt alciorem ne defensores
meniū desup̄ vbi ventura possit
opprimere Constat enī efficax
machinamentū reddi si inveni
antꝰ inferius verū obsidētes ad
hibere cōsueuerūt p̄mo talē exu
unt turrē q̄ ꝓpugnaculis ciuita
tis videtur inferior deinde secre
to aliā de tabulatis intrīsecus
turriculā faciūt et cū muris fue-
rit machina socia subito funibꝫ
troceis q̄z de medio turriculo
illa ꝓducit̄ de qua egredientes
armati q̄r alcior invenitur sta
tim capiunt ciuitatem Quo
pacto suffodiat̄ terra vt machi
na nocere nō possit Ca XXI

Interdum longissimas
ferratas q̄z trabes oppo
nūt machine venienti
eā q̄z a muri vicinitate ꝓpellūt
Sed cū rodiorꝫ ciuitas oppug-
naret̄ ab hostibꝫ et turris ābu
latoria supra murorū altitudi-
nem et turrium omnium paret̄
Mechanico ingenio reptū est ta
le remediū p̄ noctem sub fūda
mento muri cuniculum fodit ꝛ
illum locū ad quem die postera
turris fuerat ꝓmouenda nullo
hostiū senciēte egesta terra ca-
uauit intrīsecꝰ cū rotis moles
fuisset impulsa atq̄z ad locum
q̄ subt̄cauatus fuerat peruenissꝫ
tāto pōderi solo cedēte subsedit
nec iūgi muris nec moueri vl-
teriꝰ potuit ita ciuitas liberata ē ꝛ
machina derelicta De sca
lis sambuca exostra et tolleno-
ne Ca^m XXII

Admotis turribꝫ fundi
tores lapidibꝫ sagittarij
sagittis manubalista
rij arcubalistarij iaculis Iacula
tores blūbatis ac missilibus
e muris submouent homines
hoc facto scalis oppositis occu
pant murum ꝫ q̄ scalis utatur
frequenter p̄iculū sustinet exē-
pulo capanai a quo primū op-
pugnacio scalarum perhibetur
inuenta qui tanti occisis est a
thebanis vt extinctus fulmiē
diceretur et ideo sambuca exos-
tra et tollenone obsidentes mu
rū hostiū penetrāt Sābuca di
cit̄ ad similitudinē chitare nam
quēadmodum in chitara cor-
de sūt ita in trabe q̄ iux̄ murum
ponit̄ funes sūt q̄ pontē de sup
iori p̄te trocleis laxāt vt descē
dāt ad murū statī q̄z de turri ex
eunt bellatores et per eam trās
euntes menia vrbis inuadunt

Exostra dicitur pons quem su
pius exposuim⁹ qui de turri re
pente in murū ꝓtrudit. Tol
lenone dicit̄ q̄ciens vna trabs
in terra prealta defigit̄ cū in sū
mo vertice alia transūsa trabs
longior dimersa medietate cō
nectitur eo libramēto vt si vnū
caput depresseris aliud eriga
tur In vno ergo capite trabibꝰ
siue tabulatis contexitur ma-
china in qua pauci collocantur
armati tunc ꝑ funes tracto de
pressoq; alio capite eleuati po
nuntur in murum.

De balistis onagris scor
pionibus archobalistis fusti-
balis Cam. XXIII

Aduersum hec obsessos
defendere consueuerūt
baliste onagri scorpio
nes archobaliste fustibale sa
gittarij fundibaliste funibus
cordisq; tenditur que tāta pro
lixa brachiola habuerūt hoc
est q̄nto maior fuerit tāto spicu
cula longius mittit que si iux̄
artem mechanicā temperat̄ ab
exercicio hoībus qui mensurā
ei⁹ añ colligerēt dirigat̄ pene-
trat q̄dcūq; ꝑcusserit Onagri
autē dirigunt lapides sed pro
neruorum crassitudine et mag
nitudine saxorum pondera iacu
lantur nam quanto amplior fu
erit tanto maiora saxa fulmi-
nis contorquent hijs duobus
generibus nulla tormentorum
species vehemencior inuenitur
Scorpiones dicebant q̄s ma
nubalistas vocant ideo sic voca
ti q̄ paruis subtilibus spicul̄
inferant mortem. Fustibalos
archobalistas et fundas super
fluum puto que presens vsus
agnoscit Saxis tamen grauio
ribus per onagrum destinatis
non solum equi eliduntur ⁊ ho
mines sed et hostium machiñ
menta franguntur

Aduersum arietes prosunt cul
citre laquei lupi ⁊ columne gra
uiores Capi XXIIII

Aduersus arietes vel e-
tiam falces sunt plura
remedia aliquanti cen
tones et culcitras celant funibꝰ
et illos opponunt locis qua fue
rit aries impetus machine ma
teria molliore structus non de
struit murum. Alij laqueis ca
ptos arietes per multitudinem
hominum de muro in obliquū
trahunt et cum ipsis testudini
bus euertunt plures in modū
forficis dentatum funibus illi
gant ferrum quod lupum vocāt
apprehensum arietem aut euer
tunt aut ita suspendunt vt im
petum non habeat feriendi. In
terdum bases columne marmo
ree orbato impetu iaciūt de mu
ris arietes q; confringunt Qz
si tanta vis fuerit vt murus a
rietibus perforetur et quod se
pi⁹ accidit decidat salutis vna

spes sup est vt destructis domi
bꝰ alius intrinsecus murus ad
datꝰ hostes qꝫ inter binos pie
tes si penetrare tẽptauerit peri
mantꝰ De cuniculis aut mu
rus defoditur aut ciuitas pene
tratur

Capitulum XXV

Aliud genus oppugnãci
um est subterraneum et
secretũ quod cuniculũ
vocãt a leporibꝰ q̃ cauernas sub
terra fodiũt ibi qꝫ cõduntur Ad
hibita igitꝰ multitudine ad spe
ciem metalloꝝ in q̃bus auri ar
gẽtiqꝫ venas belloꝝ rimatur in
dustria magno labore defoditur
cauato qꝫ specu in exiciũ ciuita
tis inferna q̃ritꝰ via que fraus
duplicibꝰ opatur insidijs aut
em̃ penetrãt vrbem et noctu nõ
sentiẽtibꝰ opidanis egrediuntꝰ
p cuniculũ reseratis qꝫ portis su
orũ agmẽ introducunt hostes
qꝫ in suis domibꝰ pimunt igno
rãtes aut certe cũ ad muroꝝ fũ
damẽta puenerit suffodiũt eo
rum maximã ptẽ oppositis sic
cioribꝰ lignis ruinamqꝫ muri tu
multuaio ope suspẽdũt sarmẽta
insup iũgunt alia qꝫ fomẽta flã
marũ tunc prẽpatis bellatoribꝰ
de subtus ignis immittitur cõ
bustis qꝫ columnis ligneis at
q̃ꝫ tabulatis muro subito coru
ente aditꝰ reseruatꝰ Quid
facere debeãt opidani si hostes
murũ irrũpũt Ca XXVI

Innumerabilibꝰ declaratꝰ
exẽplꝰ sepe ad intermicio
nem hostes qui psuaserãt ciui
tatẽ Qd sñ dubio euenit si opi
dani muros ac turres retinue
rũt vel alciora occupauerit loca
tũc em̃ de sinistris ac etas ac sex
us irruẽtes irruunt saxis alijs
qꝫ generibꝰ telorũ Qꝫ ne susti
neãt obsidẽtes portas ciuibꝰ a
pire cõsueuerũt vt resistere desi
nãt fugiẽdi potestate concessa
necessitas em̃ est q̃dam virtu
tis desperacio in hoc casu vnũ
auxiliũ est opidanis siue p diẽ
siue p noctem hostis intrauerit
vt muros turres qꝫ teneãt ac
loca supiora cõscẽdãt hostes p
vicos et plateas vndiqꝫ obruãt
dimicãtes Que sit exhiben
da cautela si hostes furti occu
pant murum

Capitulum XXVII

Frequẽter dolum excogi
tant obsidẽtes ac simu
lata desperacione longi
us abeunt ꝫ vbi postremũ mu
rorũ vigilijs derelictis req̃eue
rit incauta societas tenebraꝝ ac
natis occasiõe captata cũ scalis
clamculo veniũt muros qꝫ con
scendunt propter quod maior
est adhibenda custodia cũ hos
tis abscessꝫit et ĩ ipsis muris ac
turribus tuguriola collocanda
In quibus vigiles hibernis mẽ
sibus ab vmbre vel frigore
estiuis vero defendantur a sole

Illud q̃z vsꝰ inuenit vt acerri
mos ac sagacissimos canes in
turribus nutriant qui aduentũ
hostium odore presenciant latra
tuq; testentur. Anseres q̃z non
minore solercia nocturnos su-
puentus clamoribus indicant
nam ingressi capitolinam arcẽ
galli romanum nomẽ eruerant
nisi clamore anseꝝ excitatꝰ mal
lius restitisset Mira diligencia
siue fortuna viros qui totũ or
bem erant submissuri sub iugũ
auis vna seruauit

Qñ opidanis iferant insidie
Capitulum XXVIII

Non solum in obsidio-
nibus sed in vniuerso
genere belloꝝ supra om
nia dicitur hostium consuetudi
nem explora diligenter ac nos
ce Oportunitas em̃ insidiarum
non potest inueniri nisi scias q̃
bus horis aduersarius a labo-
ris intencione discedat q̃bus
reddatur icaucior iterdũ a me
dia die interdum ad vespetam
sepe nocte aliqñ eo tempe quo
sumitur cibus vtriusq; partis
milites ad req̃em aut curanda
corpa dispgunt Qꝛ in ciuitatẽ
cũ cepit fieri obsidentes astute
se a prelio subtrahunt vt adu-
sariorũ negligẽcie licẽciam tri
buãt q̃ ipa ipuritate cũ creueit
repente admotis machinis vel
appoitis scalis occupant ciuita
tem ꝛ ideo i muris saxa aliaq;
tormenta ponũtur in promptu
vt cognitis insidijs accurrẽtes
ad manus habeant qd̃ sup ca-
put hostium euoluant atque
iaculentur.

Quid faciant obsidẽtes ne ab
opidanis paciantur
Capitulum XXIX

Cum negligencia inter
uenerit paribꝰ insidijs
subijciant obsidentes
nam siue cibo siue somno occu
pati fuerint siue ocio ã aliqua
necessitate dispersi tunc oppida
ni repente preoccupant ignorã
tes perimunt arietes machĩas
ipsos q; aggeres ignibus cõcre
mant omnia q; ad interniciem
sua fabricata opera subuertunt
propter quod obsidẽtes vltra
ictum teli fossam faciunt eam
q; non solum uallo et sudibus
sed etiam turriculis instruunt
vt erumpẽtibus ex ciuitate pos
sint obsistere qd̃ opus loruillã
vocant. sepe cum obsidio descri
bitur inuenitur i historijs lutri
culam vrbem esse circundatam

Quo genere
tormentorũm ciuitas defodat
Capitulum XXX

Sed ex alta destiata mis
silia siue plumbate vl
lancee. veruta vel spicu
la in subiectos vehementiꝰ ca
dunt. Sagitte quoq; arcubus
misse et saxa manibus fundis
siue fustibalis ducta. quanto

de excelsiore loco exeũt tãto lõ
gius penetrant Baliste vero et
onagri si a pitis diligẽtissime tẽ
penẽ vmuersa p̃cedant a q̃bo
nec virtus ulla nec mumimina
p̃nt defendere bellatores nã mo
re fulmis quidquid passerũt ã
dissoluere aut diruere consue/
uerunt

Quẽadmodũ mẽsura colliga
tur ad scalas vel machinas faci
endas

Capitulum XXXI

Hapiendo smuros
machine vel scale plu
rimũ ualẽt si ea mag
nitudine compacta fuerit vt
altitudinem exuperent ciuita
tis mensura autem colligitur
duplici modo aut enim lumen
tenue et expeditum vno capite
nectitur in sagitta que cum ad
muri fastigia directa pueneritt
murorũ altitudo perpendit aut
certe cũ sol obliquo vmbrã ẽriũ
muro⁊ qz iaculatur in terrã tũc
ignotãtibo aduersariis vmbre
illius similiter mẽsuratur quo
collecto nemo dubitat ex vm/
bra decẽ pedũ inuenire altitudinẽ
ciuitatis cum sciat q̃nta altitu
do q̃ntũ vmbre emittat in lon
gũ Que ad oppugnãdas vel de
fendẽdas vrbes auctores bellica
rũ arciũ p̃diderũt vel q̃ cretẽsiũ
ciuitatũ vsus inuenerit p̃ publi/
ca arbitror vtilitate digessi Il
lud iterũ cõmemoras vt soler/
tissime taueat ne qñ aut potus
inopia emẽgat aut ãbi quibo
malis nulla arte succurrit Ideo
qz tãto intra muros plura cõside
rãda sũt q̃nto scit clausure tem
pus i obsidẽtiũ potestate cõsisti

Precepta belli naualis

Capitulum XXXII

Precepto maiestatis tue
imperator inuicte terres/
tris prelij taciomibo ab/
solutis naual belli tẽsidua vt
opinor est porro de cuius arti
bo ideo pauca dicẽdã sũt quia
iã dudũ pacato mari cũ barba
ris naciomibus agit terrestre cẽ
tamen Romanus autem popu/
lus pro decore et vtilitate mag
nitudinis sue non propter ne/
cessitatem tumultus classem p
abat ex tempore ⁊ ne quãdo ne
cessitatẽ haberet semp habuit
preparatam nemo em̃ bello la
cessere aut facere audet iniuriã
ei regno vel populo quem expe/
ditum et promptum ad resistẽ
dum vindicãdum qz cognoscit
Apud messenam et rauennam
singule legiones cum classibo
stabant ne lõgius a tutela vr
bis ascenderent et cum romani
postulassent sine mora hinc cir
cuitu ad omnes mundi partes
naugio peruenerant nam mis
senantium classis galliam hys
paniam mauritaniam affricam
egiptum sardinia atqz sciliam
habeat in proximo et in alio

Classis autem rauennantium e
pyros macedones acharum p
pondidum pontum orientem cipr
petere directa nauigatione con
sueuerant quia in rebus bellicis
celeritas amplius solet prodes
se quam virtus

Nomina iudicum qui preerant
classi Ca XXXIII

Tiburnis autem qui in
capania stabant prefe
ctus classis rauennanti
um retinebat sub quibus erant
deni tribuni per cohortes singu
las constituti Singule autem
liburne singulos lauercos id e
nauicularios habebant qui ex
ceptis certis nautarum officijs
gubernatoribus atque remigibus
et militibus exercendis quoti
dianam curam et ingenij exhi
bebant industriam

Vnde appellentur liburne
Capitulum XXXIIII

Diuerse autem prouin
cie quibusdam tempo
ribus mari plurimum po
tuerunt et ideo diuersa genera
nauium fuerunt · sed augusto
climicante acato bello cum libur
narum auxilijs precipue victus
fuisset anthonius experimento
tanti certaminis paciuntur li
bernorum naues ceterisque apco
res ergo nomen et similitudinem
vsurpati ad earum instar classem
romani principes texuerunt · li
burna namque dalmacie pars est
diatdinem subiacens ciuitati cu
ius exemplo nunc naues bellice
fabricantur et appellantur liburne

Qua diligencia fabricantur
liburne Capi XXXV

Sed cum in domibus sub
trahendis harene · vel
lapidum qualitas exi
gatur tanto magis in fabrican
dis nauibus diligenter cuncta
querenda sunt quia maius pericu
lum est nauem viciosam esse quam
domum · Ex cipresso igitur et pi
no domestica siue siluestri laice
et abiete precipue liburna con
texitur vtilius ereis clauis quam
ferreis configende sunt quamuis a
liquanto grauior videatur expen
sa tamen quia amplius durat lucrum
probatur offerre nam ferreos
clauos tempore humore celeriter ru
bigo consumit erei autem eciam
in fluctibus propriam substantiam ser
uant Qua obseruacione
fit cedenda materies ·

Capitulum XXXVI

Obseruandum precipue
vt a xv vsque · ad xxiiij
lunam arbores precidan
tur ex quibus liburne contexende
sunt hijs enim tantum octo diebus
cesa materies immunis seruatur
a carie reliquis autem diebus pre
cisam eciam eodem anno incu
ra vermium labe exesa in puluerem
vertitur quod ars ipsa et omnium ar
chitectorum quotidianus vsus
edocuit et contemplacione ipsius

regionis agnoscimus q̄ ꝓ eter
nitate hijs tm̄ diebus placuit
pasca celebrari Quo mēse
cedēde sūt trabes C XXXVII

Leduntur autem trabes
vtiliter post estiuū sol-
sticiū id est ꝑ mensem
Iuliūm et augustum ⁊ per autu
mnale equinoctiū id est vsq̄z
iij° kalendꝫ ianuarij hijs enim
mensibꝫ arescente hūore siccio
ra et ideo forciora sūt ligna Il
lud autem cauendꝫ nē continuo
vt directe fuerint trabes secent̄
vel stati vt secte fuerint mittā
tur in nauē Siquidē ad huc so
lide arbores et diuise ꝑ tabulas
duplices ad maiorē siccitatem
mereātur inducias namq̄z viri
des cōpingūtur cum natiuū hu
morē exudauerint cōtrahuntur
et rimas faciunt latiores quo
nihil est piculosius nauigātibꝫ
De mō liburn̄rū C XXXviij

Quod ad magnitudinē
ꝑtinet minime liburne
remoꝝ hn̄t singulos or
dines paulo maiores binos ꝑ
donee mēsure triuos vel quater
nos Inter nos q̄nos sorciunt̄
remigio gradꝰ nec hoc cuiq̄ e
norme videat̄ cū iam iniciato
p̄lio longe maiora circum cur-
ris nauigia vt senoꝝ vel etiam
vltra ordinū fuerīt Setiphe ta
men maioris liburnis explora
torie socient̄ q̄ vicenos ꝓpe re
miges in singulis ꝑtibꝫ habe-
bāt q̄uas britani picato vocant
per has et supuētus fieri et co-
meatus aduersario nauiū inci
pi assolet aliqn̄ et spicula stu-
dio aduentus earū vel consilio
apprehendi Nomia vento
rum . Ca^m XXXIX

Qui cū exercitu armatis
classibꝫ venerit turbi-
nū signa debet ante p̄
noscere ꝓcellis namq̄z et flucti
bꝫ liburne grauius q̄ hostium
vi pierunt In qua parte natu
ralis filosophie tota est adhibē
da solercia que ad uentorū tē
porum racione colligitur et pro
acerbitate pelagi sicut ꝓuidos
cautela tutatur ita negligētes
extinguit incuria Igitur vento
rum nomen atq̄z vocabulū ars
nauigandi primo debet inspice
re veteres autem iuxta posiciōz
cardinū tm̄ quatuor ventos pri
cipales a singulis partibꝫ celi
flare credebant Sed experimen
tū posterioris etatis xij comp̄hē
dit horū vocabula ad submouē
dam dubitacionem non solum
greca ꝫ eciā latīa p̄tulimꝰ ita in
ventis pricipalibus declaratis
eos que ipsis dextra leua q̄z cō
iūcti sunt indicemus Hyber
no itaq̄z solsticio id est oriente
cardine sumimus exordium ex
quo ventus oritur a felicoes id
est subsolanus huic a dextra
iungitur kecias seu erobinus
a sinistra eurus siue vulturnus

Meridianum autem cardinem possidet notus . i . auster huic a dextra iungitur leuconotus id est albo notus a sinistra libonotus id est corus . Occidentalem vero cardinem tenet zephirus id est sub vesperinus huic a dextra iungitur libs sine affricus a sinistra iapix siue fauonius Septentrionalem vero cardinem sortiti est a parcias siue septentrio cui adhereet a dextra thracias siue circin? a sinistra boreas id est aquilo hij sepe singuli interdum duo magnis ãt tempestatibus et tres pariter flare consueuerunt horũ impetu maria que sua sponte trãquilla sunt et quieta vndis extumantibus seuiunt horũ flatu p natura temporũ vel locorũ ex procellis serenitas reddit et rursum in procellas serena mutantur . Nam secundo inspiramine optatos classis inuenit portus a diuerso stare vel egredi . aut discrimen sustinere compellitur et ideo difficile naufragium vitaliq̃ nõ ventorum rationem diligenter inspexit .

Quibus mensibus tutius navigetur Ca^m XL

Equitur mensium dierum q; tractatus neq; eũ integro ãno vis atq; acerbitas maris patitur navigantes sed quidam menses aptissimi quidam vero dubij reliqui classibus intractabiles sunt lege nature flagãte dicitur su id est post octum pliadum a die vi kalñ Ianuarij vsq; in arcturi rotum id est diem decimũ octauũ kl' octobs vt secuã navigacio creditur quia estatis beneficio ventorũ acerbitas mitigatur . Post hoc tenpus vsq; in tercio ydus nouembris incerta navigacio est et discrimini ppiore ppterea quia post ydus septẽbris oritur arcturus vehemẽtissimũ sid? a viij kl' octobris eq̃noctial' euenit acerba tempestas . Circa vero nonas octobris edi pluuiales q̃nto ydus eiusdem tantus a nouenbri autem mense decembris tempestatibus nauium navigatio conturbat vigiliarum hyemalis occasus Ex die tercio ydus nouembris vsq; in diem septimũ ydum marciarum maria clauduntur nam lux minima noxq; prolixa nubium densitas aeris oscuritas ventorũ imbrium vel niuium gemina seuicia non solum classes a pelago sed etiã commeantes a terrestri itinere perturbat post natale vero vt ita dicam navigacionis quasi solemni certamine publico que spectaculo multarũ gentium celebratur plurimorũ siderũ ipm temporis ratione vsq; in ydus maij periculosa marina tractanẽtium quo negociatorum cesset

industria sed quia maior adhi
benda est cautela quando exer
citus nauigat cum liburnorum
quam cum priuatorum mentis
um festinat audacia
Quē ad modum tempestatum
obseruanda sint signa

Capitulum XXXXI

PReterea aliorum oē
tus occasus qz side
rum tempestates ve
hementissimas commouent in
quibus licet certi dies aucto
rum attestacione testentur tñ
qui aduersis casibus aliquan
ta mutantur et qđ confitendū
est celestes causas humana con
dicio ad plenum nosse ꝓhibet
Ideo nautice obseruacionis cu
ra trifariā diuidūt Aut enim
circa diem statutū aut ante vel
post tempestates fieri comptum
est vnde precedentes proginna
cio nascentes die solēni gynna
cio subsequentes gymnasiones
greco vocabulo vocauerunt sed
omnia numerare nominatim
longum est cum auctores pluri
mi non solum mensium sed eci
am dierum racionem diligen
ter exp̄sserint trāsitus qz sidez
quos planetas vocant cū scrip
to cur sub dei arbitrio creato
ris suspiciūt signa vel deserunt
frequēter assolēt sēna turbare
Intra lumorū autē dies tēpesta
tibus plenos et nauigacionibꝰ
q̄ maxime metuendos nō solū
pricie racio ꝫ eciam vulgi vsus
intelligit

De prenosticis

Capitulum XXXXII

MVltis quoqz signis et
de tranquillo ꝓcelle et
de tempestatibus ꝓcel
le produntur que velut in specu
lo cebis lune ostendit Rubicū
dus color ventos ceruleus indi
dicat pluuias ex utroqz cōmix
tus ymbres et furentes procel
las letus cebis serenitatem re
promittit quam gestat in vul
tu precipue liquato cornu neqz
obtusis cornibus rutila neqz
īfuso humore fuerit furata Sol
quoqz exoriens vel diem fūdēs
interest vtrū eq̄libꝰ radijs an ob
iecta nube varietur inter solito
splendore luceat an ventus vr
gentibus igneus ne ve pallidꝰ
vel pluuia sit impediente macu
losus Mare vero et aer ipse et
nubium magnitudo vel species
sollicitos instruit nautas Ali
quanta ab auibus aliquāta sig
nificantur a piscibus que vir
gilius in georgicis diuino pene
comprehendit ingenio et varro
diligenter ī libris excoluit na
ualibus hij gubernatores si se
scire profitentur ꝫ hactenus q̄
tinus eis impericie vsus institu
it non alcioe doctrina sumauit

Elementū pelagi tercia pars mundi est q̄ preter ventorum flatum · suo quoq; spiramine motu q; vegetatur nam certis horis diebus ac noctibus · estu quodam qd̄ reuma vocāt Ultra circa procurrit torrentium fluminum nunc exundatur in terras ne refluit in altitudinem hec reciprocantis meatus ambiguitas cursū nauium scda adiuuat aduersa retardat que dimicatio magna fuit cautione vitanda neq; enī auxilio remorum reumatis impetus vincitur · cui interdum cedit iuuentus et quoniam diuersis regionibus diuerso lune crescentis venti q; statu certis horis ista variantur

De locorum noticia siue remigibus Capitulū XLIIII

Tautarum gubernatorū q; solercia est loca vbi nauigatur · portus q; cognoscere vt infesta prominētibus vel latentibus scopulis nodosa ac sicca vitentur Tanto enim securitas maius est q̄nto mare altius fuerit in nautis diligencia · in guberuatoribus pericia in remigibus virtus eligatur propterea quia naualis pugna tranquillo committitur mari liburnarum q; moles nō ventorum flatibus · sed remorū pulsu aduersarios percutit rostro eorum q; rursus impetum vitat in quo opere lacerti remigum · et ars clauium regentis magistri victoriam querant

De telis tormentis q; naualibus Cap XLV

Multa quidem armorū genera terrestre desiderat sed nauale certamē non solum plures armorū species verū etiam machinas et tormēta flagitat tāq̄ ī muris dimicet̄ ⁊ t̄ribꝫ Quid em̄ crudelius aggressione nauali vbi aq̄s homines perimuntur · et flammis precipua ergo debet esse cura regiminum vel catafracti vel loricati vel galeati etiam et o creis muniti sūt milites de onere nanq; armorum nemo debꝫ vel potest conquiri qui stās pugnat in nauibus Scuta quoq; validiora propter ictus lapidꝫ et ampliora sumuntur propter falces et arpagones alia q; naualia genera telorum sagittis missilibus fūdis iacula inuicē diriguntur et saxa · et quod est grauius quidam virtute presumunt et admotis liburnis versis pontibus in aduersariorū transiunt naues ibi q; gladijs manu ad manum cominus pugnant · In maioribꝫ autem liburnis ꝓpugnacula turres q; constituunt · vt tanq̄ de muro ita de excelsioibꝫ tabulatis facilius vulnerent vel perimant inimicos oleo īcendario stupa

sulphure et bitumine obuolu-
te et ardentes sagittas per ba-
listas in hostiū naues īfigunt
vnctas q; cera et pice et resina
tabulas tot fomētis ignium re-
pente succendunt alij infumūt
in fluctibus et saxo alij ardere
coguntur Inter tātaꝝ mortium
genera quis acerrimus casus ē
ad sumenda piscibꝰ insepulta
sunt corpora Quēadmodū
belli naualis tollentur insidie

Capitulum XXXXVI

Adinstar autem terres-
tris p̄lij supuentus ig-
norātibꝰ nautis vel cu-
ra oportūnas insularū angusti-
as collocant insidie id qd agit
vt inpiti facilius deleantur si
longo remigio fatigari sūt hos-
tiū naute si vento vrgentur ad-
uerso si pro nostris est reuma
nihil suspicantes dormiūt īimi-
ci statio quā tenet exitū nō ha-
bet si dimicando optate venit
occasio fortune bn̄ficijs q; iū-
gēde sūt manꝰ et ex oportuni-
tate p̄liū cōferēdum Et si caute
la hostiū euitatis insidijs pu-
blico marte cōfligat tūc libur-
narū īstruēde sūt acies nō di-
recte vt in cāpis ꝫ in curuo ad
similitudinē lune ita vt ꝓduc-
tis cornibꝰ acies media sinat
vt si aduersarij p̄rūpe tēptaue-
rīt ipsa ordinacione circūdati
deprimātur In cornibꝰ autē p̄-
cipuū robur liburnarū colloca-
tur et militū Quid fiat cū
apto marte bello nauale comit-
titur Ca^m XXXXVII

Rieterea vtile ē vt alto
et libero mari tua classis
semp vtatur inimici ve-
ro pellātur ad litus q; pugnādi
impetū perdunt qn̄ tradūtur in
terras In eiꝰ mōi certamē tria
armorū genera plurimū solent
ad victoriā ꝓdesse assetes fal-
ces bipennes asser dicitur cum
trabs subtilis ē longa ad simi-
litudinē antemne pēdet in ma-
lo vtroq; capiente ferrato hāc
siue a dextra siue a sinistra pte
aduersariorū se iūxerit naues
pnices arietis impellūt q; bel-
latores hostiū siue nautas sine
dubio persternit aut pcutit ip-
sam q; nauem sepius perforat
Falx autem dicitur acutissi-
mū ferrū curuatū ad similitudi-
nem falcis quod contis longio-
ribꝰ in ductū colatoria funis q̄-
bus antemnna suspēdit repēte
precedit collapsis q; velis la-
burnam pigriorem et inutilē
reddit Bipēnis ē securis ha-
bens exutraq; pte latissimum
et acutissimū ferrū p has in me-
dia arte pugnandi peritissimi
naute vel imlites se defendunt
quotidianis vtuntur excubijs
Reticēdū puto q; artis āplius
frequēcior vsus inuenit q̄ vetꝰ
doctrina mōstrauerat

MLS 7 Guar. 49

MLS 7 mar. 49

Vegetius Renatus, Flavius

Incun.
X
.V37
Rosenwald Coll.

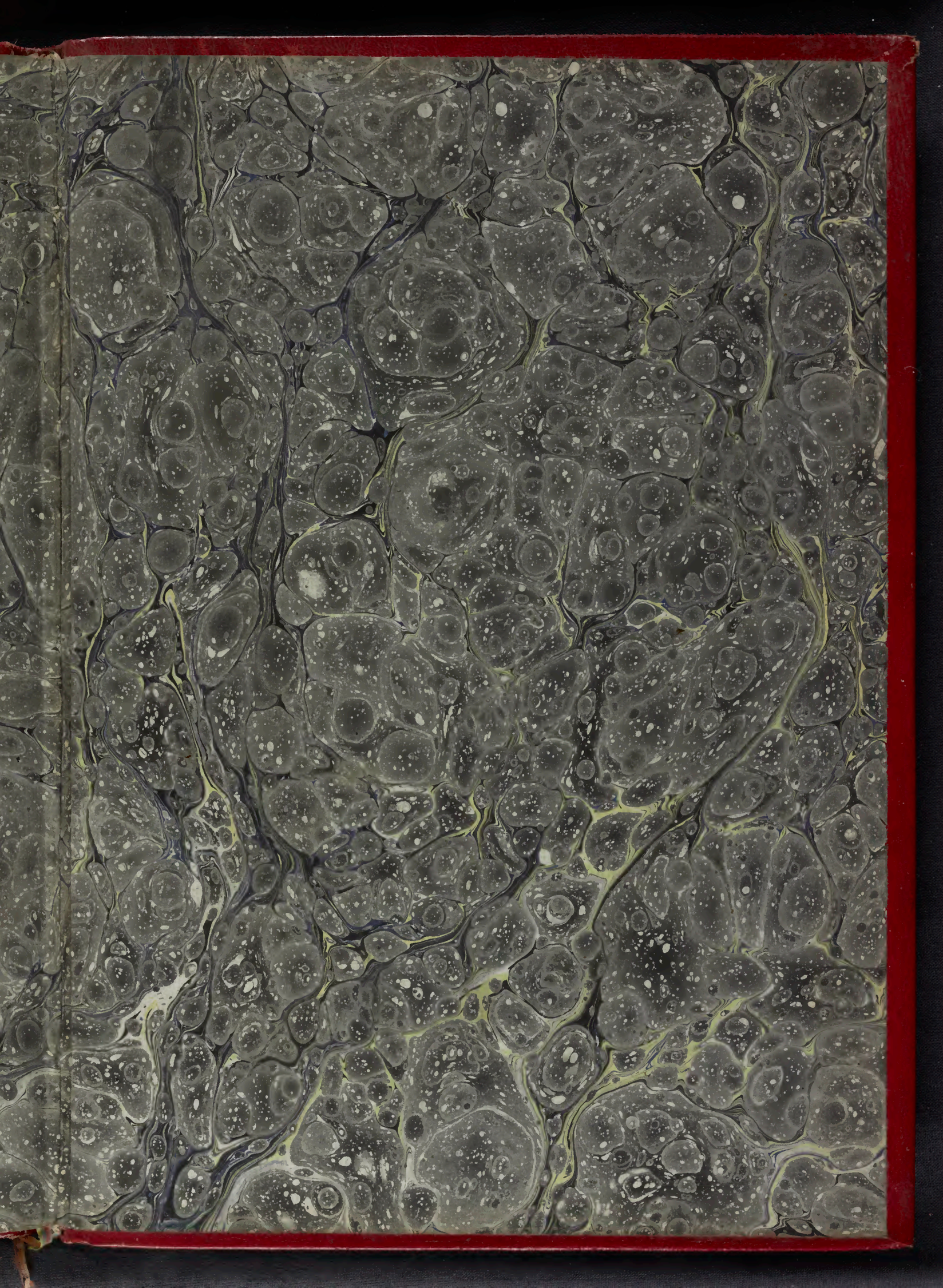

GretagMacbeth™ ColorChecker Color Rendition Chart
inches
centimeters
D50 Illuminant, 2 degree observer
Density
Golden Thread
Colors by Munsell Color Services Lab